

I. URSU

Profesor la Universitatea din București

CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PUBLICĂ

No. 26107.

BIBLIOTECA ISTORICĂ

No. 1

PETRU RAREȘ

BUCUREȘTI 1923

Ed. CONVOBIRI LITERARE str. Câmpineanu, 17

I. URSU

59437

CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PUBLICĂ
No. 26107.

BIBLIOTECA ISTORICA

No. 1

PETRU RAREȘ

Domn al Moldovei dela 20 Ianuarie 1527
până la 14 Septemvre 1538 și din Februarie
1541 până la 3 Septemvre 1546

— BUCUREȘTI —

TIPOGRAFIA «CONVORBIRI LITERARE» STR. CÂMPINEANU, 17

1923

609541
144609

otaca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
nr. 59437
cote C144609

DC 18/02

B.C.U. Bucuresti

C144609

Prefață

In doriuța de a contribui la dezvoltarea gustului pentru citirea cărților de istorie și la cunoașterea trecutului nostru, am pus temelie acestei biblioteci istorice. De la chipul cum această carte va fi primită și încurajată de publicul cult, pentru care a fost scrisă, va depinde continuarea numerilor următoare.

Ca să poată fi înțeleasă și gustată de orice persoană cultă, mi-am dat silința să scriu cât s'a putut de clar. De aceea am lăsat la o parte detaliile inutile pentru ca să nu se îngreuiască înțelegerea, Din aceeași cauză am evitat pe cât posibil notele și m'am mărginit să dau bibliografia la sfârșit. Prin aceasta n'am înțeles însă să sacrific cât de puțin obiectivitatea, indispensabilă cărților de istorie, adevărul istoric și baza strict științifică.

I. URSU

PETRU RAREȘ

Domn al Moldovei dela 20 Ianuarie 1527 până la 14 Septembrie
1538 și din Februarie 1541 până la 3 Septembrie 1546.

*MOTTO: „Dumnezeu nu va în-
gădăi niciodată ca un păgân
să ajungă Domn al țerii noastre
cre tine. Această nu se va în-
tâmpla atâta timp cât noi vom
domni și soarele va străluci”.
(Rareș către Regele Poloniei în
1532).*

CAP. I.

Oscilare între Habsburgi și Zapolya

Tinereța lui Rareș.

Unii oameni sunt ursiți de soartă să aibă viață sbuciumată. Petru Rareș a fost dintre aceștia. N'avem nici o știre precisă asupra tinereții sale. Bănuim însă că i-a fost plină de suferințe. N'a fost copil legitim, ci fiu natural al Marelui Ștefan și al unei femei din Hârlău, Maria Rareș. Cu toate acestea avea dreptul la tron, căci în această privință nu se făcea nici o deosebire între fii legitimi și nelegitimi. Dar tocmai faptul că avea dreptul la tron ne face să credem că după moartea tatălui său n'a mai putut să stea în țară. Căci după obiceiul de atunci, Domnul nu suferea alt frate în țară, de teamă ca boerii să nu țeasă intrigi cu el și să-i smulgă tronul. De aceea deducem că nici Rareș n'a stat în țară în timpul cât a domnit Bogdan (1504-1517) și fiul său Ștefăniță (1517-1527).

Legenda că a trăit ca pescar în Moldova nu e admisibilă, întrucât s'a arătat dela începutul domniei versat în chestiile statului. Din modul cum a condus atacerile statului se capătă impresia că a avut pregătirea cerută. De aceea înclinăm a crede că tinerețea și-a făcut-o la vre-o curte străină.

Intrucât medicul venețian Lonardo da Massari afirmă că Ștefan avea un fiu la Constantinopole, ¹⁾ pe care Turcii ar fi voit să-l pună petron în locul lui Bogdan, — și acest fiu nu putea fi decât Rareș — ne face să bănuim că fiul natural al lui Ștefan cel Mare a fost trimis chizaș la Turci, și și-a petrecut tinerețea la curtea Sultanului.

După moartea lui Ștefăniță (14 Ianuarie 1527), sfatul țării l'a proclamat Domn (20 Ianuarie 1527). Mitropolitul Teoctist l'a uns cu sfântul mir și i-a dat binecuvântarea.

Vremurile grele în cari a luat domnia.

Pe cât de sbuciumată a trebuit să-i fie viața înainte de a lua tronul, tot atât de furtunoasă i-a fost domnia. Căci vremurile, în cari și-a luat tronul, au fost dintre cele mai viforoase. Cu câteva luni mai înainte Regele Ludovic al Ungariei și-a găsit moartea pe câmpul de luptă dela Mohács (29 August 1526), iar Ungaria a fost supusă de Turci. Urmarea a fost că Moldova n'a mai avut nici un vecin, pe care să se poată rezîma în contra Turcilor. Căci regele Poloniei, Sigismund, era în relații de prietenie cu Turcii, iar Ungaria era sub influența Turcilor.

Moldova era prinsă de Turci în clește.

Luptele pentru tron în Ungaria.

În acelaș timp Ungaria era frământată de un crunt

¹⁾ Esarcu „Ștefan cel Mare“ p. 102: „il Re (Regele Ungariei) voleva chel fiol qual è in Moldavia et è il primogenito (Bogdan) fosse signor et non quello ch'è apresso el Turco“.

răsboi între partidele celor doi regi, cari își disputau tronul.

Cea mai mare parte dintre Unguri ținea cu Jon Zapolya, Voevodul Ardealului, sprijinit de Turci, pe când Germanii și Sașii voiau să dea coroana lui Ferdinand, fratele Impăratului Germaniei, Carol V.

La 10 Noembre 1526 Zapolya a fost ales rege, iar în luna următoare, la 17 Decembre, partida contrară a ales pe Ferdinand.

În momentul când Petru Rareș și-a luat în primire tronul, Ungaria avea doi regi, cari n'au întârziat să deslănțuiască un crâncen război între ei.

Fiecare din ei a căutat să atragă pe Rareș în tabăra lui, căci în cumpăna, în care și-ar fi aruncat acesta sabia, s'ar fi putut avea mai ușor biruința. Turcii îi cereau ca să dea sprijin lui Zapolya, Habsburgii căutau să-l atragă cu ei. El nu putea însă să lucreze altfel, decât îi dictau interesele țării, care l-a ales. Interesul lui era să-și asigure stăpânirea cetăților din Ardeal, Ciceul și Cetatea de Baltă, cari i-au rămas moștenire dela tatăl său, și să-și consolideze tronul.

Pentru acest scop Rareș a intrat la început în legături cu amândoi regii și n'a luat pe față, în mod hotărât, partea unuia din ei, decât în momentul când s'a convins că cumpăna victoriei se pleacă cu totul în favoarea aceluia.

La început norocul victoriei i-a surâs lui Ferdinand, care la 23 August 1527 a cucerit Buda, iar la 27 Septembrie a zdrobit oastea lui Zapolya la Tokay silindu-l să se refugieze în Ardeal. În anul următor Zapolya a fost bătut la Cașovia (Martie 1528) și silit să fugă în Polonia.

Rareș partizan al Habsburgilor.

În acest timp când balanța victoriei s'a plecat în favoarea lui Ferdinand, Rareș a luat partea Habsbur-

gilor. Dar nu numai credința în victoria definitivă a lui Ferdinand l'a determinat să ia partea acestuia, ci mai ales speranța ca să scape de tributul, pe care Moldova îl datora Turcilor.

Căci încă dela începutul domniei *Rareș a fost călăuzit de gândul ca să scape țara de tributul turcesc și acest gând a fost steaua, care i-a fost călăuză în tot decursul domniei*. Cine altul putea să-l ajute să-și realizeze acest plan decât fratele Impăratului Germaniei, care a fost inamicul declarat al Turcilor?

De aceia se va fi bucurat de sigur, când a văzut că norocul victoriei i-a surâs lui Ferdinand și de aceia s'a grăbit să ia partea acestuia. Când a aflat că Turcii se pregătesc de război contra Habsburgilor, Rareș s'a grăbit să comunice aceasta lui Ferdinand, rugându-l să-l ajute să și apere țara contra Turcilor.

«*Turcii vreau să aducă sub puterea lor toată creștinătatea—scria Rareș lui Ferdinand în Noembrie 1527—Dumnezeu să nu le ajute*».

Cauzele, cari l'au făcut să rupă legăturile cu Habsburgii și să se alieze cu Zapolya

În fundul sufletului său Rareș ținea cu Habsburgii. Cu toate acestea către începutul anului 1529 și-a întors în mod brusc fața de către ei și și-a îndreptat privirile spre Zapolya. Care a fost cauza acestei schimbări neașteptate?

Tocmai atunci când Zapolya se afla pribeag în Polonia și toți îl considerau pierdut, s'a văzut deodată ajutat de cei mai puternici regi ai vremii. Regele Franței, Francisc I, care a fost inamicul constant al Habsburgilor, i-a dat bani și l'a îmbărbătat. De asemenea regele Poloniei Sigismund, i-a dat azil în regat și ajutor în oaste, iar atot puternicul Sultan Soliman II l'a încurajat și i-a trimis armată ca să-l ajute să și recapete tronul. Chiar și vestita republică, Veneția.

s'a grăbit să-i dea sprijin în contra Habsburgilor. Oastea, turcească, trimisă de Soliman în ajutorul lui Zapolya, s'a întâlnit către stârșitul anului 1528 cu Zapolya la Lippa, aproape de granița Transilvaniei. Cei mai mulți Unguri s'au dat iarăși de partea lui Zapolya, cu atât mai mult că s'au convins că Ferdinand era atât de lipsit de bani, încât nu-și putea plăti trupele.

În chipul acesta Rareș s'a văzut înconjurat din toate părțile de Turci sau de prietenii lor.

Legătura cu Ferdinand, dela care spera ajutor în contra Turcilor, i-a fost tăiată pe neașteptate. Moldova a ajuns o insulă în o mare turcească.

Căci din apus era înconjurat de oastea turcească și de partizanii lui Zapolya, la nord de Poloni, cari erau prietenii Turcilor, la răsărit de Tătari, cari de asemenea se aflau sub ascultarea Turcilor.

Sultanul, căruia îi plătea tribut, i-a cerut să dea ajutor lui Zapolya. Dacă n'ar fi ascultat și-ar fi riscat tronul și cetățile din Ardeal.

Strâns în clește de Turci, și izolat de Habsburgi, Rareș și-a schimbat în mod brusc politica, *amânându-și pentru vremuri mai bune planul realizării visului său de a scăpa țara de tributul turcesc*. Deocamdată s'a dat după vânt și s'a pus bine cu Turcii și cu partizanii acestora, căci numai în chipul acesta și-ar fi putut asigura tronul și în acelaș timp, stăpânirea cetăților din Ardeal.

La începutul anului 1529 Moldova făcea parte din grupul de state ostile Habsburgilor.

CAP. II

Expedițiile Moldovenilor în Ardeal

Intâia expediție din Ardeal

(Ianuarie — Februarie 1529).

Secuii n'au voit să recunoască pe Zapolyá, ci au continuat să rămână credincioși regelui Ferdinand. În acelaș timp ei au provocat pe Rareș, jefuind și omorând comercianți moldoveni, cari mergeau pentru mărturi la Brașov.

Faptele acestea au supărat pe Rareș, cu atât mai mult că Secuii erau de multă vreme sub ascultarea Domnului din Suceava și s'au arătat mai întotdeauna vecini supuși și prietenoși.

Ca să-i pedepsească și să-i aducă iarăși la ascultare, Rareș a pregătit expediția contra lor. Oastea moldovenească a trecut munții la 29 Ianuarie 1529, prin două pasuri diferite — probabil prin Tulghes și Oituz — și în șase zile toată Țara Secuilor a fost făcută, cum spune un document, «*una cu pământul*». Toate orașele au fost arse și predate. Cetățile au fost dărâmate cu ajutorul tunurilor, iar câți-va truntași au fost decapitați. Operațiile au fost conduse de Rareș în persoană.

După ce Țara Secuilor a fost *prefăcută în cenușă și fum*, Rareș s'a îndreptat spre Țara Bârsei. În apropiere de Brașov i-au ieșit însă înainte solii Brașovenilor, cari l'au rugat să le cruțe cetatea. Induplecat de rugămințile lor și de darurile, pe cari le-a primit, Rareș

a părăsit la 8 Februarie Țara Bârsei. După ce orașele Sașilor s'au obligat să-i dea în mod colectiv o sumă de bani, drept preț de răscumpărare¹⁾ Rareș s'a întors încărcat de prăzi în Moldova.

Expediția a avut ca urmare că Săcuii au intrat iarăș sub ascultarea Domnului din Moldova și s'au lepădat de partida lui Ferdinand.

Astfel au rămas în Ardeal pe partea Habsburgilor numai Sașii și puțini Unguri. Ca să-i silească și pe aceștia să se supună lui Zapolya, Rareș a pregătit și contra acestora o puternică armată.

Expedițiile contra partizanilor Regelui Ferdinand din Ardeal (vara anului 1529)

La 10 Mai 1529 Sultanul Soliman părăsia Țari-gradul și se îndrepta cu oaste de 250.000 soldați și cu 300 tunuri în contra lui Ferdinand. Rareș a primit ordin să intre în Ardeal să-l cucăriască pentru Zapolyă. În acelaș timp Regele Zapolya a trimis la Rareș soli ca să-l roage să-l ajute să cucerească Ardealul. Rareș a răspuns prin trimiterea Mitropolitului Moldovei, care a găsit pe Zapolya în tabăra de la Lippa. (Mai 1529). Aici Mitropolitul a făcut cu Zapolya o învoială, prin care Rareș se obligă să supună pe Sași, iar Zapolya se declară gata, pentru acest serviciu, să-i confirme stăpânirea peste Cetățile Ciceu²⁾ și Cetatea de Baltă și

1) În April Brașovenii nu-și achitaseră încă partea de contribuție la suma totală, pe care Sașii trebuiau să o achite lui Rareș, căci vedem că sunt invitați de Apaffy ca să-și trimită partea lor de plată la Sibiu sau la el. „*Florenii în aur pentru Domnul Moldovei — scrie Apaffy — au fost aduși din toate părțile Sașilor: au mai rămas numai cei datorți de Domniile voastre. Vă rugăm să-i trimiteți fără de nici o amânare, ca nu cumva pentru acei floreni să se producă și o tulburare între această țară a Ardealului și Moldova*”. (Hurmuzaki-Iorga XV, No. 316).

2) În Ciceu găsim pe părcălabul Toma încă dela începutul anului 1528, ceia ce dovedește că Rareș și-a luat în stăpânire Ciceul și de sigur și Cetatea de Baltă — înda ă ce și-a ocupat tronul. Prin învoiala dela Lippa a obținut confirmarea stăpânirii peste aceste cetăți.

să-i dea pe deasupra Bistrița¹⁾ cu tot ținutul din prejurul ei și cu toate veniturile (împreună cu Rodna).

La stârșitul lunii Mai, un sol al lui Rareș și-a făcut apariția în Ardeal având mandat să invite pe Sași să se declare partizani ai Regelui Ferdinand.

De asemenea pârçalabul de Ciceu, Toma, însoțit de un boer, a primit ordin să invite pe toți Ardelenii să treacă pe partea lui Zapolya și a Turcilor. «*Cei ce vor simți altcum — spunea el — vor fi despoiați de toate averile și își vor pierde viața*». Acești boeri ai lui Rareș au căutat să atragă pe partea lor pe Vicevoivodul Ardealului, Alexe de Bethlen, și pe Grigore Erdelyi, pentru care scop, i-au chemat la o consfătuire.

Ungurii n'au fost însă leali, ci îndată ce au înțeles din gura Moldovenilor, că aceștia sunt partizani devotați ai lui Zapolya, au ucis pe pârçalabul de Ciceu și au luat prins pe boerul care-l însoția. În acelaș timp ei au ocupat cetățile lui Rareș, Ciceul și Cetatea de Baltă. (Începutul lunii Iunie 1529).

Aceste fapte n'au putut rămânea nerăsbunată, cu atât mai mult că expediția contra Sașilor, era proiectată de Rareș încă din luna trecută. Căci Sașii n'au voit să asculte de sfaturile lui Rareș, ci în adunarea dela Sighișoara au hotărât să trimită în Ungaria o oaste de 4000 sub conducerea lui Valentin Török ca

1) Regele Ludovic II al Ungariei a dăruit lui Ștefăniță, predecesorul lui Rareș, 1000 florini din cenzul, pe care Bistrița era obligată să-l plătească regelui în fiecare an de ziua sf. Martin. Din o chltanță, pe care Rareș o dă Bistrițenilor la 5 April 1524 reese că Bistrița a achitat această sumă și lui Rareș. „*Regele Ludovic — scrie Rareș — în bunătatea și graba sa ne-a dat nouă pentru apărarea țării noastre o mie de florini ungurești... pe cari Bistrițenii și i-au achitat în întregime*” (Iorga „*Documente*“ XV p. 317. Prin învoiala de la Lippa, Zapolya i-a cedat lui Rareș orașul Bistrița. În aceiaș lună, în care s'a iscălit învoiala (Mai 1529), Rareș s'a grabit să anunțe pe Bistrițeni că *fratele său regele Ioan i-a dăruit pe el împreună cu toate dependențele (ținuturile dependente de Bistrița) și îi socotește ca pe proprii săi credincioși și iobagi*. În consecință le-a dat ordin să nu dea ajutor celorlalți Sași și să-i trimită 100 de călăreți, cari vor trebui să-l iasă întru întâmpinare la Brașov, (Scrisoarea Sibienilor către Brașoveni din 2 Iunie 1529)

să lupte împreună cu oștile lui Ferdinand. Intre acestea însă s'a întâmplat uciderea pârcălabului de Ciceu, care a fost o provocare față de Rareș.

Insuși Ardelenii erau convinși că această iaptă nu poate rămâne nerăsbunată. De aceea oastea lui Valentin Török n'a mai putut părăsi Ardealul, ci a așteptat gata de luptă oștile moldovene.

Rareș a trimis ¹⁾ în Ardeal două oști, prin două pasuri diferite. Oastea dintâi a pus'o sub comanda marelui vornic Grozav, căruia «i-a poruncit — zice cronica oficială — să iasă în fața Brașovului pe drumul de jos» (probabil Oituz), iar oastea a doua a pus'o sub comanda lui Barbovsky, portarul Sucevii, și a lui Danciul, pârcălab de Roman, cărora le-a poruncit să intre în Ardeal «pe drumul de sus al Sucevii».

Expediția armatei întâia. Victoria dela Feldioara.

La 20 Iunie oastea vornicului Grozav se afla lângă Brașov, la Săcele, cari au fost arse și prădate, iar în ziua de Marți 22 Iunie a început lupta contra armatei partizanilor lui Ferdinand, condusă de episcopul Gerendy și Valentin Török.

Aceștia se aflau la 7 Iunie la Turda, de unde au scris Brașovenilor. «Să n'aveți nici o teamă de Moldovean — scrie Gerendy — căci cu voia lui Dumnezeu va avea o soartă rea... Dumnezeu va pedepsi pe acel barbar.. pentru atâta mândrie». La 15 Iunie erau în Sighișoara, iar la 18 erau în Cohalm, de unde scriau, Brașovenilor să-și aducă toate tunurile. «Dumnezeu va pedepsi pe îngâmfatul tiran» — adaugă ei. La 10 Iunie erau în Măeruș, aproape de Feldioara, unde au trebuit să ajungă la 20 Iunie în momentul când Moldovenii se aflau la Săcele. Lângă Feldioara s'au unit cu oștile Brașovenilor, cari și-au adus toate tunurile — și au așteptat gata de luptă pe Moldoveni.

Rareș a fost împiedicat să comande expediția în persoană, probabil din cauza boalei soției sale, care a murit tocmai în acest timp, la 28 Iunie 1529. (Melchis e dec „O vizită la câteva mănăstiri“.

Lupta s'a dat lângă râul Bârșa, în apropiere de Feldioara, și a fost foarte crâncenă și sângheroasă. Moldovenii însă s'au luptat cu atâta vitejie, că au spart rândurile Ardelenilor și le-au zdrobit cu desăvârșire armata. «*In acea luptă nenorocită, ca să nu zicem rușinoasă — scriu Brașovenii — am pierdut toate tunurile noastre cu toți soldații, cari au fost duse de Moldoveni. Niciodată Țara Bârsei n'a suferit un dezastru atât de mare*».

Toate scrisorile din Ardeal, din vremea aceea, afirmă într'un glas, că Ardelenii devotați lui Ferdinand au suferit un dezastru cumplit.

«*A produs mare dezastru acelei armate*» scrie la 9 Iulie un devotat al regelui Ferdinand. «*I-a zdrobit cu desăvârșire*», — scrie Ostermayer, un sas din Brașov, contemporan. «*Acel dezastru de lângă Feldioara*» — scriu socoteliile Brașovului. «*Toată Transilvania a fost sguduită din cauza dezastrului Moldovenilor*» — afirmă niște notițe contemporane.

«*Moldoveanul — scrie Simigianus —, atacând pe Austriaci în șesul Bârsei, nu departe de Brașov, i-a distrus, iar, ca victoria să fie mai mare și mai strălucită, i-a despuiat de toate tunurile*».

„*Atacându-i în șesul Brașovului — scrie cronicarul Brutus —, le-a procurat un foarte mare dezastru silindu-i să părăsească toate tunurile de metal. Vestea acestei strălucite fapte de arme a stârnit mare speranță (în sufletul) regelui Ion (Zapolya)*“.

«*Dacă Katzianer (șeful armatei lui Ferdinand din Ungaria), ar fi putut să plece cu trupele lui acolo (în ajutorul Ardelenilor) după cum am cerut și am fi dorit — scrie locțiitorul lui Ferdinand din Buda — am fi rămas crutați de această rană și de această pierdere*».

«*Protivnicii (Ardeleni) se arătau a fi mai tari, căci aveau foarte multe arme, cărnra le zic... tunuri și altele mai mici asemenea lor... — scrie cronica timpului, scrisă din ordinul lui Rareș — Creștinii (Moldoveni) chemând pe Dumnezeu în ajutor și începând lupta, protivnicii de'n*

dată o luară la fugă, dând dosul și lăsând cu rușine toate tunurile... cu care și cu călăreți cu tot; cei ce se pricep la astfel de lucruri știu prea bine de ce folos ne-au fost ele atunci. Căzut-au foarte mulți dintre dâșii străpunși de sulți și măcelăriți și uciși lângă apa Bârsei... Și întorcându-se din război cu biruință creștinii (Moldovenii) împreună cu frunțașii lor, și luând prada dela dușmani, o aduseră cu mare cinste Domnului Petru...»

Armata a doua

Armata de sus, sub comanda lui Barbovski și Danciul, s'a îndreptat în marș forțat spre Ciceu, unde se concentrase oastea partizanilor regelui Ferdinand. Bistrițenii s'au unit cu aceștia.

La 24 Iunie oastea Moldovenilor se afla sub zidurile cetății Ciceu, pe care a cuprins-o așezând în ea garnizoană românească.

«Iar cei de sus (armata lui Barbovski), arătând și ei nu mai puțină vitejie în fața dușmanilor — scrie cronica — și întorcându-se cu partea lor le prada o închinare celui ce i-a fost trimes».

Rareș a fost răsplătit de Zapolya cu orașul Bistrița cu împrejurimile și castelul Ungurașul.

Regele Zapolya și-a ținut cuvântul dat în invoiala dela Lippa. Foarte mulțumit de serviciile, pe cari i le-a făcut Rareș, el i-a dat acestuia orașul Bistrița cu împrejurimile, iar pe deasupra i-a mai adăugat un dar, care nu era cuprins în invoiala dela Lippa și anume castelul Ungurașul. «Să știți—scrie Rareș Bistrițenilor—că Regele Ioan ne-a dăruit pentru dragostea reciprocă frățiască orașul Bistrița cu dependințele ei (cum comitatu suo) și castelul Ungurașul și vă primesc sub tutela și apărarea noastră» (15 Iulie 1529).

Expediția 3-a în Ardel (toamna anului 1529)

Sașii din Bistrița n'au voit însă să recunoască stăpânirea lui Rareș. «*Am auzit — scrie Rareș Bistrițenilor — că până acum nu v'ați tuns ehica voastră și sunteți rebeli contra regelui Ion. Indată ce veți vedea aceste scrisori să vă dați pe partea regelui Ion. Dacă veți face alt cum, voi pedepsi până și pe copiii voștri. cu fer și cu foc*» (29 Iulie). «*Prin nerușinarea și revolta voastră — scrie Rareș la 22 August — ați ridicat coarnele și ați refuzat să vă supuneți nouă. . și n'ați lăsat pe pârcălabii noștri să intre în cetatea noastră*». Ii invită să-i primească pârcălabii, căci la din contră îi va pedepsi și nu va cruța nici pe copiii lor.

Cu toate acestea Bistrițenii, îndemnați și ajutați de Sașii din Sibiu, au refuzat să accepte stăpânirea lui Rareș și au continuat să rămână solidari cu ceilalți Sași partizani ai regelui Ferdinand ¹⁾.

De asemenea Sașii din Brașov, Sibiu și Sighișoara au refuzat să recunoască pe Zapolya, și au continuat să rămână credincioși Regelui Ferdinand.

Pentru ca să silească pe Sași să recunoască pe Zapolya, Rareș s'a văzut silit să întreprindă o nouă expediție în Ardeal, cu atât mai mult că însuși Sultanul Soliman se afla în fruntea armatei ca să cucerască Viena.

La 14 Octomvre—, tocmai când Sultanul se pregătea să părăsească asediul Vienei—, Rareș se afla în fruntea oștilor în drum spre Brașov, pe ai cărui locuitori i-a invitat să se supuna regelui Zapolya și să-i trimită soli în întâmpinare cu daruri și cu declarații de supunere.

Secuii, prin țara cărora a trecut, s'au arătat supuși și prietenoși.

¹⁾ În Ciceu a fost instituit pârcălab Simion Drașin. La 18 August 1529 Simion Drașin scrie Bistrițenilor din Ciceu.

La 25 Octombrie Rareș se afla lângă Prejmer aproape de Brașov, de unde a trimis Brașovenilor o scrisoare, în care, între altele, le scria următoarele :

«*Am venit aici ca să vă silesc, pe voi, cari sunteți răsvrățit contra luminatului rege Jon să vă supuneți stăpânirii sale. Atâta vreme cât vedem că voi stăruiți în opoziția voastră trebuie să înțelegem că voiți să vă nutriți cu pietrii*». Scrisoarea termina cu amenințarea, că dacă refuză să se supună «*le va distruge câmpurile și sămănăturile*», încât vor fi siliți «*să roadă pietrii*», și îi invită să trimită soli distinși ca să trateze.

Victoria dela Brașov.

Cu toate acestea Sașii din Brașov n'au ascultat de indemnurile lui Rareș, care s'a văzut silit să ia ofensiva contra oștilor săsești, punându-le pe fugă. La 27 Octombrie satul Prejmer a fost cucerit și ars. Aceeaș soartă au avut'o Săcelele. În o nouă luptă, Sașii s'au văzut siliți să se închidă în cetatea Brașov, care a fost înconjurată și asediată. La 29 Octombrie Rareș a condus în persoană asaltul, isbutind să aprindă întăriturile de lemn ale cetății vechi și să prindă garnizoana, din care n'au scăpat de cât trei persoane.

Cele două tunuri grele (bombarde), la cari Brașovenii au lucrat cu atâta zel, au căzut în mâinele victorioșilor Moldoveni. «*Am perdut noi multe altele — scriu Sașii din Brașov în cîndica de cheltueli, — încât ne doare să ne mai aducem aminte de ele*».

Totuși orașul n'a fost cuprins. La 31 Octombrie Rareș anunța, din lagărul de lângă Brașov, Sășilor din Bistrița, victoria.

«*Cu ajutorul lui Dumnezeu — scria el, — am cucerit turnul cel întărit și cu tunurile noastre l'am făcut una cu pământul, și orașul va ajunge cu ajutorul lui Dumnezeu în stăpânirea noastră*».

Intimidați de pierderile suferite și de teamă că

nu vor putea rezista, Sașii s'au văzut siliți să ceară pace. Rareș a cerut, la 1 Noembrie, să-i trimită 10-20 jurați, cu cari să trateze. Cu sfială s'au prezentat jurații din Brașov înaintea Domnului Moldovei, pe care au căutat să-l înblânzească prin vorbe frumoase și prin daruri. «Țara Majestății Voastre și țara noastră au fost totdeauna unite — ziseră ei — și săracii Majestății Voastre și noi ne-am ajutat unii cu alții necontenit».

Ca să înduplece pe Rareș, solii Sașilor n'au întârziat să-i ofere 5000 florini pentru răscumpărarea prinșilor și cruțarea orașului de bombardare. În afară de aceasta i-au mai dat pe deasupra un dar «de onoare» de 600 fiorini. S'au obligat, pe lângă acestea prin tratatul încheiat cu Rareș la 3 Noembrie să recunoască de rege pe Zapolya. Rareș se obligă să ia sub protecția sa pe toți Sașii din toată Transilvania și să le dea libertate de comerț «în toate părțile Ardealului».

«Domnul Moldovei a ars tot ținutul din jurul Brașovului — scriu partizanii lui Ferdinand din Sibiu la 28 Noembrie 1529 — și a silit pe sărmani să-i plătească o mare sumă de bani, în vreme ce spunea, că această țară a Ardealului este a lui, căci a cucerit-o cu sabia».

Din Țara Bârsei Petru Rareș s'a coborât pe Olt în jos¹⁾ în direcția Sighișoara, dar Sașii din acest oraș, auzind de soarta celor din Brașov, s'au grăbit să-și răscumpere pacea cu o mare sumă de bani și au promis să se supună aceluia dintre cei doi regi, «care va avea coroana și va domni în scaunul său regesc» (adică Zapolya).

Aceasta a avut ca urmare că Rareș a renunțat de a mai înainta pe Olt în jos, ci a luat calea spre răsărit în direcția Oituz²⁾ pentru a se întoarce în Moldova.

«Unele din cetățile pomeite mai sus, silite fiind cu puterea — scrie Cronica — se supuseră fără voce

1) La 7 Noembrie era în Belin, la 15 km. de Feldioara.

2) La 14 Noembrie se afla în Brețc, aproape de pasul Oituz.

craifului Joanaș, altele de frică, auzind că celelalte nu s'au putut împotrivi viteazului hărbat, se speriară, începură a se clătina și trecură și ele de partea celor supuse. Și astfel după o strălucită biruință și după bune orândueli, s'au întors Domnul Petru de acolo la ale sale aducând cu sine de la locuitorii acelei țări o mulțime de talanți de aur și alte lucruri, spre folosul și îndulcirea domniei.

Asediul și supunerea Bistriței.

Înainte de a se retrage din Ardeal, Rareș a trimis o parte din oaste în ajutorul trupelor moldovene, cari primiseră ordinul să cuceriască Bistrița. Oastea moldoveană a făcut drumul dela Brașov până la Bistrița, prin inima Ardealului, ceea ce a contribuit foarte mult la supunerea tuturor ținuturilor din partea răsăriteană a Transilvaniei. Cu toate acestea Sașii din Bistrița nu s'au supus, ci au continuat rezistența în așa măsură, că Moldovenii s'au văzut nevoiți să continue asediul până în vara anului următor.

Abia la 14 Iulie 1530 s'au supus Bistrițienii obligându-se să plătească lui Rareș un cens anual. Cel d'întâiu cens — *Rareș îl numeșie într'o scrisoare din 1535 «tributul nostru anual»* — de 550 florini, l'au plătit Sașii în scurtă vreme după aceasta, iar în Octombrie i-au trimis, la poruncă¹⁾, lui Rareș, 30 de care cu proviant.

A fost cel d'întâiu semn material al supunerii către Rareș, căruia i-au trimes, în toți anii, neîntrerupt, cen-zul datorit.

Aproape toată Transilvania sub ascultarea lui Rareș.

Rareș era acum de fapt domnul Transilvaniei, la care ținea atât de mult. *«Nimic în lume nu dorește*

1) Ordinul a fost dat de Mateiaș Vistiernicul din castelul Unguraș, la 24 Octombrie 1530. „Știți bine — le scrise el — că dom-nul nostru prea grațios pretinde atât dela noi cât și dela voi cel mai credincios serviciu”.

Moldoveanul mai mult decât Ardealul», scrie un con-timporan. Acum și-a ajuns în bună parte idealul. Căci Secuții și Sașii erau, aproape în întregime, sub ascultarea lui. El însuși a afirmat acnastă stăpânire asupra Ardealului în mai multe rânduri.

«Am cucerit Ardealul cu sabia, — scrie el Brașovenilor — și n'am de gând să-l dau nimănui, nici Regelui Ferdinand, nici altuia, ci numai regelui Jon, care îmi este bun prieten și frate». «El spune pesie tot — scriu Sașii din Sibiu — că Ardealul este al lui, căci l-a cucerit cu sabia». «Trădătorul de Moldovean — scrie un sas devotat lui Ferdinand —, afirmă că țara este a lui» — «V'am cucerit cu sabia — zise Rareș către o delegația a Sașilor — și v'am făcut supuși mie. Am crezut că îmi veți fi supușii mei credincioși. Cunoașteți voi cumva alt stăpân?» „Brașovenii și toată Țara Bârsei sunt de doi ani sub judecata și îndemnul meu“ scria Rareș în 1531 către Regele Zapolya.

Rareș unește toate țările locuite de Români sub influența lui

În realitate Rareș era stăpân pe toată partea de răsărit și centrul Ardealului. Ținuturile dela Ciceu, Cetatea de Baltă și Bistrița erau direct sub stăpânirea lui, pe când Țara Făgărașului, Țara Bârsei,¹⁾ Târnavele și Țara Secuilor erau sub protecția și influența lui. În acelaș timp (1530) Muntenia²⁾ a ajuns cu totul sub influența lui Rareș, care a isbutit astfel să aducă sub ascultarea lui toate țerile locuite de Români, realizând, — după formele de atunci — cea d'întâi unire a celor trei țări locuite de Români.

¹⁾ A avut intenția să institue vamă la Prejmer, aproape de Brașov.

²⁾ Domnul Munteniei Vlad și-a asigurat tronul cu ajutorul lui Rareș, al cărui ginere a devenit.

CAP. III.

Răsboiul cu Polonia

Rareș cere Pocuția

Rareș nu s'a mulțumit cu câștigul teritorial peste munți și cu influența câștigată asupra Munteniei, și a ținut să dobândească Pocuția, o țărișoară lângă granița de nord a Moldovei. Această fășie de pământ a tăcut parte din Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun și în timpul lui Ștefan cel Mare, către sfârșitul vieții acestuia. Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, a cedat-o însă Polonilor. Rareș n'a voit să știe de ce a făcut fratele său Bogdan. El și-a reclamat dela Regele Poloniei moștenirea părintească.

În August 1530 el a trimis soli în Polonia ca să ceară Pocuția, sub motiv că această țară face parte din Moldova. Solii moldoveni aveau ordin să spună regelui Poloniei că dacă nu dă Pocuția de bună voie, Domnul lor o va cuceri cu forța armată.

Regele Poloniei n'a voit să audă de drepturile lui Rareș și a refuzat să-o dea.

Ocuparea Pocuției

Rareș a recurs atunci la arme. În fruntea unei oști a trecut granița în primele zile ale lunii Decembrie 1530 și până la 10 decembrie, în câte-va zile, a pus stăpânire pe toate satele și orașele din Pocuția. Cu toate acestea nu s'a mulțumit cu aceasta, ci a înaintat în Galiția, spre Halici, unde Rutenii ortodoxi

s'au grăbit să-l recunoască de stăpân și să-i dea tot ajutorul. Cu toate acestea Rareș n'a putut pune stăpânire pe Galiția.

După ce a ocupat 6 orașe și 200 sate, lăsând în Pocuția o garnizoană, el s'a întors în Moldova.

«Țara aceia, Pocuția, ne este nonă indispensabilă — scrise Rareș către Regele Poloniei — și am pus stăpânire pe ea, pentru că este țara noastră adevărată și proprietatea noastră legală».

Moldova a ajuns la cea mai mare întindere teritorială

Domnul Moldovei era acum în culmea puterii. Țara lui a ajuns la o întindere cum n'a fost niciodată până acum.

Rareș era stăpân pe o bună parte din Ardeal și avea o a altă mare parte sub ascultarea lui. De asemenea Muntenia era în acest timp sub influența lui.

Originea conflictului cu Turcii. Soliman ia partea Polonilor.

Din nețerecire însă această putere n'a fost de lungă durată, căci Turcii, cărora Rareș era dator să plătească tribut, n'au văzut cu ochi buni această mărire a Moldovei. Soliman se temea desigur ca Rareș, ajuns stăpân pe o bună parte din Ardeal și cu influență asupra Munteniei, devenind prea puternic, să nu se sustragă de sub influența turcească. Interesul lui cerea ca Rareș să nu devină prea puternic, ca să-l poată mai ușor ține sub influența sa.

Contiporanul cronicar ungar Verancsics amintește de teama lui Soliman ca Rareș să nu uniască cele trei țări. «Soliman se temea — scrie Verancsics — că nu cumva străduindu-se să ocupe sau Transilvania sau Muntenia, sau Moldova, să uniască toate aceste țări într'una singură». (Omnia haec regna in unum coirent...) Con-

dus de sigur de aceste motive, Sultanul a căutat să slăbiască pe Rareș ațâțând pe Poloni în contra lui. Căci un război îndelungat între Poloni și Moldoveni era cu desăvârșire în interesul Turcilor, cari căutau prin toate mijloacele să ațâțe pe creștini între ei, ca să-i împiedice să se alieze contra atotputerniciei turcești. Sultanul a lucrat astfel cu desăvârșire în interesul statului său când a luat partea Polonilor.

Diplomația turcească ajunsese foarte ratinată.

El a trimis vorbă lui Rareș să dea Pocuția înapoi, căci în cazul contrar va da poruncă boerilor «să-i aducă capul» la Constantinopol. «Dacă boerii vor refuza — ar fi amenințat Sultanul — atunci voi pustii toată Moldova în așa chip ca pasărea din sbor să nu găsească un loc de odihnă și nici un bob de mâncare».

Cu toate acestea Rareș n'a dat ascultare poruncii Sultanului, ceea ce a provocat conflictul dintre Sultan și el. Acest conflict e începutul tragediei lui Rareș, izvorul nenorocirii sale de mai târziu. Căci din acest moment s'a pus la cale un complot, urzit cu Polonii, și chiar cu o parte din boerii moldoveni.

Scopul era să înlăture pe Rareș și să dea tronul Venețianului Gritti, omul de încredere al Sultanului.

Polonii au căpătat astfel curaj și s'au pregătit pentru reocuparea Pocuției. Această expediție avea să ofere boerilor, cari erau în legătură cu inamicul și făceau parte din complot — șeful lor era Mikul, portarul Sucevii — să se scape de Rareș și să facă voia Turcilor și Polonilor.

Recucerirea Pocuției de către Poloni

Prin Iunie 1531 toate pregătirile de război ale Polonilor erau terminate. Comanda oștilor a fost încredințată lui Ion Tarnowski, care s'a dovedit un general extraordinar.

În speranță că Rareș va părăsi în urma ordinului Sultanului Soliman, de bună voie Pocuția, Tarnowski

a stat câtva timp în așteptare. Când însă s'a convins că Domnul n'are de gând să o părăsească, s'a hotărât să o recucerească.

Fiind informat că în Pocuția nu sunt decât 1500 de Moldoveni pentru pază, Tarnowski a trimis o mică oaste de 1600 călăreți, cari au atacat cu atâta iuțeală și îndrăzneală, încât cele 12 garnizoane moldovenești, cari erau resirate în toată provincia, văzându-se atacate prin surprindere, au pierdut curajul și au părăsit provincia. În trei zile, dela 3—5 August, Polonii au recucerit toată Pocuția. Cu aceasta s'a terminat *actul I* al acestei sguuitoare drame.

Lupta dela Gwozdziec

Actul al II-lea s'a desfășurat în chipul următor. Vestea pierderii Pocuției a trebuit să cadă ca un trăsnet asupra capului lui Rareș. Cu graba, pe care o punea totdeauna, el a strâns în iuțeală o oaste de 20.000 de oameni, pe care avea să o comande în persoană.

A făcut însă greșeala să-și împartă oastea în două. O parte, vreo 6000, a fost trimisă înainte sub comanda boerilor Toma Barnowski și Vlad, cărora le-a dat ordin să recucerească fortăreața Gwozdziec, cea mai întărită din Pocuția.

Cei doi boeri au atacat cu violență, dar Polonii din fortăreață s'au apărat vitejește. În acelaș timp Tarnowski, fiind cu armata în apropiere, a trimis în iuțeală călăreți, ca să atace pe la spate pe Moldoveni și să-i hărțuiască până la sosirea lui cu grosul armatei. Lupta a început atunci cu furie din amândouă părțile. De trei ori Moldovenii au fost respinși, dar tot de atâtea ori, s'au sforțat să smulgă victoria. Din nefericire însă tocmai în momentul decisiv a sosit Tarnowski cu trupele sale, pe cari le-a băgat în luptă și-a făcut astfel ca cumpăna victoriei să cadă pe partea Polonilor. Moldovenii, după ce au încercat o nouă luptă,

văzându-se interiori ca număr s'au retras în spre Moldova. În lupta aceasta de sub zidurile fortăreții Gwozdziec, din ziua de 19 August, au rămas pe câmpul de luptă 2000 Moldoveni, iar mulți au căzut prizonieri, cari au fost decapitați din ordinul lui Tarnowski.

Lupta dela Obertyn

Actul al III-lea al acestei îngrozitoare drame s'a produs în împrejurările următoare: Rareș s'a convins de sigur de greșeala ce a făcut că a lăsat izolată oastea condusă de Barnowski și n'a păstrat cu ea contactul ca să-i poată da ajutor în momentul oportun, cum a făcut Tarnowski. Căci din cauza acestei greșeli, Polonii au avut prilejul favorabil să bată pe rând armatele Moldovene și să le demoralizeze.

În ziua când îi s'a adus vestea înfrângerii dela Gwozdziec, Rareș se afla cu grosul armatei la Cernăuți. În furia lui a dat ordin ca Vlad să fie trimes în țară, iar pe Toma Barnovski era să-l decapiteze, dacă ceilalți boeri — și în special Mihul — nu s'ar fi rugat să-i cruce viața, promițând că-și vor da silințele să spele rușinea. Rareș a ascultat rugămintea boerilor și s'a mulțumit să-i dojenească numindu-i fricoși și lași. Boerii ar fi căutat să justifice înfrângerea prin superioritatea Polonilor în ce privește echiparea, armamentul și instrucția. «Nici odată Polonii n'au fost mai pregătiți pentru război» ziseră ei. «Am să văd eu armata aceea atât de bine echipată și pe acei ostași curagioși, pe cari am să-i mân cu funii și cu biciul la Suceava» le-ar fi replicat Domnul înfuriat.

Pe când Rareș alerga cu armata în Pocuția, Tarnowski și-a mutat tabăra lângă satul Obertyn, un loc strategic, potrivit pentru apărare. A săpat în grabă șanțuri în jurul taberei, apărate din toate părțile de care legate cu lanțuri, sub care aveau să se adăpostească infanteriștii. Numai la laturile din nord și din

sud a lăsat câte o poartă, unde aveau să păzească cavaleriștii. Artileria a fost fixată în partea, unde credea că are să fie atacat de Moldoveni.

În zorii zilei de 22 August amândouă oștile stăteau față în față, gata de luptă. Moldovenii erau însă oboșiți de marș, căci abia în timpul nopții de 21 spre 22 August au ajuns în fața taberei Polonilor de lângă *Obertyn*. Cu toate acestea Rareș, care era de fire impulsiv și încrezător în puterile sale, a dat atacul câte-va ceasuri după răsăritul soarelui, înaintând în formă de semicerc ca să poată înconjura tabăra polonă. Gândul lui principal era să taie retragerea Polonilor, ca să nu se poată refugia în pădurea dela spate și să-i poată prinde pe toți.

Polonii au răspuns cu focuri puternice de artilerie, cari au isbit cu putere rândurile moldovene. N'au ieșit însă din tabără ca să se bată vitejește, ci au stat adăpostiți în tabăra întărită.

Văzând acestea un tânăr călăraș moldovean s'a apropiat de tabăra dușmană și a cerut ca un ostaș polon să iasă din tabără ca să se măsoare cu el în luptă dreaptă. Nici un polon n'a avut însă curajul să iasă afară la luptă pe față. În schimb însă un pedestraș, ascuns sub carele de lângă șanț, și-a îndreptat în spre el praștia și bravul boer moldovean, lovit de moarte, a fost trântit la pământ.

Violenția polonă a triumfat față de cavalerismul românesc.

Tunurile moldovenești au început și ele cântecul lor sinistru. Ghiulelele nu erau însă îndreptate spre țintă și nu făceau nici o pagubă Polonilor. Rareș observând aceasta s'a repezit la popa catolic, căruia îi se încredințase comanda tunurilor, și cu amenințarea pierderii capului, l'a forțat să-și tacă datorია. Tunurile au fost pentru moment îndreptate spre țintă și au început să-și facă efectul. Cu toate acestea Tarnowski a perzistat în defensivă. Rareș crezând că Polonii nu ies din tabără

din cauza friceii, a prins și mai mult curaj și a dat ordin să se ocupe liniă de retragere dinspre pădure. Tarnowski însă s'a apărat trimițând 800 infanteriști și artilerie ca să împiedice pe Moldoveni să taie retragerea. Manevra lui Rareș n'a reușit.

În schimb însă Tarnowski și-a schimbat în mod brusc tactica. Tocmai pe când Rareș nu se aștepta și în locu unde era mai puțin întărit, Tarnowski a pornit prin surprindere un atac viguros. Pentru ca să-și întărească trupele în această parte, Rareș a trimes 6000 ostași, pe cari i-a luat din fața porții principale a taberii polone. Prin aceasta el și-a slăbit centrul, care avea misiunea să acopere și să apere artileria.

Manevra lui Tarnowski a reușit. Văzând centrul pozițiilor moldovene slăbit, Tarnowski a dat un atac puternic de cavalerie în această direcție. Șarja viguroasă a cavaleriei a avut succesul dorit, căci Moldovenii, slăbiți în această parte și înspăimântați, au bătut în retragere, lăsând să cadă în mâinile Polonilor toate tunurile, de cari dispuneau. Pierderea tunurilor a decis soarta bătăliei, care a durat 5 ceasuri. *«Ne-au fost înconjurat din toate părțile — scrie Bielski, care a luat parte la luptă în armata polonă — și putem zice că ne aveau deja în mână, dar Dumnezeu ne scăpă ca prin minune. Ne aflam în o poziție foarte critică înconjurați strămtorați în interiorul taberei, în cât să fi fost Moldovenii mai târziu ne-ar fi putut reduce prin foame, fără a scoate sabia din teacă».*

În zadar a alergat Rareș ca să îmbărbăteze pe ai săi și să-i convingă să dea contra-atacul. Ostașii moldoveni au fost cuprinși de panică.

Cel dintâi, care a dat semnalul de fugă, a fost păharnicul Popescul, care a antrenat după el grosul armatei descurajate. Toate rugămintțile, îmbărbătările și amenințările lui Rareș au rămas zadarnice. Curentul pornit nu mai putea fi oprit și nu-i mai rămânea inimosului Domn, de cât să se lase târât de valurile sortii.

Fugând în desordine, fără să cunoască terenul, Moldovenii și-au văzut într'un moment închisă calea de o baltă, ceea ce a făcut ca să fie ajunși de călăreții poloni și măcelăriți fără cruțare. Insuși Rareș s'a înglodat cu calul în baltă. Un polon i-a dat o lovitură în coif, care i-a căzut de pe cap. Din fericire însă viața i-a fost salvată de un ostaș moldovean, care a alergat în ajutor și a isbutit să-l scape și să-l ajute să-și scoată calul din glod.

Grație acestui salvator, Rareș a putut călări mai departe. Două răni i-au rămas cu toate acestea pe corp. Deși rănit în două locuri, totuși inimosul Domn nu a disperat cu desăvârșire. Găsind mai încolo un loc mai strategic, a încercat încă odată să îmbărbăteze pe Moldoveni și să-i organizeze pentru reînceperea luptei. Silințele sale au rămas însă zadarnice, căci Moldovenii nu erau dispuși să mai lupte. Rareș s'a lăsat atunci în voia sorții și s'a gândit să-și salveze viața.

4746 Moldoveni au rămas pe câmpul de luptă și foarte mulți au căzut prizonieri, între cari boeri de frunte ca paharnicul Popescul, logofătul Teodor și vameșul Verișan. Toate tunurile, pe cari le cucerise Vornicul Grozav la Feldioara, au fost pierdute la Obertyn. (Cu totul s'au pierdut 50 de tunuri). Steagul cel mare al țării cu capul de bour, a căzut și el în mâinile victorioșilor. Printre carele căzute pradă, s'a găsit și unul încărcat cu funiile, ce fuseseră destinate pentru Poloni. Ironia sorții a făcut însă ca aceste tunii să fie întrebuințate tocmai pentru aceia cari le-au adus.

Cauzele dezastrului

Care a fost cauza acestui dezastru? Din toate știrile vremii reese că Polonii erau mai superiori în artilerie și în meșteșugul de a întrebuința această armă ucigătoare. Afară de aceasta ei au avut avantajul că au au fost în defensivă, iar tabăra lor a fost aleasă cu pricepere în un loc potrivit pentru apărare.

Moldovenii erau inferiori în artilerie, iar tunurile lor erau conduse de un popă catolic, care pare să fi fost înțeles cu cei de o religie cu el din tabăra polonă. Numai frica de moarte l-a silit să se prefacă că-și face datoria.

În schimb însă Moldovenii aveau mai mulți ostași și cavalerie superioară. De ce au fost bătuți?

Au fost învinși pentru că boerii au trădat. Înțelegi cu Polonii, și știind că tac pe plac Sultanului Soliman, care poruncise lui Rareș să părăsească Pocuția, boerii au crezut că părăsind câmpul de luptă vor avea prilej să scape de Rareș, care s'a dovedit o mână de fer, și apărător al țăranilor în contra împilării boerilor¹⁾.

Așa se explică că Paharnicul Popescul a părăsit câmpul de luptă și a ajuns prizonier la Poloni dând acestora prilejul să pună mâna pe tunurile moldovene și să provoace panica în oastea lui Rareș. Numai așa se explică «*minunea*» amintită de Bielski că Poionii amenințați cu peirea au fost scăpați. Numai astfel putem înțelege furia lui Rareș contra lui Barnovski și Vlad și intervenția boerilor complici ca să le scape viața.

Căci cum am putea explica altcum faptul că toate încercările desperate ale lui Rareș de a-și reorganiza oastea pentru contra atac au rămas zădarnice, decât prin trădarea boerilor, cari voiau să piardă pe Rareș, devenit prea autoritar și mândru și în același timp protector al țăranilor?

Dorința boerilor însă nu s'a realizat. Căci întors în țară Rareș a găsit destule energii ca să se opună inamicului din afară și să țină în frâu pe boerii protivnici.

Ei au tors însă firul trădării mai departe aștep-

1) Un raport către regele Poloniei afirmă că Rareș „îi apăra (pe țăranii) de nedreptățile celor puternici” (illos ab iniuria potentiorum defendebat) (Hurmuzaki II 4 p. 279).

tând momentul ca să pună din nou în practică planul lor infernal.

Polonii au trâmbițat această victorie în toată lumea. Mândria lor a ajuns culmea.

«*Să nu se fălească Majestatea sa Regele vostru că a biruit pe stăpânul meu — zise un boer al lui Rareș către un episcop polon —, căci aceasta nu s'a întâmplat prin puterea Majestății sale, ci prin noroc... Nu Majestatea Sa, ci Dumnezeu a voit să pedepsească în acest chip pe Domnul meu*».

Victoria Moldovenilor dela Tărăsăuți

Poloni au năvălit după aceasta în Moldova și au prădat ținuturile de lângă graniță.

Rareș însă n'a lăsat aceste fapte nerăsbunute. El a strâns în iuțală o nouă oaste cu care a trecut în Polonia și a devastat Pocuția luând o mulțime de robi, pe cari i-a vândut în târgul dela Cetatea Albă.

Hărțuelile și prădările la graniță au continuat, din amândouă părțile și în anul următor, cu toate încercările lui Zapolya de a împăca pe Rareș cu Sigismund. În Februarie 1532 au năvălit 1000 călăreți poloni, — oaste regulată — în Moldova, dar au suferit la Tărăsăuți în ziua de 4 Februarie 1532, înfrângere cumplită, care a răzbunat în parte dezastrul dela Obertyn.

Încercări de împăcare între Rareș și Poloni

Încercările de împăcare între Regele Sigismund și Rareș au rămas zădarnice. Căci fiecare din ei cerea, ca preț al păcii, stăpânirea Pocuției. Dămnul Moldovei s'ar fi învoit totuși să renunțe la Pocuția, dacă Regele Poloniei s'ar fi obligat să-i dea un ajutor de 5—6000 florini pe an, ca să-și poată plăti tributul către Turci. «*Atâta vreme cât trăim noi — scrie Rareș către Sigismund — nu vom suferi ca să fim tratați cu dispreț. Regele Ion ne-a dat ca dar... cetăți, cu ajutorul cărora stă-*

pănim o bună parte din Transilvania. Cu toate acestea n-am dat acestui rege niciodată o astfel de dovadă de prietenie ca Majestății Voastre, căruia noi i-am trimis prin solii noștri daruri pompoase, pe când Majestatea Voastră, nu ne-a dăruit nici barem un inel... Majestatea Voastră trebuie să știe că dacă trebuie să tratăm, să-o facem după obicei creștinesc, iar dacă trebuie să începem lupta atunci să luptăm... Dacă Majestatea Voastră nu are bună voința să-mi cedeze ca despăgubire provincia, atunci o vom cucerii și o vom distruge, ca să nu fie la nici unul de folos».

«Ar fi fost cu mult mai bine — se exprimă altă dată Rareș față de un nobil polon — ca regele să-mi fi dat acest mic teritoriu pentru perderile mari ce le-am suferit, decât să-și pună speranță într'un păgân...» El e gata să renunțe — ar fi zis Rareș — la Pocuția, dacă Regele se obligă să-i dea ca despăgubire o sumă de bani. În decursul convorbirii, Rareș, își, ndreaptă privirea spre o icoană și zise: «Aici este icoana sfintei învieri, înaintea căreia am jurat răsbunare până la moarte, și nu mă voi lăsa de răsbunare, nici chiar dacă s'ar prăbuși toată lumea asupra mea».

Toate aceste schimbări de cuvinte au fost zădărnice. Cei doi vecini nu s'au putut împăca și au rămas dușmani de moarte.

CAP. IV.

Alianța cu Ferdinand

Idealul lui Rareș de a scăpa Moldova de tributul datorit Turcilor.

Încă dela începutul domniei sale, Rareș a fost trământat de gândul eliberării Moldovei de tributul datorit Turcilor. Călăuzit de acest ideal, el n'a întârziat să se alătore de puterile, cari luptau în contra Turcilor. În fruntea acestora era Carol al V-lea, Împăratul Germaniei. De aceia încă dela începutul domniei, Rareș s'a grăbit să facă legături cu fratele acestuia, care fusese ales de o partidă rege al Ungariei. În curând însă — după vre-o doi ani, — la începutul anului 1529, Rareș a părăsit pe Ferdinand și a încheiat tratat de alianță, cu inamicul acestuia, Regele Zapolya. Motivul acestei schimbări a fost teama de Turci, cari tocmai atunci pregăteau o mare armată contra lui Ferdinand. Prin legăturile cu Zapolya și supunere către Turci, Rareș a voit desigur să evite ca această oaste a Sultanului să se îndrepte contra lui. De aceia, ca să înlătore furtuna, a părăsit pe dușmanul Sultanului și a legat prietenie cu amicul acestuia, Regele Zapolya. Această politică i-a consolidat tronul — căci altcum Turcii l'ar fi dat jos — și în acelaș timp i-a asigurat stăpânirea cetăților ardelenene și influența asupra unei mari părți din Transilvania.

Apăsa însă asupra lui îndatorirea plății tributului, care ajunsese o povară foarte grea de suportat. Căci Turcii îi cereau să plătiască în fiecare an, la sfântul

George, 10.000 florini ca tribut, afară de care trebuia să mai dea Sultanului ca *dar* 12.000 florini, iar la doi mari consilieri ai Sultanului câte 6000 florini (deci alți 12.000 florini), în afară de alte multe daruri în natură cum erau blănuri, 12 cai, șoimi, etc.

Idealul lui era să scape de această povară și rușine și să lege Moldova de grupul statelor creștine, cari luptau în contra Turcilor.

Turcii nu l-au văzut cu ochi buni. Încă din anul 1532 ei ar fi încercat să-l alunge din Moldova, și să dea Moldova lui Gritti, sau unuia din copiii acestuia, — dacă expediția, pe care a întreprins o Sultanul Soliman în acest an în contra lui Ferdinand, ar fi fost încununată de succes.

Din fericire însă pentru Rareș silințele Marelui Sultan de a bate pe Ferdinand au rămas zădărnice. Acest fapt a dat de sigur curaj Domnului Moldovei, care a așteptat să sosiască ziua favorabilă ca să ridice steagul independenței față de Turci. Această zi a sosit în curând.

Războiul Turcilor cu Perșii

Încă din toamna anului 1533 Sultanul a început războiul greu și lung cu Persia. Oastea avea să fie condusă de Soliman în persoană. Lipsa Sultanului și a oștilor sale din Europa a dat posibilitate creștinilor să răsufle și să spereze în sosirea zilei mântuirii.

Planul uciderii lui Gritti, comisarul turcesc

Rareș a crezut acum momentul potrivit pentru realizarea idealului său. Sultanul era în războiul cu Persia, care îi absorbia toată energia și toată atențiunea. Pe de altă parte în Ardeal s'a format — de sigur sub influența lui Rareș — un curent în contra Turcilor. Nici chiar Zapolya nu se bucura de toată încrederea Sultanului. De aceia Marele Sultan a crezut util să tri-

54
mită în Ungaria pe Gritti, care în calitate de comisar, avea să supravegheze pe Zapolya și Ferdinand și în acelaș timp să vegheze ca nu cumva Ungurii să se folosească de această absență a Sultanului din Europa, ca să scuture jugul turcesc. Impins de idealul de a scăpa Moldova de tribut, Rareș a pus la cale împreună cu Ardelenii uciderea comisarului turcesc. Hotărât să scuture jugul turcesc, Rareș a trimis încă din primăvara anului 1534 în Ardeal doi soli cu poruncă să spună Sașilor din Sibiu și partizanilor lui Ferdinand, ca să rămână credincioși acestuia, căci și el se va uni cu ei și le va trimete oaste în ajutor. Solii au comunicat partizanilor lui Ferdinand planul stăpânului lor de a trimete o oaste atunci când va veni Gritti. A mai adăugat că comandantul oștilor moldovenești va primi ordin să se prefacă că dă ajutor lui Gritti, dar pe sub mână va avea să se înțeleagă cu Ardelenii ca să-l omoare.

Uciderea lui Gritti — pe care Rareș l'a bănuț că a urmărit tronul Moldovei — avea să fie astfel semnul material al ruperii cu Sultanul și al independenții Moldovei față de Turci. Realizarea acestui plan însemna o revoluție față de puternica împărăție turcească. Gândul omorării lui Gritti era începutul unei politici de emancipare de sub jugul turcesc. Inima de erou a lui Rareș nu s'a îngrozit de urmările, ce le-ar fi putut avea această revoluție. El nu s'a gândit decât la datoria de a lăsa urmașilor o țară nepătată de jugul rușinos al tributului turcesc.

De aceia și-a ținut cuvântul dat față de Ardeleni. Când Gritti a venit cu o mică armată în Ardeal, Rareș a trimes o oaste condusă de logofătul Toader, care avea instrucția să se prefacă că ajută pe Gritti, dar la cel dintâi prilej favorabil trebuia să-l dea pe mâna Ardelenilor ca să-l ucidă.

Sosirea lui Gritti

La 4 August 1534 comisarul turcesc își făcea apariția în Țara Bârsei și își fixa tabăra lângă Brașov. Bazându-se pe puterea, care o avea dela Sultan — era reprezentantul Sultanului în Ungaria — și pe oastea, ce o avea la dispoziție, Gritti s'a purtat arbitrar și despotic. Bănuind că Vice-voivodul Ardealului, Emeric Czibák, îi era inamic, Gritti a ordonat ca să fie ucis, faptă, care a dat Ardelenilor prilejul să grăbiască executarea planului urzit de Rareș în înțelegere cu prietenii lui Ferdinand.

Uciderea lui Gritti în Mediaș

Cei mai mulți nobili unguri precum și Sașii, Secuții și Românii s'au răscolat ca să răzbune uciderea lui Czibák. În curând s'a format o armată de 40.000 de oameni, comandată de Majláth. Cum Gritti n'avea decât 3000 de soldați, s'a văzut silit să se refugieze în Cetatea Mediaș. Logofătul Toader se afla cu tabăra la câțiva kilometri și își joca rolul cât se poate de bine. Pe față se arăta — așa cum i-a poruncit Rareș — prieten cu Gritti, iar în ascuns era înțeles cu Ardelenii ca să-l piardă. Ardelenii n'ar fi îndrăznit să-l atace pe Gritti, dacă n'ar fi primit consimțământul lui Rareș. Pe de altă parte Gritti n'ar fi intrat în Ardeal, dacă ar fi bănuț că Rareș îi este dușman.

Până când n'a sosit o nouă oaste trimisă de Rareș sub comanda Vornicului Hurul, Ardelenii n'au îndrăznit să dea asaltul asupra fortăreței, în care s'a închis Comisarul. Abia după ce Vornicul Hurul a sosit cu cei 6000 de Moldoveni, Ardelenii au pornit asaltul, (28 Sept. 1534). Gritti a fost trădat și de Sașii din Mediaș, cari au întors armele contra Turcilor, au ridicat steagul alb deasupra zidurilor cetății și au deschis porțile Ardelenilor.

Când s'a văzut trădat de toți, Gritti s'a predat

împreună cu cei doi fii ai săi, Moldovenilor. Aceștia, însă aveau dela Rareș ordin să-l transmită Ardelenilor. În zadar le-a promis Gritti comorile, dacă îl scapă; în zadar i-au fost rugămintile, în zadar i-au fost amenințările. Moldovenii au executat ordinul lui Rareș. «*Băgați bine de samă ce faceți* — le zise el desperat — *căci eu reprezint persoana Sultanului*». Totul a fost în zadar. Moldovenii l'au predat lui Majláth, iar acesta a dispus ca să fie decaplat.

Capul lui Gritti și copiii acestuia au fost trimiși lui Rareș, care n'a întârziat să-i trimită în lumea de veci. Prizonierii turci au fost uciși de Moldoveni. Sorțul a fost astfel aruncat. Steagul revoluției ridicat. Uciderea lui Gritti și a copiilor acestuia, precum și măcelărirea Turcilor, a fost semnul material al scuturării jugului turcesc și al declarării independenței față de Turci.

Alianța cu Habsburgii

Cu sprijinul lui Rareș, Ștefan Majláth, comandantul oștilor dela Mediaș, a fost ales voevod al Ardealului. Domnul Moldovei i-a dat acest sprijin în speranță că Majláth va rămânea și în viitor partizan credincios al lui Ferdinand. Majláth însă l'a trădat. Căci îndată ce s'a văzut ales, el a trecut pe partea lui Zapolya. Exemplul lui a fost urmat de cea mai mare parte din Ardeleni, așa încât pe partea lui Ferdinand n'au rămas alți supuși devotați, decât Sașii din Sibiu. Ferdinand era astfel avizat la sprijinul lui Rareș.

Acesta, pe de altă parte, avea nevoie de ajutorul lui Ferdinand în contra Sultanului. Căci Rareș era destul de ager la minte ca să-și închipue că Soliman nu va lăsa nerăsbunată uciderea lui Gritti. De aceea înțelegerea între Ferdinand și Rareș s'a făcut cu multă ușurință. Ferdinand i-a asigurat lui Rareș

stăpânirea peste Ciceu, Cetatea de Baltă, Unguraș și Bistrița cu dependențele lor, în care intrau Reteag și Rodna, iar Rareș s'a obligat să ajute pe Habsburgi ca să-și afirme stăpânirea în Ardeal. «Sunt gata — a declarat Rareș — să fac servicii în mod constant și fidel spre folosul și conservarea creștinătății așa după cum am arătat și dovedit și până acum prin fapte».

La 4 Aprilie 1535 Rareș a iscălit documentul, prin care se obligă să fie aliat credincios al lui Ferdinand.

Prin acest tratat el se obligă să nu dea voie Turcilor să treacă prin Moldova, să refuze orice urcare a tributului și să nu lege prietenie sinceră cu Turcii. «Dacă bunul Dumnezeu ne va scăpa de dominația tirană a Turcilor» — declară Rareș în tratat, — *atunci va aduce omagiile cuvenite Majestății sale...*».

Ferdinand se obligă în schimb ca «să ajute în persoană și cu toate puterile» pe Rareș în cazul că ar fi învins de inamici, iar pentru serviciile ce i le va face în Ardeal să-i dea 6000 ducați. Tările lui Ferdinand îi vor servi, la nevoie, lui Rareș și familiei sale, de refugiu. Urmarea imediată a acestor legături cu Ferdinand, a fost că Rareș a pierdut castelul Ungurașul, pe care au pus mâna prin surprindere oamenii lui Zapolya (1536 25 Mai). Rareș a făcut această alianță cu scopul ca să scape de jugul Turcilor. El a crezut că Ferdinand va fi ajutat de fratele său Carol V., care își va concentra forțele contra Turcilor. De aceia când a fost vizitat de un sol al lui Ferdinand, în toamna anului 1535, Rareș a spus acestuia că roagă pe Ferdinand «să trimită la Majestatea Sa Împăratul (Carol V) pe omul său, ca să-și pue în mișcare acum toate forțele (universa castra) Majestății Sale, căci momentul a sosit, întrucât Sultanul și-a dus oștile păgâne cu el (în Persia¹)».

1) Raportul lui Michael Posgay 1535, (Verese I. 255.)

Nou război cu Polonia. Recucerirea Pocuției

Rareș a așteptat ca aliatul său Habsburg să trimită trupele în Ardeal, ca să opereze în unire cu oastea moldoveană, care era în Februarie 1535 de vr'o 25.000 și se afla gata de război. Dar Ferdinand n'a dat ascultare rugămintilor desperate ale Sașilor și n'a trimis nici o armată în ajutorul supușilor săi credincioși din Ardeal. În aceste condiții Rareș s'a considerat desigur-desiecat de orice obligațiuni²⁾ și și-a îndreptat oastea în altă direcție.

Un nou moment favorabil să ivise pentru a începe lupta pentru Pocuția. Căci Sultanul Soliman era ocupat cu războiul contra Persilor, iar Polonia erau încurcați în război cu Rușii. Ocaziunea de a recuceri Pocuția i s'a părut favorabilă. De aceea a năvălit în Mai 1535 în Pocuția și a ocupat-o.

Incercările de împăcare cu Polonia

Dorința lui Rareș ar fi fost cu toate acestea să facă pace cu Polonia. Căci la 8 Ianuarie 1536 Sultanul Soliman își făcea intrarea în Constantinopole, mulțumit că a bătut pe Perși. Oștile Sultanului erau acum libere și puteau fi îndreptate în contra Moldovei ca să pedepsească pe Rareș pentru că a pus la cale uciderea lui Gritti și a făcut alianță cu Ferdinand. De aceea avea interes să încheie cât mai repede o pace onorabilă cu Polonia. El a cerut pentru acest scop intervenția Regelui Ferdinand. Polonia însă, ațlând de întoarcerea Sultanului, au refuzat să cedeze Pocuția și să încheie pace, ceiace a îndârjit pe Rareș, care a prădat Polonia.

2) încă din Ianuarie 1536 Ferdinand a fost făcut atent de un credincios al său din Ardeal că dacă nu va împăca pe Rareș cu Regele Poloniei, atunci „Moldoveanul își va întoarce puterea sa contra regelui Poloniei și va lăsa la o parte apărarea Ardealului.” (Schuler p. 584.)

strângând atâtea averi, încât, — ne spune un contemporan — «*n'a mai existat în Moldova un Domn atât de bogat*».

Incercările Sultanului Soliman de a aduce pe Rareș la supunere pe cale pașnică

Sultanul Soliman, înainte de a întreprinde expediția contra lui Rareș, s'a gândit să facă încercarea ca să-l aducă la supunere pe cale pașnică. A trimis soli la Suceava, cari aveau ordin să ceară lui Rareș să trimită 6000 ostași în ajutorul lui Zapolya. În acest caz Sultanul promitea să-l ierte pentru punerea la cale a uciderii lui Gritti și să-i stoarcă dela Poloni recunoașterea stăpânirii asupra Pocuției. Tot în acel moment au sosit la Suceava și soli dela Zapolya, cari i-au promis lui Rareș «*munții și marea*», dacă va da ajutor stăpânului lor. *Cu toate acestea Rareș a rămas credincios alianței cu Ferdinand și a refuzat să execute dorința Sultanului.*

Situația lui Rareș

Astfel războiul între Rareș și Soliman devenise inevitabil. Situația Domnului Moldovei a ajuns cât se poate de critică. Căci Polonii au făcut înțelegere cu Turcii, iar Majlath, Voevodul Ardealului, îi era inamic și amenința să-i taie legătura cu Ferdinand. Moldova era o insulă în o mare de dușmani. Rareș era înconjurat din toate părțile de inamici. Tragedia lui era inevitabilă.

Avea însă mulțumirea că luptă pentru cauza creștină și își face datoria către țară ca să o scape de tributul rușinos.

Proiectul de expediție contra Turcilor

Încă din 1535, pe când Sultanul era în Persia, Rareș a rugat pe Ferdinand să trimită sol la fratele

său Carol V ca să-l îndemne să-și îndrepte toată armata contra Sultanului, întrucât momentul e favorabil¹). Ceva mai târziu a rugat pe Ferdinand să facă pace între el și Regele Poloniei „căci având pace și-a fixat în gând că la primăvara următoare (1536) să se îndrepte cu toată puterea contra Turcilor“. «Sunt gata să servesc cu capul meu și cu țara mea Impăratului și Regelui Creștin și întregii creștinătăți — zise Rareș către solii lui Ferdinand în 1536 — și nu voi cruța nici capul meu, nici ființa mea, ci sunt gata să jertfesc totul pentru conservarea creștinătății și binele public, numai Majestățile Lor (Carol V și Ferdinand) să-mi dea ajutorul lor ca să pot să-mi aduc la îndeplinire încordarea mea fără jertfirea mea și a acestei țări a Moldovei. Căci din toate părțile sunt înconjurat de inamici puternici, atât eu cât și țara mea. Dacă voi întreprinde vr'o expediție, aceștia vor năvăli contra mea și dacă nu va fi cineva să-mi dea ajutor, dacă voi fi părăsit de Majestățile lor atunci eu cu țara mea vom pieri²), iar după aceasta și Majestățile lor și toată creștinătatea pot fi periclitate... Dacă însă Majestățile lor vor voi să întreprindă expediție generală contra Turcilor, să trimită 15000 oameni, la cari voi adăoga și eu din țara mea 40.000 soldați aleși, iar din Transilvania 25.000 cu ajutorul căroră, cu voia lui Dumnezeu, se va putea ajunge până la Constantinopol».

Aceste cuvinte ne dovedesc inima de erou al lui Rareș. El s'a arătat totdeauna gata să porriască război contra Turcilor, îndată ce aliații săi Habsburgi ar fi pregătit o expediție. «Dacă Majestatea Vaastră — scrie Arhiepiscopul de Lund în 1536 către Carol V transmitându-i declarațiile vistiernicului Mateiaș, solul lui

1) Raportul lui Posgag din 7 Dec. 1533 (Veress I. p. 29.

2) Monumenta Hung. Hist. Dipl. I. 368.

Rareș, — ar vrea să pornească ceva pe uscat în contra Turcilor, Domnii său (Rareș) va da ajutor cu 60.000 sau 80.000 ostași aleși».

În speranță că Habsburgii îl vor ajuta, el s'a arătat gata să ridice sabia contra Turcilor și să se jertfiască pentru idealul creștin. El ar fi preferat să moară cu sabia în mână alături de creștini, decât să continue să plătiască tributul Turcilor.

Polonii aliați în secret cu Turcii contra lui Rareș

Nenorocul lui Rareș a fost că vecinul său din Polonia a fost un prieten constant al Turcilor. Informat că Sultanul se pregătește de război contra lui Rareș, Regele Sigismund al Poloniei, n'a voit să încheie pace, cu toate insistențele lui Ferdinand, care a trimis soli pentru acest scop în Polonia. De asemenea toate încercările lui Rareș de a obține pacea dela Poloni au rămas zadarnice. „*Majestatea Sa are sete de sânge creștin la bătrânețe* — scria Rareș «din tabără» la 3 Iulie 1537 — ...*In loc să încheie pace, Regele (Sigismund) se laudă că va porni contra noastră cu 70.000 oameni... Din gură poate un om să ridice 70.000 de oameni, dar pentru atâtea mii de oameni trebuie bani gata 70.000 oale cu ducați ungurești... Noi am fi putut face multă pagubă Majestății Sale în timpul când ducele de Moscova a pornit cu oaste contra Majestății Voastre. Noi însă, pentru progresul creștinătății, n'am voit să aducem pagube Majestății Voastre, căci am așteptat și am sperat pace dela Majestatea Sa. Acuma se laudă Regele că va porni cu armată contra noastră, dar și oastea noastră stă gata de luptă contra dușmanilor noștri și numai Dumnezeu știe cine va avea victoria..»*

Cu toate acestea Regele Sigismund, înțeles cu Sultanul și chiar cu o parte din boerii moldoveni, n'a

voit să închee pace. Ultima ofertă a lui Rareș a fost cedarea Pocuției afară de 12 sate. «*Putem să mărturisim înaintea lui Dumnezeu — răspunse Rareș — că n'am dorit să vărsăm sânge creștin.*

El a făcut toate concesiile posibile și cere ca Regele să-i cedeze bucata de pământ «lată de 1000 pași.» «*Dacă Majestății Voastre îi este sete de sânge creștin — îi scrisese Rareș din tabără la 24 Iulie 1537 Regelui Sigismund — poate să facă ce-o vrea — noi însă suntem gata să ne împotrivim Majestății voastre din toate puterile noastre. Numai Dumnezeu știe cui ajută norocul. Dacă vom fi învinși de Majestatea voastră, noi vom fi bătuți de Dumnezeu. Dacă însă bunul Dumnezeu ne va da nouă victoria după cum sperăm, atunci Majestatea voastră va fi învins de un Domn al Moldovei.*»

Rareș a insistat către Regele Poloniei ca să-i dea acel petec de pământ. «*Din această parte noi am fost și suntem scut de apărare al Majestății voastre, atât contra Tătarilor, cât și contra Turcilor — adauga el — ...In o singură zi putem să aducem mai multe servicii credincioase Majestății Sale și țării sale, decât valorează acel petec de pământ.*

Cu toate acestea Sigismund n'a voit să cedeze nici o palmă de pământ, cu toate insistențele sincere ale regelui Ferdinand. Tratatивele au fost astfel rupte (August 1537). Războiul era inevitabil, spre nenorocirea lui Rareș, care era amenințat în acelaș timp și de Turci și de Tătari. Cu toate acestea n'a voit să se supună Turcilor, cari i-au cerut 1000 de călăreți contra lui Ferdinand. A preferat să cadă cu sabia în mână, decât să se plece Necredincioșilor și să trădeze pe Ferdinand.

CAP. V.

Căderea lui Rareș

Conspirația Turcilor, Tătarilor, Muntenilor, Moldovenilor și a boerilor moldoveni contra lui Rareș

Toți inamicii lui Rareș și-au dat mâna și au strâns Moldova într'un cerc de fier.

Polonii au încheiat cu Ruși un armistițiu pe 5 ani. Din această parte aveau asttel mâinile libere, iar Rareș nu putea să spereze nici un ajutor dela Ruși. Atacat de Poloni în față, el era amenințat în spate de Turci, iar la cele două flancuri de Tătari și Zapolya. Era deci înconjurat din patru părți numai de dușmani. Căderea lui era inevitabilă, cu atât mai mult, că boerii erau înțeleși cu Turcii ca să-l piardă, iar legătura cu Ferdinand era tăiată de Zapolya.

Victoria Moldovenilor dela Siret

Abia la începutul anului 1538 a putut trimite Regele Poloniei o armată contra lui Rareș. Acesta le-a ieșit însă înainte și a distrus-o cu desăvârșire lângă râul Siret, la 1 Februarie 1538. În această bătălie au rămas morți pe câmpul de luptă 2000 de Poloni, între cari 60 nobili din marea aristocrație și 800 din mica nobilime.

„Văzând așa dar cu tristețe Petru Voevod cum Leșii strâmtorau hotarele Moldovei — scrie cronica oficială — și socotind că ar fi o lipsă de vitejie și o slăbiciune neiertată să nu răsbune bat-

jocura suferită, au ieșit la luptă aprins de mânie și ajungând în țara lor, trupurile Leșilor cădeau dinaintea lui ca spicele, și bătând peste tot locul pâlcurile lor și doborând la pământ pe întâii luptători, au acoperit toate câmpurile cu trupuri, iar apele râurilor le-au amestecat cu sânge, cetățile cele tari le-au luat cu năvală și pe Leși i-au silit să se tragă în țara lor. Și mulțumind lui Dumnezeu pentru biruință, s'au întors biruitor, în anii dela facerea lumii curgători 7046 (1538) în săptămânile cârnii».

«Moldoveanul a atacat cu fier și foc Galiția — se scrie din Polonia la 14 Februarie 1538 — și a înfrânt pe al noștri în o luptă ușoară».

Când s'a auzit la Cracovia de această înfrângere a fost mare jale. Dieta a votat imediat sumele necesare pentru formarea unei armate, iar Regele și-a vândut comorile ca să poată plăti mercenarii. Astfel în curând s'a tomat o armată nouă de 20.000, ca să spele rușinea înfrângerii suferite.

Înțelegerea dintre Ferdinand și Zapolya

Tocmai în acest timp, pe când Regele Poloniei făcea mari pregătiri contra lui Rareș, s'a încheiat pacea dela Oradea Mare (la 24 Februarie 1538) între Ferdinand și Zapolya. Ingroziți de Turci, cei doi rivali și-au dat mâna și au încheiat un acord cu scopul ca să pună capăt influenței turcești în Ungaria.

Câte-va luni în urmă, s'au împăcat și cei doi rivali din apus, Francisc I, Regele Franței, cu Carol V, Împăratul Germaniei.

Toată lumea creștină părea în acest moment unită ca să apere creștinătatea de Turci. Situația lui Rareș ar fi fost desigur îmbunătățită, dacă Regele Sigismund al Poloniei s'ar fi unit cu celelalte state în contra Turcilor. Din nefericire pentru Moldova, Regele Sigismund s'a lăsat condus de dorul de răsbunare și, în loc să

țină cu creștinii, a încheiat, din contră, alianța cu Păgânii, ca să-l piardă pe Rareș, care era stâlpul creștinătății în colțul cel mai expus al Europei.

Plângerile Polonilor la Constantinopol contra lui Rareș

În Mai 1538 Regele Poloniei a trimis un sol la Constantinopol cu ordin să facă plângere contra lui Rareș și să roage pe Sultan să porniască cu armată ca să-l scoată din scaon. Interesul Sultanului a coincis cu interesul Regelui Poloniei. Înțelegerea între regele Polonilor și Sultanul s'a făcut cu ușurință.

«*Ca să ne scăpăm de el, — răspunse Soliman lui Sigismund — ne propuneți ca noi să-l atacăm (pe Rareș) din această parte, pe când voi îl veți ataca din alta.... noi ne vom pune în marș contra acestui hoț moldovean, cu o armată pe care cerul și pământul abia o pot suporta. Dumnezeu atotputernic ne va ajuta să învingem și să subjugăm această țară... Păziți granițele ca acest hoț să fie prins și adus la noi. Noi vom observa cu privire la voi vechia prietenie și raporturi de bună vecinătate, dar căutați ca acest hoț să nu găsiască scăpare și să fugă în țara voastră».*

Conspirația dintre boerii moldoveni și Turci contra lui Rareș

Primejdia era cu atât mai mare, cu cât însuși boerii moldoveni s'au înțeles în secret cu Soliman ca să-l piardă. Cronicarul Macarie, care și-a scris cronica din ordinul lui Rareș, povestește despre această trădare a boierilor în chipul următor.

„*Era un oarecare Mihul, boer mare, Arbănaș de neam, om foarte viclean și cum s'ar zice, sumutând și răsvrătind pe toți. Pe față el se arăta că are iubire curată către Domn, iar în taină punea la cale vicleșuguri și țesea sfaturi pline de cleve-*

tiri, împrietenindu-și pe toți cei doritori de a pune mâna pe lucruri streine și a-și înmulți ale sale pe căi nedrepte... Sămânța necredinței prinse rădăcini și boerii trimiseră pe ascuns scrisori la Marele Împărat cerând mazilirea“....

Expediția Sultanului Soliman

Încă dela 1536, Sultanul a fost hotărât să scoată pe Rareș din scaon. Motivele, cari au îndemnat pe Sultan să ia această deciziune au fost următoarele :

1) Încă din anul 1534 Rareș s'a arătat pe față partizan al puterilor, cari luptau contra Turcilor, dând creștinilor o probă evidentă prin punerea la cale a uciderei lui Gritti. Acesta a fost trădat de armata lui Rareș și predat Ardelenilor, iar copiii săi au fost uciși de Rareș. Gritti era reprezentantul Sultanului.

2) Imediat după aceasta, Rareș a încheiat alianță cu Ferdinand, inamicul constant al Sultanului. Zapolya a prins scrisorile lui Rareș și le-a trimis la Poartă¹⁾. Aceste documente, trimise de Zapolya Sultanului, au contribuit în cea mai mare măsură la hotărârea acestuia de a întreprinde expediția. Dovadă despre aceasta este faptul că încă din 1536 un diplomat bine informat (Lasky) scria că Sultanul va ataca pe Rareș din cauză că i-au ajuns la mână dovezi despre alianța acestuia cu Ferdinand, dovezi, cari i-au fost trimise de Zapolya²⁾.

Ferdi, biograful Sultanului Soliman dă ca motive ale expediției omorârea lui Gritti și alianța cu Ferdinand. *„Uciderea lui Gritti — scrie Ferdi — a fost cea dintâi cauză, a doua, jîndcă a încheiat — cu*

1) În 1552 un sol al lui Ștefan, fiul lui Rareș, spunea Regelui Ferdinand următoarele: *„Tatăl aceluî Domn (Rareș) dorind să servească în anii trecuți Majestății regale și creștinătății, după obiceiul strămoșilor, a trimis un sol și scrisori la Majestatea Sa, cari scrisori au fost prinse de răposatul rege Ioan și au fost trimise Sultanului. Din această cauză Sultanul furios a năvălit în persoană în Moldova“.* (Arhiva istorică I 2.152).

2) Scrisoarea lui Lasky către Ferdinand din 23 April 1536. (Ve-ress E p. 262).

toate că era tributar către Poartă — alianță cu puterile inamice Turcilor».

3) Când Sultanul, voind să-l pună la încercare, i-a cerut ca probă a credinței față de Poartă, trimiterea unei armate de 6000 ostași contra lui Ferdinand, Rareș a refuzat și a continuat să rămână credincios lui Ferdinand. O nouă cerere a Sultanului ca să trimită 1000 călăreți în ajutorul lui Zapolya a fost de asemenea respinsă.

O ultimă somație a Sultanului, pe când se afla cu armată la Dunăre, ca să vină să sărute mâna, a rămas iarăși fără nici un efect.

4) În cele din urmă Rareș a refuzat chiar plătierea tributului, *ceiace însemna o revoulție, care nu putea rămânea nerăsbunată de atotputernicul Sultan.*

5) Regele Poloniei a intervenit la Poartă ca Rareș să fie scos din scaon. Domnul Moldovei ar fi pus chiar mâna pe scrisorile trimise de Regele Poloniei lui Soliman.

6) Insuși boerii moldoveni au cerut cu insistență Sultanului să vină să-i scape de Rareș, oferindu-se să-l ajute în întreprinderea lui. Boerii au urzit complotul în complicitate cu Polonii și Turcii.

Niciodată n'a fost un Domn român într'o primejdie mai mare. Nici gloriosul său tată n'a fost înconjurat deodată de atâția dușmani. Ștefan cel Mare a avut să lupte numai cu Turcii, Tătarii, și Muntenii, pe când tiul său era atacat deodată de Turci, Tătari, Poloni și Munteni. În acelaș timp pe lângă acești numeroși inamici s'au mai alăturat și boerii, cari s'au înțeles în secret cu Turcii ca să-și piardă stăpânul. Numeroșii săi inamici aveau să-l atace din trei părți deodată. Căderea lui era inevitabilă.

Cu toate acestea Viteazul Domn a preferat să cadă, decât să mai rămână tributar al Păgânilor. *«Având credința că nu e nimic mai laudabil pentru un prinț creștin, decât să lupte pentru legea creștină, chiar*

dacă soarta i-ar aduce căderea — scrie Verancics — Petru... a strâns armată și s'a hotărât să oprească pe Sultan să intre în Moldova».

Lupta cu Polonia

Inceputul acestei drame îl formează lupta cu Polonia. Încă din Iulie 1538, pe vremea când Sultanul era în Adrianopol s'a pus în mișcare o armată polonă de vre-o 20.000 de ostași îndreptându-se spre Hotin, apărat de pârcălabul Toader. La 18 August, Polonia comandați de Tarnowski au început asediul cetății Hotin, dar toate încercările lor au rămas zadarnice.

Victoria contra Tătorilor la Ștefănești

Pe când pârcălabul Toader apăra Hotinul, Domnul Moldovei s'a repezit contra Tătarilor, cari au năvălit cu furie din spre răsărit. Rareș i-a atacat la Ștefănești și i-a bătut.

Pacea cu Polonia

După ce a respins pe Tătari, Rareș s'a repezit contra Polonilor, cari asediau Hotinul. Dar, după toate probabilitățile, nu s'a mai ajuns la luptă. Fie că Polonia s'au temut să dea piept cu Domnul Moldovei, fie că s'au lăsat convinși de Ferdinand și Zapolya, cari au făcut sfertări serioase ca să împace pe cei doi inamici, Regele Sigismund a consimțit de astă dată să încheie pace. În starea critică, în care se afla, Rareș a primit toate condițiile. A cedat Pocuția și a dat înapoi prizonierii (inceputul lunii Septembrie). A făcut această jertfă, dar a cerut ca Polonia să-i dea oaste în ajutor contra Turcilor. *«Dacă îi s'ar da oastea lui Tarnowski dela Hotin, — zise Rareș — el n'ar lăsa pe Sultan să iasă tînfăr din Moldova»* Polonia au refuzat. S'au mulțămît să încheie pace.

Inaintarea Turcilor în Moldova

Pacea cu Polonia nu l-a mai putut salva, căci boerii, cari au tors firul trădării i-au dat informații greșite cu privire la locul, unde se află Sultanul și au pregătit cu măiestrie cursa, în care avea să cadă Domnul lor.

Soliman a pornit din Constantinopol cu 200.000 de oameni și cu multe tunuri. La 7 August i-au ieșit înaintea, aproape de Dunăre, solii lui Zapolya, cari i-au sărutat mâna. În aceiași zi Sinan Pașa a primit ordin să invite pe Rareș să iasă înaintea Sultanului ca să-i sărute mâna. Dar nici de data aceasta Rareș nu și-a plecat capul. Sinan a adus la 17 August răspuns negativ. Rareș a rămas neclintit în hotărârea sa de a scutura jugul turcesc. Avea încredere în victorie, deși nu era ajutat de nici unul din vecini. Cu armata lui de 60—70.000 de oameni ¹⁾ el aștepta să se măsoare cu Sultanul, care la 9 Septembrie își făcea intrarea în Iași.

Pacea cu Polonia fiind încheiată la această dată, Rareș s'a pregătit să țină piept Sultanului, desigur în un loc strategic, unde ar fi putut să prindă pe Sultan în cursă, cum făcuse tatăl său în 1475 la Vaslui. Deși avea oaste de 4 ori mai mică ca Sultanul, avea însă încredere în vitejia ei și în ajutorul lui Dumnezeu. Tatăl său, nu bătuse la Vaslui o armată turcească de patru ori mai mare? Mahomet, care venise cu oaste mare la 1476 nu s'a întors rușinat din Moldova?

1) *Verancics* afirmă că Rareș abia a putut strânge 70.000 de oameni, armați numai cu săgeți sau săbii. *Tunuri* n'avea de loc. *Hosius* afirmă că în contra Polonilor Rareș venise cu 40.000 de oameni. După încheierea păcii cu Polonia și înfrângerea Tătarilor, Rareș a putut concentra toate forțele sale contra Turcilor. Din alte izvoare știm că în caz de război Rareș putea să pună pe picior de război 60.000 de ostași (*Reicherstorffer*).

Sultanul avea oaste de 4 ori mai mare. Avea după *Verancics* 150.000 Turci, cam toți atâția Tătari și un considerabil număr de Munteni. Pe lângă aceasta avea 225 tunuri. Celelalte izvoare dau 200.000 Turci.

Un scriitor contimporan ungar, Verancics precum și un raport din Ungaria ¹⁾ afirmă că Regele Zapolya l'a sfătuit pe Rareș să se retragă cu oastea în Transilvania. Rareș însă, fie că n'a avut încredere în sinceritatea Ungurilor, fie că a fost sigur de victorie, a preferat să urmeze exemplul marelui său tată.

Ca și acesta a dat ordin să se pustiască totul în drumul, pe care avea să-l facă Sultanul. Vitele să fie ascunse în munți, iar grânele și toate proviziile să fie îngropate în pământ. Tot ce nu să putea duce sau ascunde trebuia să fie ars.

Ca și tatăl său, în 1476, și-a construit o tabără în un loc strategic unde a așteptat să dea lupta. Va învinge? Țara și tronul vor fi salvate, iar el va fi avut mulțumirea că și-a făcut datoria pentru țară și pentru apărarea creștinătății de cutropirea turcească. Va fi învins? Se va retrage în munți, și la nevoie în Transilvania, unde va aștepta ajutor dela Ferdinand și aliații săi în contra Turcilor. Iarna era aproape și oastea turcească nu putea să trăiască în vreme de iarnă în o țară pustiită.

Trădarea boerilor.

El n'a bănuit trădarea urzită de boeri, cari s'au prefăcut credincioși atâta timp cât au știut pe Soliman departe. Indată ce însă acesta s'a apropiat de tabăra lui Rareș, boerii au ridicat capul. Credinciosul păzitor al patului domnesc, boerul Hâra, descoperind complotul boerilor, l'a pus pe Rareș la curent. Acesta a încercat prin cuvinte călduroase să înduplece pe boeri să-i rămână credincioși. Rugămintele, lacrimile, amenințările sale au rămas însă zadarnice. Boerii trădători n'au voit să-l urmeze. *«Ce răutăți și ce îndrăzneală n'au arătat atunci boerii — scrie cronicarul oficial, — cari ca niște câini turbați se repezeau asupra lui. Iar*

1) Hurmuzaki II, p. 196.

el poruncind să păzească bine pe cei răsvrătiți, cu inima rănită și fața udată de lacrimi, părăsind pe răsculați plecă cu puțini, Septembrie în 14».

Levantinul Mihul, comandantul oastei lui Rareș, care a fost în capul trădătorilor, a trecut cu armata în tabăra lui Soliman, unde se afla Ștefan Lăcustă, nepot al lui Ștefan cel Mare, pe care trădătorii s'au grăbit să-l recunoască de stăpân.

La 15 Septembrie Soliman și-a făcut intrarea în Suceava, capitala Moldovei, unde a primit pe boeri și le-a declarat că a venit să-i elibereze de tiran. A dat domnia lui Ștefan Lăcustă, fiu al lui Alexandru, copilul lui Ștefan cel Mare.

Pe capul lui Rareș a pus un premiu. Tătarii au primit ordin să-l urmărească.

Refugiarea lui Rareș în Ardeal

Nefericitul Domn a căutat în primul moment să se refugieze în Hotin, dar nu i s'au deschis porțile. S'a îndreptat atunci spre munți ca să treacă în Ardeal. *«Cu ochii ațintiți mereu spre munții cu vârfurile ascuțite — scrie cronicarul oficial — ajuns'au spre sară la mănăstirea Bistriței¹⁾ unde fiind primit fără împotrivire voia*

1) Faptul e confirmat de un document din 1546, în care Rareș povestește cu multă frumuseță primirea, pe care i-au făcut-o călugării din mănăstirea Bistrița. Reproducem părțile principale; „Împăratul Tarigradului Sultan Soliman s'au pornit ca să vie cu toată puterea sa în pământul nostru pentru păcatele noastre, iar mai vărtos ale mele. Atunci am văzut că nu voi putea să le stau împotriva și lăsând oștile mele, am fugit și am ajuns la mănăstirea Bistrița, și intrând în sfârta biserică am căzut la pământ înaintea sfintelor icoane și mult am plâns, așîșderea și egumenul și tot soborul plângea împreună cu mine cu fierbinți lacrimi, și am dat făgăduință lui Dumnezeu și Prea Curatei Maicei lui că de mă voi întoarce iarăși la scaonul meu cu bine și biruitor, atunci din temelie voi înoi sfânta mănăstire a Adormirei Prea Curatei Fecioare, iar părinții încă au înmălțit ruga către Dumnezeu dând laude, făcând denie pentru mine, și dându-le sărutare am zis: părinți sfinți, rugați pe Dumnezeu și mă iertați. Și m'am despărțit de dânșii și m'am dus prin locuri pustii și... biruind am luat iarăși scaonul meu și mi-am adus aminte de făgăduința mea...” (Codrescu „Uricariul” t. IV p. 422).

să se odihnească de osteneli. Dar mojiții și neobrăzații și răutăcioșii simțind de aceasta, înconjurară mănăstirea... El, netemându-se de toate acestea, o luă la fugă căutând scăparea pe un cal iute²⁾ despoiat fiind de toate celelalte ale sale, ca un rob fugar...

Tovarășii lui de fugă, înaintând în munții nepătrunși, se împrăștiară, unii într'o parte, alții într'altă, unii de nevoie, alții de bună voe, până ce nu rămase nici unul cu dânsul... Și rămase, săracul de el, mai gol decât vâzduhul... și se îndepărtă fugind neștiind încotro, Septemvrie în 18. Și dete de niște locuri prăpăstioase și muntoase și de văi păduroase și neputând să le treacă călare își lăsă acolo iubitul său cal, pe care nimenea altul nu încălecase și pătrunzând pe niște căi nepătrunse de oameni și locuite numai de fiare sălbatice și printre piscuri înalte, gol, rănit la mâini, și desculț, mergea pe cărări aspre și neumblate, marele în vitejii și furiosul ca un leu în lupte — mă biruește mila și iacrămi îmi stoarce din ochi, — iar munții din față aduceau aminte celui ce plângea și suspina de pierderea copiilor și a puterii. Astfel au umblat șase zile, flămând și fără hrană, fără să vorbiască o vorbă cu cineva și fără să vadă fața cuiva; mergea rătăcind... până ce dând de un pârâu ce curgea în spre Țara Secuilor, l'au aflat niște pescari din acele părți — Dumnezeu se în-

2) Acesta se vede că e calul celebru, de care vorbește Rareș în mai multe scrisori și la care ținea, se pare, cu slăbieiune.

Din Constantinopole, în timpul pribegiei, Rareș roagă pe Toma Waldorfer din Bistrița, să aibă grijă de cal, de nevastă și de copii. (Hürmuzeki-Jorga XV p. 391). De asemenea părcălabul de Cotnari, din partea lui Rareș, scrie la 14 Septemvrie 1540 lui Waldorfer „să trateze bine“ calul. Ștefan Majlath, „Căpitanul Ardealului“, a cerut Bistrițenilor ca acest cal să-i fie împrumutat până la reînțoarcerea lui Rareș. Calul a fost dat astfel lui Majlath, care a dat Bistrițenilor la 8 Februarie 1541 chitanță de primire.

La această dată însă Rareș era în drum spre Suceava pentru a-și lua tronul în primire. Pe când era încă în Silistra a scris Bistrițenilor, printre altele, să aibă grijă de cal. Peste câte-va luni Rareș avea să meargă cu armată la Făgăraș în contra lui Majlath. Acesta a fost prins. Calul se găsea însă la 1542 tot la Bistrițeni, căci vedem pe Martinuzzi invitând la 21 Decembrie 1542 să-l dea lui Paul Bank, prefectul Castelului Ungurașul. N'avem știre dacă Rareș și-a mai revăzut calul, care i-a scăpat viața.

durase de dânsul — și dacă l'au cunoscut, l'au dus la căpeteniile lor, cari l'au cinstit cum se cuvine și l'au petrecut până la Ciceul cel cu turnurile întărite, în 28 ale aceleiași luni».

Suferințele i-au fost răsplătite cu bucuria de a-și fi găsit acolo soția și copiii, pe cari avusese grija să-i trimită, înainte de începerea războiului, în cetatea Ciceului din Ardeal.

Rareș a căzut jefă în lupta pentru idealul mântuirii Moldovei de Turci și pentru idealul creștinătății din vremurile sale.

Pe când nefericitul Domn rătăcea prin munți, ca să găsească o potecă, cate-să-l ducă în Ardealul scump, care îi adăpostea soția, copiii și o parte din comori, s'a pus în marș, în sfârșit, și armata trimisă de Ferdinand în ajutorul lui Rareș. La 19 Septemvrie această armată pornia din Vâcz spre Transilvania ca să se uniască cu oastea lui Zapolya și a lui Rareș — ca împreună să scoată pe Turci din Moldova. A fost însă prea târziu. La această dată Moldova se afla sub călcâiul Turcilor, iar eroicul ei Domn sângera rătăcind prin munți.

Rareș a căzut astfel victimă încrederii în Habsburgi, cari nu s'au grăbit să-l ajute la timp, ci l'au lăsat să cadă.

Astfel jertfele lui Rareș, pornite din inima lui de erou, au rămas zadarnice. Boerii, prin trădarea lor, l'au împedecat să-și realizeze visul, care l'a chinuit toată viața, iar Habsburgii l'au lăsat fără ajutor în momentele cele mai grele. Marele Domn a pățimit și s'a jertfit pentru idealul din vremurile sale, care era *mântuirea creștinătății de Turci*. Vlăstar al Marelui Ștefan, el s'a frământat tot timpul domniei să scuture jugul turcesc. Ca și Mihai Viteazul mai târziu, el nu s'a gândit că are țară mică și armată puțină, ci încălzit de nobilul ideal și de inima lui de viteaz, s'a pregătit de luptă,

gata să învingă sau să moară. Din nefericire însă Polonia și boerii i-au zădărnicit împlinirea visului. El însă rămâne pentru noi eroul și martirul, care a pătimit și s'a jertfit pentru idealul mântuirii țării sale de Turci și pentru idealul creștinătății din vremurile sale.

Din nefericire vecinii creștini ai lui Rareș și aliații săi n'au avut sufletul eroic al acestuia. În loc să ridice sabia în chip eroic contra Turcilor, după un plan chibzuit, ei au preferat să se unească cu Turcii.

Ferdinand, regele Ungariei de apus, tratele Împăratului Germaniei, după-ce l'a îndemnat pe Rareș la rezistență contra Turcilor, deși obligat prin tratat să-l ajute cu oaste, l'a lăsat, în momentul critic, să cadă jertfă. Sigismund, regele Poloniei, a făcut alianță secretă cu Turcii atacând cu armată Moldova tocmai în momentul când Sultanul Soliman venea cu armată contra lui Rareș.

Zapolya, regele Ungariei de răsărit, a preferat să-și facă mână bună cu Sultanul, ca acesta să nu atace Ardealul.

Când Sultanul a ajuns cu formidabila sa armată la Dunăre, Zapolya a trimis la el soli ca să-i sărute mâna și să-i arăte supunere, Rareș a refuzat o astfel de umilire, — iar după-ce Sultanul a năvălit în Moldova, a trimis la el un sol, încărcat cu daruri, ca să-l înduplece să nu atace Ardealul.

Asedierea lui Rareș în Ciceu

În acelaș timp ca să-și facă mână bună cu Soliman și să pună mâna pe tezaurele lui Rareș, Zapolya a trimis oaste sub conducerea lui Martinuzzi la Ciceu, ca să prindă pe Rareș și să ocupe cetățile acestuia din Ardeal.

Înimosul Domn al Moldovei, cu toată nenorocirea ce s'a abătut pe capul lui, s'a pregătit de rezistență. Bazându-se pe poziția întărită a cetății și pe încrederea boerilor și a ostașilor, cari formau garnizoana cetății,

el a preferat să lupte și să cadă cu sabia în mână, decât să se predea.

Trădarea conducătorilor din Ciceu

Din nefericire însă boerii lui, conducătorii cetății, cărora le încredințase casteiul, soția, copiii și tezaorele, au fost și ei intoxicați de virusul trădării și au sfârșit prin a se alătura de partea trădătorilor, cari au dat Moldova în mâinele lui Soliman și s'au închinat lui Ștefan Lăcustă, adus de Turci și înălțat de ei pe tronul din Suceava.

Uneltirile lui Mihul și Lăcustă contra lui Rareș. Complotul din Ciceu.

Anastase, Vlădica din Vad (din ținutul Dej), s'a pus în legătură cu trădătorul Mihul și cu Lăcustă, noul Domn. Acesta i-a scris să atragă în conjurație și pe pârcălabul de Ciceu, Simion Dracșin, ¹⁾ căruia i-a promis că-l va *«milui cu oarecare boierie»* numai *«să ne facă nouă slujbă cu acest Petru Voivod»*. *«Și pe sfinția ta încă am să-te miluiesc — îi scrisese Lăcustă — precum ai să vezi Sfinția ta. Foarte mult te rog...»* ²⁾

Ce-a putut să roage Lăcustă pe prea cinstitul

1) Era pârcălab în Ciceu și în 1530 (Hurmuzaki Jorga XV, p. 354.)

2) Scrisoarea cu data 11 Octomvre (de sigur 11 Oct. 1538) e publicată în „Documentele slavo-române”, fiind atribuită, în mod greșit, lui Ștefăniță. E însă evident că e scrisoarea lui Lăcustă, ceiace se confirmă de Cronicarul Ureche, care povestește această conjurație după o cronică veche,

La 25 Octomvre Ștefan Lăcustă scria din Suceava că *«suntem pe urma acestui lotru (Rareș) în slujba cinstitului domn al Impăratului»*. Scrisoarea e publicată la Nicolaescu „Documente slavo-române” 171—172 și e atribuită greșit lui Ștefăniță, E însă evident că e vorba de Lăcustă, care s'a pus în legătură cu Bistrițenii ca să piardă pe Rareș. De acela le scrie că e *«pe urma acestui lotru»*, fără îndoială aluzie la Rareș. Data exactă trebuie să fie 25 Octomvre 1538.

Vlădică altceva, decât ca să pună la cale uciderea lui Rareș?

Acest complot e de altcum confirmat și de cronicile țării. «*Căpeteniile cetății, pe care el singur îi pusese, aveau gând rău asupra Domnului — scrie Macarie — și voiau să-l piardă cu ori ce preț*». «*Simion Pârcălabul — scrie Ureche — dinpreună cu Vlădica Anastase... s'au sfătuit împreună ca să prindă pe Petru Vodă și să-lucidă și capul să-l trimeată lui Ștefan Vodă*».

Capitularea lui Rareș. Ocuparea Ciceului și Cetății de Baltă de Unguri și încorporarea lor la regatul Ungariei

Cu abilitatea-i cunoscută Rareș a știut să scape de complotul boerilor. «*Voivodul ca om cu minte — scrie Macarie — văzând aceasta, îi scoase pe boeri cu meșteșug din cetate și cetatea o dete spre pază Ungurilor*».

După o rezistență eroică, convins că nu va mai putea rezista Ungurilor din cauza boerilor trădători, Rareș s'a hotărât să capituleze.

Strâns între două focuri, amenințat de conspirația boerilor trădători din cetate și de Ungurii, cari au asediat castelul, tăindu-i toate căile de retragere, el a ales între două rele, pe acela, care îi sa părut mai puțin primejdios. Decât să cadă jertfă conspirației trădătorilor, cari l'ar fi putut da pe mâinele lui Ștefan Lăcustă, el a preferat să capituleze în mod onorabil.

A deschis porțile Ungurilor și a predat acestora Ciceul, incredințându-le viața sa, a soției și a copiilor.

Desigur că Rareș a utilizat toată abilitatea necesară pentru ca să convingă pe Martinuzzi și pe Zapolya să-i cruțe viața și să-i dea adăpost și mai departe în cetate. Un scriitor ungar contimporan, Verancics, povestește că Rareș ar fi răspuns călugărului Martinuzzi,

care afirma că el este cel mai înalt consilier al regelui Zapolya, următoarele :

« Cu puțin timp mai înainte și eu am fost cel d'întâi și cel mai mare în Moldova... dar să ști că toți câți primesc sau tin dela alții o funcție sau cea mai mare proprietate, dacă devin mândri și îngâmfați, vor cădea în aceeași rușine și nenorocire, în care mă vezi căzut acuma pe mine ».

Grăție abilității sale, Rareș a scăpat cu bine din primejdia, în care căzuse. Căci Zapolya s'a lăsat convins să-i cruțe viața și să-l lase să locuiască mai de parte în cetate împreună cu soția și copiii. *Ciceul și Cetatea de Baltă au fost însă din nou încorporate la regatul Ungariei.*

Moldova și-a pierdut astfel puternicile cetăți din Ardeal, cari aveau menirea să servească ca loc de refugiu al Domnilor. Cererea lui Rareș să-i dea 3000 călăreți, cu cari să-și câștige tronul, a fost respinsă de Zapolya.

CAP. VI

Schimbarea politicei. Impăcarea lui Rareș cu Turcii

În sufletul lui Rareș s'a produs în acest timp o schimbare profundă. Faptul că s'a văzut trădat și părăsit de toți în lupta pentru desrobirea țării sale și pentru idealul creștinătății, a trebuit să influențeze, în măsură considerabilă, această schimbare. Boerii săi, în loc să-l ajute în această luptă pentru independența față de Turci, s'au aliat din contră, în secret, cu aceștia.

Regele Poloniei, vecinul său dela Nord, de asemenea a conspirat cu Turcii, ca să-l piardă.

Aliatul său Ferdinand nu s'a grăbit să-i dea ajutorul necesar la timpul oportun, iar vecinul său Zapolya, pe care l'a ajutat în 1529 ca să-și recucerească țara, nu numai că nu i-a întins o mână de ajutor, ci din contră, a trimis armată ca să-i taie retragerea și să-l prindă.

În lupta pentru Ideal Rareș a rămas cu desăvârșire izolat. Toți dinprejurul său l'au trădat. Din această cauză rezultatul străduințelor sale a fost tocmai contrarul. Voise scăparea țării sale de tributul turcesc, iar urmarea a fost că Moldova a ajuns într'o stare și mai umilită de cum fusese înainte. Fusese condus de gândul să devină un principe puternic, aliat al creștinilor din apus, independent față de Turci — și soarta l'a adus în situația umilitoare de prizonier al lui Zapolya.

Fusese odată stăpânul de tapt al celei mai mari părți din Ardeal și s'a văzut despoiat și de cetățile

moștenite dela tatăl său, cari i-au fost răpite tocmai de acela, pe care l'a ajutat să-și recâștige țara și domnia. Marele său tată, Ștefan cel Mare, ridicase de asemenea sabia pentru idealul creștinătății și urmarea a fost pierderea Chilie și a Cetății Albe și plata tributului. Tatăl său nu s'a resemnat către sfârșitul vieții să plătească tributul Turcilor?

În starea dureroasă în care se afla, despoiat de Moldova, din care o parte a fost anexată la Turcia, despoiat de cetățile din Ardeal, de comorile sale, și de libertate, părăsit de supuși și de aliați, umilit de Unguri, pe care i-a ajutat, Rareș a ajuns, ca și tatăl său după 1484, la concluzia că nu poate ieși din situația tragică, decât cu ajutorul Turcilor. Soliman ajunsese atot puternic. Zapolya a trebuit să cerșească pacea cu daruri și umiliri, iar regele Ferdinand s'a dovedit fără nici o putere. Turcia s'a arătat învingibilă. Starea aceasta de tapt n'o mai putea desigur schimba umilitul prizonier al regelui Zapolya.

De aceia având înaintea ochilor exemplul tatălui său, care după groaznica lovitură a pierderii cetăților Chilia și Cetatea Albă, și-a schimbat brusc politica, împăcându-se cu Turcii și reobligându-se la plata tributului, Rareș, a trebuit să ajungă la convingerea că singura funie de scăpare din abizul în care căzuse, era împăcarea cu Sultanul Soliman, puternicul său inamic, cu atât mai mult că trebuie să fi avut teama că Zapolya să nu-l dea în mâinile Turcilor. Căci nu trebuie uitat că Lăcustă stăruia neconținut pe lângă Turci ca să ceară dela Zapolya capul lui Rareș.

Scrisoarea lui Rareș către Sultan

Ca să prevină orice primejdie, Rareș a trimis în secret Sultanului Soliman o scrisoare, prin care l'a rugat desigur ca să-l scoată din situația dureroasă în care se afla. Această scrisoare a avut darul să îmblânzească pe Sultan, care fiind un rășboinic viteaz, a păstrat

desigur stimă pentru eroul nefericit, care ridicase sabia în contra lui... «S'a îndurat în sfârșit Dumnezeu de dânsul — scrie cronica oficială — și văzând norii de lacrimi i s'a făcut milă de cel ce cu osârdie i se ruga, și i-au luminat ochii minții, iar el deșteptându-se ca din somn, au trimis îndată și pe ascuns împăratului turcesc o scrisoare intraripată, cerând ajutorul lui prea puternic. Auzind acestea semețul și marele împărat al Turcilor (Soliman) și aflând de cele întâmplate i se făcu milă și îi părură de Pătru și porunci Craiului Ionăs (Zapolya) să-i dea drumul; Ungurii plăteau atunci bir marelui Impărat Suliman. Până și Varvarului (barbarului) îi se făcu milă de suferințele domnului și-l chemă la sine, ca să-l facă (din nou) Voevod.»

Cursele întinse de Unguri

Scrisoarea redactată de sigur în chip abil, a avut efectul dorit. Sultanul a cerut cu insistență în repetite rânduri lui Zapolya să-l trimită pe Rareș, la Constantinopole. Ungurul însă nu s'a grăbit să execute această poruncă, de sigur din cauză că s'a temut ca Rareș care era în curent cu înțelegerea secretă dintre el și Ferdinand în contra Turcilor să nu destăinuiască aceasta Sultanului. Pe de altă parte Zapolya n'ar fi dorit ca Rareș să ajungă din nou pe tronul Moldovei. Verancics în scrisoarea către fratele său, afirmă aceasta în chip clar. «*Ne temem* — scrie el — *ca nu cumva recăpătând tronul să devină și mai supărător, atât pentru noi, cât și pentru Poloni*» Numai după inzistențe repetate — scrie Verancics, — s'a resemnat Zapolya să execute dorința Sultanului, «fără de voe». Atât Zapolya cât și nobilii Unguri se temeau ca Rareș să nu se răsbune contra acelora, cari i-au întins curse. Căci atât Macarie, cât și Verancics, afirmă că Ungurii au căutat să se scape de Rareș prin diterite curse. Ungurii au avut chiar gândul să-i dea otravă ca să scape în chipul acesta de el. „După părerea unora — scrie

Verancics către fratele său — *trebuia să-i dea otravă ca să-i grăbească moartea...*»

Cât de mult se temeau Ungurii de Rareș și doriau moartea lui se vede din o altă scrisoare a lui Verancics către fratele său. „*Oh dacă nelegiuitul Valah — exclamă Verancics — ar fi căzut mort de mușcăturile fiarelor pe când rătăcea în pădure...*»

Ungurii au avut în totdeauna teamă ca Domnii români să nu pună mâna pe Ardeal și să le periclitaze hegemonia și să-i împedice dela exploatarea maselor românești, de aceiași limbă și religie. Ungurii n'au văzut cu ochi buni pe Rareș, care a adus Ardealul sub sfera lui de influență, iar prin cetățile lui a stăpânit o bună parte din această țară. Ei s'au bucurat de căderea lui și îndată ce l'au avut în mâinile lor, au fost chinuiți de gândul ca să-l ucidă, așa cum au făcut mai târziu cu Mihai Viteazul.

Plecarea lui Rareș la Constantinopole

În o zi din Ianuarie 1540 Rareș și-a luat rămas bun dela soția sa și dela copiii, cari au rămas sub pază în castelul dela Ciceu și a luat drumul lung și plin de primejdii al Țarigradului. La 29 Ianuarie era în Turda, unde a dat chitanță Bistrițenilor că a primit cenzul pe anul trecut. În aceiași zi a trecut prin Alba-Iulia. «*A trecut pe aici — scrie Verancics către Regina Poloniei și era fără turburare, neschimbat, voios și cu mare speranță că se reîntoarce la domnie, nearătând nimic din omul descurajat și lovit de nenorocire. Numai la aducerea aminte de soție și copii se schimba fața barbarului și câte odată vărsa chiar lacrimi.*»

La 2 Februarie 1540 Rareș trecea prin Caransebeș, de unde a trimis o scrisoare sasului Toma Waldorfer din Bistrița ca să dea «din cenș» soției și copiilor săi banii de cari ar avea lipsă. «*Până acum cu voia lui Dumnezeu, ne-a mers bine — scrie el — ce va da Domnul de aci încolo!*»

La 23 Iunie îi scrise din Constantinopole: «Află că sunt în Constantinopole — scrise el — vesel și sănătos și onorat de Maiestatea sa Imperială și de Pași... Cu voia lui Dumnezeu și a Impăratului lucrul se va schimba. Sperăm cu ajutorul lui Dumnezeu să fim iarăși ce am fost și încă și mai mare».

Tot din Constantinopol a trimis veste regelui Zapolya că «a fost primit în chip onorabil de Sultan» și că «în scurtă vreme se va reîntoarce ca Domn în vechea lui țară», iar Lăcusta va fi rechemat la Poartă. În același timp «roagă pe rege să-i restituie Castelul Ciceu, pentru ca soția lui să ducă viață mai liberă, sau în cazul că îi dă libertatea, să dea poruncă orașului Bistrița să-i dea locuință» (scrisoarea lui Verancics din Alba Iulia, 24 Iunie 1540).

CAP. VII

Ștefan Lăcustă

(1538, Sept. 14 până în Dec. 1540).

Intre acestea roul Domn, Ștefan Lăcustă, a nemulțumit pe toată lumea. Crescut la Constantinopole, acest nepot al lui Ștefan cel Mare, n'a cunoscut obiceiurile țării. Nemulțumirile contra lui s'au produs din cauza celor trei mari schimbări în paguba țării: 1) Turcii au nesocotit dreptul boerilor de a-și alege Domnii și le-a impus pe Ștefan Lăcustă. Pentru întâia oară se calcă obiceiul străbun și se impuse un Domn de străini¹⁾.

2) Turcii au anexat la Turcia o parte din Moldova și anume Basarabia de sud cu Tighina (teritoriul din sud de râul Bâcul). Această sfâșiere a Moldovei a produs multă supărare la boeri, cari au cules astfel fructele trădării.

3) Sultanul a lăsat în Suceava o gardă turcească puternică, ceiace a produs multă durere Moldovenilor.

Din primul moment boerii au fost nemulțumiți. Ei au acceptat pe Ștefan Lăcustă de frică. «Dacă (Sultanul) ar fi pus ca Domn pe un țigan sau arab noi tot ș-am fi primit — scriu boerii către Regele Poloniei — numai ca Sultanul să nu prade țara până la distrugere. Țara a recunoscut — continuă boerii —, că el e mai favorabil Turcilor, decât nouă creștinilor. El a început să dea Sultanului puțin câte puțin din pământul țării..... a voit să-i cedeze toată coasta dela Dunăre până în munți precum și tot Nistru».

1) La 30 Noembrie 1540 Ștefan Lăcustă face o danie (Wickenhauser „Geschichte der Kloster Homor“).

Cu aceste acuze au căutat boerii să justifice uciderea lui Lăcustă, numit astfel după lăcustele, cari au produs toamete în timpul domniei lui. În realitate au trebuit să fie și alte motive, căci Lăcustă, desigur sub presiunea boerilor, a intrat către sfârșitul anului 1540 în relații secrete cu Ferdinand, inamicul Sultanului Soliman. În acelaș timp, desigur, la îndemnul boerilor, s'a întâmplat un act de revoltă contra Turcilor. Un castel ocupat de Turci, probabil Tighina, a fost distrus de Moldoveni, iar Turcii, cari se aflau în castel, au fost măcelăriți¹⁾. Aceste fapte au ajuns la urechile Sultanului și au contribuit desigur la schimbarea sentimentelor față de Rareș. În acelaș timp s'au schimbat în mod considerabil împrejurările politice din Ungaria. La 22 Iulie 1540 a închis ochii pe vecie Regele Zápolya, nelăsând decât un copil, care văzuse de scurtă vreme lumina zilei. Ardealul ajunsese iarăși în stăpânirea partizanilor lui Ferdinand.

În acelaș timp Ștefan Lăcustă s'a dovedit incapabil să conducă Moldova în sensul vederilor Sultanului. În aceste împrejurări grele, când Transilvania era din nou sub influența regelui Ferdinand, iar în Ungaria nu era un rege capabil și în Moldova influența turcă era periclitată, Sultanul avea nevoie în Suceava de un om capabil, care să poată restabili influența turcească în Ardeal, cu atât mai mult că proiectase o expediție în Ungaria ca să o aducă cu totul sub stăpânirea lui.

Rareș câștigă grația Sultanului și a consilierilor săi

În acelaș timp Rareș, cu abilitatea-i cunoscută, n'a neglijat nici un mijloc ca să câștige grația Sultanului

¹⁾ Szilágyi Sándor „Nadásdy Tamás első kovetsége Erdélyiben 1540” Budapeșt 1876 pag. 34: „Grata mihi item fuerunt nova per dominationem vestram... ratione castris in Moldavia demoliti ac Turcarum in eo trucidatorum ad me prescripta” (scrisoare din 25 Noembrie 1540).

Despre legăturile secrete ale lui Ștefan Lăcustă cu Ferdinand vezi Hurmuzaki II, p. 214 și Szilágyi I. c. p. 34.

și a consilierilor săi. Inarmat cu o parte din comorile sale și cu mari sume de bani, el n'a întârziat să câștige grația celor din jurul Sultanului Soliman. În special i-au fost de mare folos două perle pentru ureche, de mărimea unei pere, pe cari le-a dăruit unei fici a Sultanului. În acelaș timp cu daruri și cu talentul său de a captiva oamenii și-a făcut protector pe Lufti Bey, care avea mare trecere pe lângă Sultan. Aceste două persoane au contribuit în măsură decisivă la schimbarea sentimentelor Sultanului Soliman față de Rareș.

Acesta a fost primit astfel în audiență în o atmosferă favorabilă. Cu extraordinara lui putere de convingere a știut să-și pledeze atât de frumos cauza lui, încât a câștigat imediat grația Sultanului. *«Și a pledat atât de frumos cauza — scrie Giovio — și a explicat cauzele și urmările războaelor sale, sărăcia tezaurului, moartea lui Gritti, trădările boerilor, vechile drepturi ale hotarelor Moldovei cu Polonia, și și a cerut iertare arătându-se atât de supus, încât s'a părut tuturor un om osândit de soartă în chip mișelesc. Căci acel om avea o vitejie extraordinară în războaie, cu toate că era nivelată de multe scăderi și greșeli, ceea ce stârni admirația suțletelor ostășești ale Turcilor în așa măsură că, chiar dacă pașii n'ar fi fost corupți prin daruri, tot s'ar fi crezut obligați să apere în tot chipul pe un bărbat viteaz, devenit celebru prin atâtea fapte și care nu s'a lăsat învins de soartă».*

Sultanul l-a deținut în Pera, unde Rareș n'a neglijat să câștige inimile tuturor, cari aveau influență pe lângă Sultan. Când s'a auzit la Constantinopol de uciderea lui Lăcustă, care s'a întâmplat la începutul lunii Decembrie 1540, de revolta boerilor contra Turcilor și de atacarea și prădarea Chilieii, [Cetății Albă și Tighinei, Sultanul n'a stat un moment la îndoială ca să redea tronul lui Rareș, cu atât mai mult că boerii au ridicat în scaon un Domn, care nu fusese agreat de el.

După uciderea lui Lăcustă sufletele țăranilor erau îndreptate către Rareș, spre deosebire de boeri, cari nu-l voiau, din cauză că apăra poporul de jos. Pe lângă aceasta se temeau de sigur de răsbunarea lui. De aceia boerii au ales pe un fiu natural al lui Bogdan III, Alexandru Cornea, care, ca să se poată menține, a căutat sprijinul lui Ferdinand.

Vestea uciderii lui Lăcustă, a revoluției boerilor contra Turcilor, a atacului moldovenesc îndreptat contra Chiliei, Cetatea Albă și Tighina, a trebuit să ajungă la Constantinopole către stârșitul lunii Decembrie 1540.

Căci la 9 Ianuarie 1541 Rareș părăseă Constantinopole și se îndreptă cu o mică oaste dată de Sultan în spre Moldova, ca să-și recucerească tronul. *«Dumnezeu cel a tot puternic a făcut — scrie Rareș din Siliștra la 28 Ianuarie 1541 către Toma Waldorfer din Bistrița — că neînvinsul Impărat, Domnul nostru grațios, ne-a dat înapoi țara noastră Moldova, întocmai cum am stăpânit-o mai înainte și, pe lângă aceasta, aceia ce am stăpânit în Ardeal... Mi-a dat 3000 de spahii și ieniceri... și la 23 Ianuarie am ajuns la Dunăre și cu ajutorul lui Dumnezeu sperăm să fim în curând în Suceava».*

Sultanul i-a dat și Tighina, fapt pe care Rareș l'a comunicat regelui Polonilor prin solul său Burlă: *«Sultanul i-a întors țara ce i-o luase, și Tighina, numai cât are să plătiască pentru zidirea cetății Tighina 10 000 zloți»*¹⁾.

Vestea reîntoarcerii lui Rareș a produs entuziasm extraordinar la poporul de jos, care l'a adorat ca pe un apărător contra împilării boerilor. Sub presiunea poporului, boerii mari au mers în tabăra lui Rareș dela Brăila și s'au grăbit să îi se închine și să-i ceară iertare pentru trădarea din 1538. *«Hiți în pace — arăz zis Domnul — și iertați de greșalele voastre»... Si multă hu-*

1) Iorga „Chilia și Cetatea Albă” 349.

curie și veselie era tuturor — scrie cronicarul Ureche — că toți îl iubia ca pe un părinte al său și erau bucuroși toți de venirea lui».

La Galați i-a ieșit cu oaste Alexandru Cornea, dar ostașii acestuia l'au părăsit și au alergat în tabăra lui Rareș, care a pus mâna pe el și i-a tăiat capul. Cătră sfârșitul lunii Februarie, Rareș și-a tăcut intrarea în Suceava. ¹⁾

«Poporul moldovenesc s'a bucurat mult de reîntoarcerea lui Petru — scrie un polon în raportul către Rege, — pentru că îi apăra (pe cei de jos) de împilările boerilor.

Astfel ei (țăranii) părăsind pe stăpânii lor au alergat cu bucurie la Petru, Domnul lor de mai înainte.» ²⁾

«Poporul a dat la o parte — scrie un polon — pe acest Alexandru, care nu apăra plebea de boeri și s'a dat pe partea lui Petru, care mai înainte i-a apărat contra împilării boerilor».

1) Ureche scrie că a intrat în Suceava la 19 Februarie în o zi de Luni. 19 Februarie 1541 cade Sâmbătă. În o scrisoare a unui polon se afirmă că Rareș a intrat în Suceava la 22 Februarie.

2) „Mulțimea amestecată a trecut la el și i-a predat pe boerii consilieri și pe funcționari..” / Deficiente ad eum promiscua multitudine et primores cosillarios ac magistratos ei tradente..” (Hurmuzaki II. 4 „Documente” p. 279.)

CAP. VIII

Petru Rareș în domnia a doua

(Februarie 1541 până la 3 Septembrie 1546)

Condițiunile grele, în cari a luat domnia

După ce a băut mai bine de doi ani din paharul amar al pribegiei, soarta i-a dat din nou posibilitatea să guste din mierea domniei. Câte sacrificii a trebuit însă să facă ca să ajungă iarăși la tron! Pe lângă sumele mari de bani, pe care le-a cheltuit ca să câștige grația Sultanului și a Pașilor, Rareș s'a văzut silit să accepte condițiunile grele impuse de Soliman. Căci acesta n'a neglijat să ia toate garanțiile ca să pună pe Rareș în imposibilitate de a se revolta contra Porții în viitor. Intre aceste, cea mai dureroasă a fost obligațiunea, de a-și trimite pe fiul său chizaș la Constantinopole. Pe lângă aceasta li s'a impus să țină în Suceava o gardă de 500 de spahii și să plătească tribut anual de 12.000 ducați.

Pe lângă aceasta trebuie să adăugăm datoria de aproape 100.000 de ducați, pe cari a trebuit să-i împrumute în Constantinopole ca să cumpere pe Pași și pe intimii Sultanului.

Intențiile lui Rareș de a scutura jugul păgân și a se uni cu puterile creștine contra Turcilor.

Toate aceste condiții au fost acceptate de Rareș cu rezervă mentală să nu le execute, îndată ce se vor ivi împrejurări favorabile, cari să-i permită să

scutare jugul-turcesc. În fața crudei necesități inimosul Domn și-a plecat capul și n'a ezitat să facă toate sacrificiile. A făcut-o aceasta însă, cum a mărturisit-o singur, ca să scape țara lui de rușinea de a fi transformată în pașalâc.

«Dacă n'as fi plătit din tezaurele mele ca să devin iarăș Domn — zise Rareș în 1542 — locul meu ar fi ocupat acuma de un Turc».

În sufletul său nu s'a stins însă idealul, pentru care s'a sacrificat și a pătimit. El a rămas în fundul inimei sale credincios ideii creștine, căreia i-a închinat tot ce-a avut mai scump. Suferințele îndurate n'au distrus acest ideal. El a primit condițiile grele cu hotărârea fermă de a repeta gestul dela 1538 și a se revolta contra Turcilor, îndată ce s'ar ivi împrejurări favorabile. Se pare că încă pe când era prlbeag la Constantinopole, a destăinuit gândurile sale lui Lasky, trimisul lui Ferdinand la Poartă. Fie că a aflat aceste intenții de revoltă din gura lui Rareș însuș, fie că le-a bănuț, Lasky nu întârzie să le aducă, în repetate rânduri, la cunoștința regelui Ferdinand.

«Mi se pare că se va revolta — scrie Lasky din Constantinopole la 11 Februarie — din cauza condițiilor nedrepte, pe cari le-a primit în silă».

«El nu va putea suporta — scrie Lasky — răpirea Moldovei de jos». «Știu ca se va revolta — adaugă Lasky la 13 Martie 1541 — și de aceea este necesar ca Măjestatea Voastră să-i dea ajutor în tunuri, muniții și câți-va pușcași unguri ca să atace cetatea Tighina din nou clădită».

Sentimentele lui Rareș erau în adevăr așa cum le descrie Lasky. Căci nici după suferințele îndurate, el nu s'a sfit să comunice sentimentele sale acelora, în cari avea deplină încredere.

«Deși sunt supus al Sultanului — zise Rareș către un nobil polon la 22 Ianuarie 1542 — totuși as prefera ca statele mele să n'aibă ca vecini din toate părțile decât domni creștini».

În adevăr idealul lui Rareș n'a fost distrus de suferințele îndurate. Deși ajutat de Turci ca să-și reocupe tronul, el n'a încetat să spera că va veni un moment când un rege creștin va ridica sabia contra Turcilor pentru ca să se poată alia cu el.

«Dacă aș vedea — zise Rareș la 2 Junie 1542 — că un rege creștin oarecure s'ar ridica cu putere și credință în contra Turcilor, atunci m'aș alătura cu creștință acestuia și l'aș ajuta cu toate puterile mele. Acum însă nu pot face altcum, căci n'am la cine să mă refugiez și trebuie să fac ce-mi ordonă Turcul... Puțin îmi pasă că fiul meu este dus peste Dunăre [chizaș la Turci], căci din acea zi eu îl consider ca mort. Cu toate acestea eu am acest gând ferm și hotărârea să țin cu creștinii până la peirea capului meu».

«Să-i spui regelui Poloniei — adaugă Rareș — ca sub nici un cuvânt să nu se încreadă în Turci și în amicii lor, căci eu sunt la ei și petrec cu ei și am cercetat măruntaele lor și uneltirile lor contra creștinilor».

Silit de împrejurări Rareș își îndeplinește obligațiunile față de Poartă

Împrejurările, în cari și-a reluat tronul, nu erau însă favorabile pentru realizarea idealului său. Căci n'avea nici un vecin, pe care să se poată răzima și la care să găsească refugiu în caz de nevoie.

Sultanul Soliman era în culmea puterii sale, iar inamicii săi Hasburgi au dovedit că n'au puterea să organizeze o armată, care să-l împedecă să se întindă în spre Europa centrală.

«Trebuie să îndeplinesc jurământul, pe care l'am făcut Preaputernicului Împărat al Turcilor — scrie Rareș către Brașoveni la 9 Junie 1541 — Dumnezeu să ferească ca să facem vr'o violență față de creștini».

Cu inima îndurerată Rareș s'a supus sorții și și-a început domnia cu executarea obligațiunilor față de Poartă.

Încă în primăvară (1541) Sultanul Soliman a făcut cunoscut Ardelenilor că o armată turcească împreună cu Rareș și cu Domnul Munteniei va năvăli în Transilvania ca să alunge de aci pe Majláth și pe ceilalți partizani ai regelui Ferdinand.

Ca și în 1529 interesul lui Rareș era în armonie cu al Sultanului. Chiar fără mandat dela Turci Rareș ar fi făcut expediție în Ardeal ca să-și recucerească cetățile, să-și recapete influența, și să stoarcă dela cetățile săsești sumele de bani, cu care să poată face față obligațiunilor de tributar câtră Poartă. El însuș a sugerat Porții ideea cuceririi Ardealului, și, ca să i dea Sultanului o dovadă de lealitate, i-a trimes scrisorile, pe cari le primise dela Ferdinand. Căci numai prin o politică de supunere față de atotputernicul Sultan și-ar fi putut recuceri cetățile din Ardeal și și-ar fi putut câștiga sumele de bani de care avea trebuință.

Ștefan Majláth, care era în acest timp partizanul regelui Ferdinand și avea sub ascultarea sa aproape tot Ardealul, a făcut intervenție încă din Martie 1541 pe lângă Bistrițeni să nu se supună lui Rareș, și a luat toate măsurile pentru apărare.

Expediția lui Rareș în Ardeal (1541).

Imediat după ce și-a luat tronul în primire, Rareș a făcut pregătirile pentru expediție. La 9 Iunie 1541 era cu oastea pe drum lângă râul Moldova, de unde scrise Brașovenilor să-i dea 2000 floreni.

«Să nu ne părăsiți în nevoia noastră — le scrise el — și să ne ajutați cu 2000 florini, căci necesitatea face să se miște ori-ce piatră».

Încă înainte de a îi putut primi această scrisoare Brașovenii au trimes la Rareș un sol ca să i aducă la cunoștință că toți locuitorii din Ardeal *«vreau să servească regelui Ioan»*. Insuși Majláth a căutat să convingă pe Rareș să se abțină dela expediție, promițându-i o mare sumă de bani.

«Majlath auzind de planul dușmanilor săi — scrie Eftimie — fu cuprins de frică și cutremur și trimese daruri mari și multe lui Petru Voevod, rugându-l de pace. Dar Petru Voevod nu voia să știe nimic despre aceasta, ci stătea neînduplecat pe lângă hotărârea sa, căci voia să-și răsbune de răutățile, viclesugul, necredința și cursele, ce avusese să îndure mai dinainte de la Majlath».

Rareș și-a continuat astfel marșul spre pasul Oituz, pe unde avea să pătrundă în Transilvania. La 25 Iunie 1541 «straja» oștilor sale se afla în Țara Secuilor. În două zile toată oastea era trecută în Secuime și se afla în marș spre Brașov.

Sașii din acest oraș n'au întârziat să-i câștige grația cu daruri, de sigur ca să le cruțe orașul. În Țara Bărsii s'a întâlnit cu oastea lui Radu Paisie din Muntenia și cu oastea turcească. La 8 Iulie toate trei oștile erau plecate din Țara Bărsei spre Făgăraș, unde se afla Majlath cu oștile sale.

Cronicile ungurești și izvoarele streine povestesc pe larg cursa, pe care i-au pregătit'o Turcii și Rareș nenorocitului Majlath.

Acesta nesimțindu-se în stare să reziste, s'a închis în cetatea Făgărașului, foarte bine întărită și aprovisionată cu alimente și muniții. Ca să nu piardă timp îndelungat cu asediul, Turcii și Domnii Români i-au pregătit o cursă. Ei au convins pe Majlath să vină în tabăra lor ca să discute condițiile de pace. Ii s'au trimis în schimb chizași¹⁾. Majlath a făcut greșala să se încreadă în cuvântul lor și să vină în tabăra inamicilor săi. Aceștia și-au călcat cuvântul, l'au arestat și l'au trimis la Constantinopole, unde a stat în închisoare până la moarte.

La 23 Iulie prinderea lui Majlath a fost fapt îndeplinit. Imediat după aceasta Moldovenii au luat dru-

1) Printre chizașii moldoveni a fost și Logofătul Mateiaș. Prizonierii moldoveni au fost eliberați din captivitatea suferită în castelul Făgăraș abia în anul 1545. (Hurmuzaki-Jorga v. XV p. 442).

mul întoarcerii. La 29 Iulie erau din nou în fața Brașovului, ai cărui locuitori s'au văzut siliți să-i achite lui Rareș cei 2000 florini ceruți. Socotelile Sașilor din Brașov vorbesc de trei saci «in cari au fost trimiși banii Principelui Petru» și de «trei cai cu căruță, cari au fost dați în dar». În schimb Rareș a dat Brașovenilor un om, care a fost postat la Codlea «ca să oprească pe ostași sa între în oraș». (Brașov²).

Cu aceasta expediția pare să se fi terminat. «Și după ce au săvârșit fapte vitejești și au adunat multe comori de aur în Țara Ardealului — scrie cronica — s'au întors la ale sale în Câmpulung trecând ca prin sbor munții cei cu vârfurile ascuțite».

Scopul ei a fost atins, căci toată Transilvania s'a supus fiului regelui Zapolya, așa după cum a fost dorința Sultanului.

Ocuparea Cetății Buda de către Turci și prefacerea Ungariei în pašalâc.

Profeția lui Rareș s'a realizat. «Dacă voi fi părăsit de Majestatele lor (Carol V și Ferdinand), atunci și eu și țara mea vom peri și după aceasta și Majestatele lor și toată creștinătatea pot fi periclitate».

În adevăr din cauză că Rareș a fost părăsit de aliați și lăsat să cadă, Sultanul a pus piciorul pe grumazul Moldovei, iar urmarea a fost că Ungaria a căzut și ea imediat în puterea Turcilor. Neunirea dintre regii creștini a adus apă la moara păgânilor. Sultanul Soliman a exploatat cearta și neunirea dintre regii creștini și rând pe rând le-a dat la toți lovitură.

A început cu Rareș. După căderea acestuia și-a îndreptat privirea contra lui Ferdinand, fostul aliat al lui Rareș.

2) Socotelile Brașovului mai amintesc „de o altă căruță cu doi cai dată lui Petru” în valoare de 26 fl.; de un cal în valoare de 11 fl., de 6 iegături de cuțite bune în valoare de 6 fl.

Regele Ferdinand încercase să cucerească Budá, care era în puterea reginei Isabella, văduva răposatului Zapolya.

Trupele trimise de Ferdinand ca să cuprindă Buda au fost însă zdrobite de Turci în Iulie 1541. În Septembrie Sultanul Soliman a intrat în Buda, de unde Isabella cu fiul ei a fost silită să plece. Soliman a dat cetatea Buda în grija unui pașă, care avea la îndemână o puternică garnizoană. În schimb reginei Isabella îi s'a dat Ardealul, adus cu o lună înainte sub influența Sultanului de oștile lui Rareș. Imediat după ocuparea Budei de Turci, Isabella și-a mutat reședința în Transilvania. Ungaria a fost prefăcută în pašalâc. În capitala mândrului rege Matias Corvin a fost ridicat steagul turcesc. Profeția lui Rareș s'a realizat. Cei ce l'au părăsit au tras consecințele. Ungurii, cari au refuzat să ajute pe Rareș și-au expiat greșala cu căderea țării lor în robia turcescă.

Expediția creștinilor din apus pentru desrobirea cetății Buda.

Ocuparea cetății Buda și a Ungariei de către Turci a produs o impresie profundă în lumea creștină. Principii germani, desbinați din cauza luptelor religioase, au înțeles că a sunat ceasul să înceteze certurile și să înceapă lupta contra Turcilor. Regele Ferdinand, sguđuit de puternica lovitură, pe care Turcii au dat'o creștinătății, a convocat pe ziua de 14 Ianuarie dieta la Spira. În fața primejdiei principii germani au uitat pentru moment luptele religioase și și-au dat mâna ca să lupte contra Necredincioșilor, cari au pus piciorul în centrul Europei. Dieta a hotărât expediție, contra Turcilor. Șef al armatei a fost ales Joachim II, Electorul de Brandenburg, care în Martie 1542 și-a luat comanda în primire.

Alianța secretă a lui Rarăș cu Joachim de Brandenburg, șeful armatei creștine.

Am arătat mai sus că suferințele îndurate de Rarăș n'au înăbușit în el idealul, care l'a călăuzit în tot decursul domniei.

Tragedia lui din 1538—41, în loc să distrugă acest ideal, i-a dat, din contră, o intensitate mai mare. El a rămas, ca și înainte, gata de ori-ce sacrificii, îndată ce se vor fi ivit împrejurări favorabile.

Deși a avut convingerea că Regele Poloniei a fost principalul autor al tragediei sale, totuși Rarăș s'a declarat gata să uite trecutul și să-i dea informații în contra Turcilor. *«Am fost alungat din cauza Majestății sale, care și-a trimis în mai multe rânduri solii la Sultan ca să mă alunge, — zise Rarăș la 22 Ianuarie 1542 — totuși i-aș da toate informațiile, dacă Majestatea Sa le-ar primi în mod grațios».*

Fiind silit să-și trimită prin Mai 1542 pe fiul său chizaș la Constantinopol, Rarăș a declarat unui polon că din ziua, în care fiul său a trecut Dunărea, el îl consideră ca mort. Faptul că fiul său e în mâinile Sultanului nu l'ar împiedica pe el să ridice sabia contra acestuia, îndată ce s'ar ivi un prinț creștin puternic, care ar face război Turcilor. El e gata în orice moment să-și sacrifice copilul pentru idealul creștinătății și *«să țină cu creștinii până la peirea capului său».*

Deși supus al Turcilor, el n'a încetat să lucreze în secret după imboldul inimei sale. Chiar când a făcut expediția în Ardeal, în 1541, alături de Turci, el a declarat Brașovenilor că *«nu ne este sete de sânge creștin... și nu vom face nici o violență față de creștini».*

În decursul expediției Rarăș s'a purtat cât se poate de omeneste. Orașele din Ardeal n'au fost devastate, iar viețile locuitorilor au fost cruțate. Rarăș a fost consequent cu declarațiile făcute.

Credincios idealului, care l'a călăuzit toată domnia,

Rareș n'a întârziat să închee legături secrete contra Turcilor, îndată ce s'a ivit un prinț creștin în fruntea unei armate creștine.

Când acest mântuitor s'a arătat, Rareș s'a grăbit să încheie cu el alianță secretă. La 1 Mart 1542 el a iscălit actul secret cu Prințul Joachim, comandantul general al armatei creștine. În acest act să reflectează tot sufletul lui Rareș. Din el putem să ne facem o idee clară de sentimentele sale trumoase.

» Pentru ca noi și urmașii noștri să scăpăm de această robie turcească — serie Rareș în act — și ca să nu fim siliți să dăm ajutor contra sângelui creștin... ne obligăm să așezăm pentru toată durata războiului, în anumite locuri, câți-va spioni buni și credincioși, cari să afle plecarea Sultânului din Constantinopol, aparatul lui războinic, planul și toate forțele sale... și tot ce vom putea afla... vom transmite Prințelului. Iar dacă Impăratul Turcilor va veni în persoană și noi cu supușii noștri... se va întâmpla să fim cu Turcii și momentul ni se va părea oportun, atunci noi cu supușii noștri... vom întoarce toate forțele și puterea noastră și vom trece la oastea creștinilor și le vom da ajutor acestora și pe cât va fi cu putință vom da în persoană pe însuși Impăratul turcesc viu sau mort în mâinile căpitanului suprem al războiului»

Pentru aceste servicii — în caz că vor fi fost îndeplinite — Rareș cere în schimb să-l se dea o sumă de bani în aur — așa după cum îi s'a promis în scrisorile ce se află în păstrarea lui — și ca Prințul să intervină pe lângă Impăratul Germaniei ca Moldova să fie primită în federația germană, «ca țara noastră să rămână unită și încorporată la sacul imperiului roman.»

Pentru alimentarea armatei creștine Rareș se obligă să dea cu preț convenabil 300.000 de bol.

Pregătirile de război ale lui Joachim de Brandenburg au mers însă foarte încet. Ajutoarele promise din multe părți au sosit cu întârziere. Bani îi lipseau. De aceia în strâmtoarea, în care se afla, s'a văzut

silit să facă apel la sprijinul lui Răreș, rugându-l să-i împrumute o mare sumă de bani. Obligația, pe care i-a dat-o lui Răreș, a fost iscălită de Joachim în Viena la 24 Iunie 1542. Joachim declară că se recunoaște dator către Răreș pentru 200.000 florini ungu-rești, din cari 100.000 i-a primit în numerar, iar restul în boi. El specifică că Răreș i-a făcut acest împrumut fiindcă «a fost convins prin rugămintele noastre» și se obligă să restituie banii în două rate și anume jumătate în 1548, iar restul în 1554.

Acest împrumut pe termen lung, făcut de Răreș la o vârstă înaintată, ne indică pasiunea, pe care a pus-o pentru triumful oastei creștine; este o dovadă de capacitatea de sacrificiu a Domnului pentru cauza creștină.

Încă înainte de a pleca cu oastea din Viena Joachim a iscălit două acte. Unul cu data de 29 Iunie, prin care se obligă să dea lui Petru Răreș 300.000 galbini, în cazul că acesta execută promisiunile făcute. Câteva zile mai târziu, la 6 Iulie, Joachim a iscălit un alt act, prin care aprobă condițiunile puse de Răreș prin actul dela 1 Mart 1542 și se obligă să dea lui Răreș 500.000 galbini, în cazul că acesta și ar fi executat angajamentele luate în actul secret iscălit.

Pe lângă aceasta Joachim promite să intervină pentru primirea lui Răreș în federația germană și să-l împace cu regele Poloniei.

Răreș și-a îndeplinit cu sfințenie angajamentele luate. Printre acestea era transmiterea veștilor cu privire la intențiile Sultanului, aparatul și planul de război al oștilor sale. Această obligațiune a îndeplinit-o în mod conștiincios, ceea ce se dovedește din un raport al solului Fischer, trimis de Răreș la Joachim. Fischer a plecat din Suceava în August și a sosit la 20 Septembrie lângă Pesta, unde se afla armata lui Joachim. Din raportul acestui sol aflăm că Răreș a trimis înaintea lui alți patru soli, cari au trecut prin Ungaria, dar n'au isbutit să ajungă tabăra creștinilor.

Veștile transmise de Rareș prin acest sol au fost foarte utile pentru creștini. Aceștia fuseseră informați de alții, în mod greșit, că însuși Sultanul se află în marș cu o puternică armată, ceiace a produs teamă în lagărul creștin. De aceea a fost binevenită vestea transmisă de Rareș că Sultanul n'are intenția să vină anul acela în persoană, dar s'a hotărât să întreprindă această expediție cu armată multă în primăvara anului următor (1543). Rareș dă creștinilor statul să atace cu energie și să alunge pe Turci înainte ca Sultanul să ajungă în Ungaria (adică înainte de primăvara 1543). Pe lângă aceasta anunță că și el va lua parte la expediția Sultanului, având o tabără separată, ceiace îi va permite să transmită creștinilor toate știrile destinate să le înlesnească victoria. În momentul când se va da lupta, el se va purta astfel «ca creștinii să aibă în el un prieten... fără să se gândească la fiul, pe care a trebuit să-l dea Sultanului ca chezaș... și fără să țină cont de faptul că pe el l'au părăsit creștinii când a trebuit să lupte contra Sultanului și regelui Poloniei».

El oferă pe lângă aceasta proviant și vite și dă statul creștinilor să-și fixeze pentru iarnă tabăra în Transilvania.

Din nefericire pentru el și pentru creștini, Rareș n'a avut însă ocazia ca să-și îndeplinească obligațiunile, pe cari le-a repetat prin Fischer. Căci ostașii lui Joachim n'au avut căldura și pasiunea pentru victorie, așa cum a avut-o Rareș, care sperase ca expediția creștinilor să-i aducă ocazia așteptată să scape de jugul turcesc.

Oastea lui Joachim a fost mai prejos decât toate așteptările. După mici încercări de a recuceri Pesta, creștinii s'au simțit descurajați, deși garnizoana turcă număra abia 11.000. La 9 Octombrie Joachim a dat semnalul de retragere. Expediția s'a terminat cu un fiasco complet. Ea a contribuit și mai mult la descurajarea lumii creștine, la mărirea haosului politic și la

incurajarea Turcilor. Nereușita acestei expediții a fost o lovitură extraordinară pentru Rareș. Idealul său a fost zdrobit. Toate visurile sale de emancipare de sub Turci au fost distruse.

Expediția din Ardeal. (1542)

Vestea nereușirii expediției creștinilor, în care pusesse speranțe extraordinare și pentru reușita căreia contribuise cu bani, vite și cu informații, a trebuit să cadă ca un trăsnet pe capul mult încercatului Rareș. Căci eșecul creștinilor însemna înmormântarea visurilor sale și pierderea oricărei speranțe de a scăpa de robia Turcilor.

Cea mai arzătoare chestiune pentru Rareș a fost, dela redobândirea tronului său, recucerirea cetăților sale din Ardeal. Pe lângă idealul de a scăpa de jugul turcesc chestia cetăților a contribuit în bună parte la politica de alipire la creștini. Deși Sultanul a cerut reginei Isabella, văduva lui Zapolya, ca să-i restituie lui Rareș cetățile sale din Ardeal,¹⁾ totuși aceasta nu s'a grăbit să execute dorința Sultanului. Stăpânul de fapt al Ardealului din acest timp, călugărul George Martinuzzi, care avea încrederea Sultanului, a făcut tot posibilul ca să împiedice pe Domnul Moldovei să mai aibă cuiburi în Ardeal. Rareș a sperat de sigur că va putea să-și redobândiască cetățile cu ajutorul creștinilor, în cazul că aceștia vor fi avut victoria. În actul, pe care îl dă Prințului Ioachim, între motivele alianței cu creștinii, se arată și dorința de a-și recuceri cetățile. «*Ca să scăpăm de robia turcească, — accentuiază Rareș — să nu fim siliți să dăm ajutor contra sângei creștin și să ne redobândim cetățile și posesiunile noastre.*»

Chiar și solul său Fischer a avut mandat să spună conducătorilor expediției creștine că «*Călugărul (Mar-*

1) Veress Endre „Isabella Kiralyné“ 201.

tinuzzi) i-a ocupat trei castele din Transilvania, pe cari nu vrea să ti le cedeze, pentru care motiv va căuta să le cuceriască».

La dieta dela Târgul Mureşului din 1542 s'au prezentat şi solii lui Rareş, cari au reprodus vorbele stăpânului lor: «Spuneţi Călugărului George (Martinuzzi) să mi restituie castelele mele din Transilvania, căci, dacă nu le restituie, nu eu voi fi cauza şi originea acestor distrugerii şi neînţelegeri, ci el... Să n'aveţi încredere în Călugărul George,... fiindcă el a dat Buda în mâinile Sultanului, fiindcă m'a scos pe mine... din casa mea şi după sfatul său Regele Ion m'a trimis prins la Constantinopole».

Dorinţa sa personală de a întreprinde expediţia pentru a-şi cuceri cetăţile a coincizat cu interesul Sultanului, care în vederea războiului cu Germanii la Buda, a ţinut ca Rareş să între în Transilvania, de unde să alerge la nevoie în ajutorul Turcilor din Ungaria.

Toate izvoarele arată că Rareş a făcut expediţia la dorinţa Sultanului. Rugat de o solie a Ungurilor, ca să nu între în Transilvania, Rareş a răspuns că «trebuie să între pentru că așa e dorinţa Sultanului».

În realitate dorinţa Sultanului a fost pentru Rareş pretextul aşteptat. «Ne-a asigurat Domnul Moldovei — raportează solii unguri — că nu va supăra pe nimeni, ci din contră va căuta să ne apere, dacă îi vom îndeplini voinţa lui». În aceste cuvinte se ceteşte gândul lui Rareş, care fără îndoială înţelegea prin ele cedarea cetăţilor sale din Ardeal.

Scopul expediţiei a fost astfel recucerirea cetăţilor sale. Pe lângă aceasta se pare că a urmărit cucerirea cetăţii Mediaş, una din principalele chei de dominaţiune a Transilvaniei. Sub pretextul îndeplinirii dorinţii Sultanului, el a urmărit în realitate readucerea Ardealului sub influenţa lui, ceiace a produs mare turburare nobililor unguri, cu atât mai mult că se temeau ca Românii din Ardeal să nu se uniască cu fraţii lor moldoveni. Această temere reese în mod clar din o scrisoare a secretarului reginei Isabella.

«O bună parte a țării Transilvaniei e locuită de Români — scrie secretarul — care se vor uni cu ei (cu Moldovenii) din cauza identității de limbă» (propter linguæ societatem).

Dacă dieta ardeleană i-ar fi restituit cetățile, e foarte probabil că Rareș, în urma retragerii Germanilor dela Buda, ne mai având motiv să intre în Ardeal, ar fi renunțat la expediție. Deoarece însă Călugărul Martinuzzi, care era «locotenentul» Ardealului în acest timp, s'a opus să restituie cetățile, Rareș s'a văzut silit să recurgă la arme.

La 17 Septembrie 1542 intrarea în Ardeal era hotărâtă. La această dată Rareș invită pe Secui «să-i îndrepte și să pregătească drumul până la jumătatea Oituzului, să arunce pietrele mari și trunchiurile».

La 16 Octombrie 1542 Domnul Moldovei se afla în Trotuș, în fruntea unei puternice oști, iar la 21 Octombrie și-a făcut intrarea prin Oituz, în Țara Secuilor. (Cronica Secuilor).

La 24 Octombrie se afla încă în Secuime. Imediat după aceasta și-a făcut intrarea în Țara Bârsei. La 26 Octombrie era în regiunea Ghimbav și Codlea. Sașii din Brașov s'au văzut siliți să-i dea 1500 fl. «ca să nu facă pagubă». Totuși Brașovul și Țara Bârsei au fost prădate «Cu toate acestea multe pagube am suferit după aceia» afirmă Sașii Brașoveni¹⁾.

Din Țara Bârsei Moldovenii au înaintat spre Sighișoara, unde au ajuns în primele zile ale lunii Noembrie. La 6 Noembrie tabăra lui Rareș era între Hoghilag (lângă Ibașfalu) și Ibisdort (aproape de Mediaș).

A bombardat desigur Mediașul, de unde s'a dus

1) Martinuzzi a iertat în anul următor pe Sașii din Brașov de dări «pentru pagubele pe cari orașul (Brașov) și toată Țara Bârsei le-a suferit prin prădarea inamicilor». După plecarea Moldovenilor Brașovenii au organizat armată, care la 18 Noembrie a fost trimisă contra lui Rareș. La această dată însă Rareș plecase în direcția Bistrița. La 6 Decembrie armata Brașovenilor se întoarce, fără nici o ispravă la Brașov. (Quellen III. 175-181. Ostermayer).

cu 8 tunuri grele ca să ocupe Cetatea de Baltă, pe care o stăpânise în întâia domnie. A stat aici 6 zile. De aici s'a îndreptat în direcția Bistrița, unde a ajuns la 25 Noembrie 1).

Cu mare greutate Vice-locotenentul Ardealului, Ladislau Mycola. a putut înjgheba o armată, cu care se afla la 16 Noembrie la Ștefănești, aproape de Târgul Mureș, iar călugărul George Martinuzzi cu armata lui era pe la 20 Noembrie abia la Huedin. După ce a bombardat și prădat Bistrița 2), Rareș s'a îndreptat prin munți spre Câmpulung. La 30 Noembrie el a părăsit Ardealul. Expediția era terminată.

«Călugărul George a adunat armată — scrie contimporanul Ostermayer — «dar totul a fost în zadar».

«Au prădat și au ars până la Cetatea de Baltă — scrie Ureche — Acolo au șezut 6 zile și multă pagubă făcând, s'au întors pe la Bistrița fără de nici o sminteală și trecând muntele au ieșit la Câmpulung... și cu mare laudă s'au dus la scaonul său».

«După ce-a făcut multe pagube... încărcat de prăzi — scrie Bethlen — neatăcat de nimeni și nevătămat, s'a întors în patrie pe la Bistrița».

Expediția a fost o primblare militară de la un capăt al țării la altul, dela Brașov până la Bistrița, în decurs de 41 de zile (dela 21 Octombrie 1542 până la 30 Noembrie), în care timp nimeni nu i a stat împotrivă. Când Martinuzzi și-a făcut apariția în Ardeal, expediția era aproape terminată, căci Rareș era în apropiere de Bistrița, nu departe de granița Moldovei.

În tot decursul campaniei Rareș a devastat, a fixat imoșite și a stors bani dela bogatele cetăți ale Ardealului. Toate izvoarele afirmă aceasta. «Multe nenorociri au urmat în zilele trecute: stricăciuni, incendii, prădările țării și străngeri de dări nedemne de către ina-

1) La 23 Neembrie se afla cu tabăra la Beșeneu, aproape de Bistrița.

2) În anul următor Martinuzzi a iertat Bistrițenilor 20) fl. ca despăgubire pentru pagubele cauzate de Rareș.

mici» — afirmă reprezentanții celor trei națiuni privilegiate din Ardeal în dieta dela Turda (20 Dec. 1542).

«*Domnul Moldovei se află în inima țerii și supune la dări și oprimă pe nenorociții locuitori*» — scria regina Izabella la 20 Noembrie 1542, iar primarul orașului Sibiu a relevat «*pustiirea jalnică a țerii făcută de Moldovean*».

«*Domnul Moldovei a năvălit pe la Brașov în țară* — se afirmă în «*Album Oltardinum — a făcut multe devastări și a ieșit din țară pe la Bistrița*».

Redobândirea teritoriilor din Ardeal. Noua năvălire în Ardeal (1543)

Se pare că toate aceste devastări au fost făcute cu scopul ca să producă impresie asupra Ungurilor, ca să-i determine să-i cedeze Cetățile Ciceul, Cetatea de Baltă și Ungurașul¹⁾.

În adevăr națiunile privilegiate din Ardeal au hotărât în dieta dela Cluj, la 26 Februarie 1543, ca să se trimită din partea reginei Izabella un sol la Rares cu scopul ca să închee «*alianță și bună vecinătate, așa după cum a fost altădată prietenie între țara aceasta și a lui*».

Prețul alianței și al bunei vecinătăți nu putea să fie decât restituirea cetăților. Deoarece însă acestea n'au fost cedate, pacea nu s'a făcut. Căci în toamnă, la 5 Octombrie 1543, Regina era informată că Moldovenii au asediat Ciceul²⁾, ceia-ce a îndemnat-o să dea ordin ca oastea să fie gata de război. Bistrițenii au fost bănuiți de complicitate cu Moldovenii.

1) N'avem știri dacă acestea au fost cucerite în decursul campaniei. Știm numai că Cetatea de Baltă a fost bombardată în decurs de 6 zile. Chiar dacă au fost cucerite, n'au putut fi menținute contra voinții lui Martinuzzi.

2) Posibil ca la acest eveniment se referă scrisoarea lui Petru Regényi publicată în Hurmuzaki-Jorga XV, No. 787 p. 422 sub data 1542 Oct. 16, în care se afirmă că vistiernicul cu câți-va boeri au intenția să intre în Ciceu „*în mod pașnic*“.

În realitate Sașii din Bistrița au fost puși între două focuri. Pe de o parte au fost terorizați de Rareș, care la 21 Octombrie 1543 le punea în vedere să nu asculte de sugestiile lui Bank, comandantul avangardei oștilor lui Martinuzzi, ci să dea proviant «*pentru oștile noastre ce le avem acolo*», iar pe de altă parte erau îndemnați de Martinuzzi și oamenii lui că să nu cedeze lui Rareș. «*Nu trebuie să aveți nici o teamă de Petru Voevod — scrie călugărul Martinuzzi la 10 Noembrie 1543, — căci credem că nu va pleca de aici atât de liniștit ca în anul trecut*». N'avem știri precise asupra acestei campanii. Din documentele cunoscute până acum nu putem trage altă concluzie, decât că oștile moldovene au trecut în Ardeal și au încercat să cuprindă Ciceul și că în Rodna se aflau ostași moldoveni¹⁾.

Foarte probabil că această campanie n'a avut alt rezultat practic, decât ocuparea minelor dela Rodna²⁾. Căci în anul următor, (1544) prin Iunie Moldovenii au atacat din nou Ciceul. Martinuzzi a luat însă și acum măsuri de apărare contra acestor «*rău făcători din Moldova, cari încearcă să pună mâna prin cursă pe Ciceu*»...

Măsurile au fost de data aceasta radicale. Ca să nu mai dea prilej Moldovenilor să aibă cuiburi întărite în Ardeal, cari erau puternice arme de dominațiune, regina Izabella a dat ordin ca să se dărâme Ciceul și Cetatea de Baltă. În aceeași lună (Iunie 1544) s'au cerut oameni «*ca să distrugă cetățile Ciceu și Cetatea de Baltă*³⁾.

1) La 23 Septembrie 1543 Rareș e numit de locuitorii din Rodna „*Domnul nostru prea grațios*”, iar la 30 Octombrie Martinuzzi invită pe Bistrițeni «*să nu dea hrană sau proviant ostașilor săi, (al lui Rareș) pe care îi are în Rodna*».

2) La 1545 Rodna e arătată tot în stăpânirea Moldovei. (Hurmuzachi-Jorga XI 442). Îndată ce au auzit de moartea lui Rareș Bistrițenii au voit să reocupe ținutul Rodnei. „*Ostașii țării noastre trăesc*» — le scrisese Ilias, — *făcându-i atenți să nu se atingă de proprietățile moldovenesti*. (Hurm, Jorga XVI p. 451).

3) Hurmuzachi-Jorga XI 859. Socolitele Sibiului : „*ratione Bistriciensium et Megiensium a quibus gentes petebantur ad fragendum castra Chycho et Kykellowar*». Cu toate acestea Cetatea de Baltă n'a fost distrusă. În 1552 Ștefan fiul lui Rareș a cerut dela Ferdinand „*Castrul*” Cetatea de Baltă, ceia ce dovedește că n'a fost dărâmat. (Archiva istorică I 2 p. 152).

Ciceul a fost în adevăr dărâmat. Dependințele lui, împrejurimile, au fost date lui Rareș¹⁾. Dărâmarea acestei puternice chei de dominațiune asupra Ardealului nord-estic, a trebuit să producă multă amărăciune ambițiosului Domn al Moldovei și să sporească ura pe care o avea contra Ungurilor, în cari a văzut dela data căderii sale, trădătorii cauzei creștine²⁾.

Relațiuni pașnice cu Ungurii

De aci încolo începe o epocă de pace. Documentele nu ne mai vorbesc de năvălirile Moldovenilor în Ardeal, ci din contră ne arată reluarea relațiilor dintre Rareș și Martinuzzi, ai cărui soli sunt primiți în 1545 la Curtea din Suceava. Acest fapt ne face să bănuim că Domnul Moldovei și-a recăpătat teritoriile sale din Ardeal inclusiv Rodna și drepturile ce le avea asupra Bistriței³⁾, la care ținea atât de mult, căci îi

1) *Cronica Secuiască*: „1544: Țara a distrus cetatea Ciceul și dependințele le-a dat Domnului Moldovei” (Barabaș Samu „*A Székely kronika*” (Történelmi tár 1830, p. 634). Bethlen „*Historia de rebus Transylvanicis*” Sibiu 1782: „*Arcem Csicsco... Regina Isabella ex consensu Ordinum demoliri curat*” (pag. 418).

2. Martinuzzi a fost acuzat de Rareș că l-a trădat în 1538 și a contribuit la căderea Budei sub Turci. De asemeni pe Zapolya avea o ură deosebită, desigur pentru că a trimis scrisorile sale la Poartă, i-a refuzat ajutor în 1538 și l-a declarat prizonier. Întrebând pe un sol ce distanță este între Buda și Alba Regală, Rareș a declarat că a jurat că îndată ce va ajunge la Alba Regală (unde e înmormântat Zapolya), va dispune să se desgroape cadavrul lui Zapolya și va da ordin ca „*corpul celui mai vădit trădător al său să fie spânzurat*” (Hurmuzaki II 4 p. 295).

3) Bistrițenii erau între două focuri. Pe deoparte Regina Iza¹ bella cerea ca să-i plătească ei „*censul sfântului Martin*”, de 2.000 fl. „*pentru pagubele ce le-a suferit dela Petru*”, iar pe de altă parte Rareș, cerea neconținut ca acest cens să-i fie plătit lui. Bistrițenii însă au preferat se vede să-l achite reginii Izabella și au refuzat să dea bani lui Rareș. Diacul acestuia, George Fabri, scria la 2 Septembrie 1543 Bistrițenilor arătându-le neplăcerile ce pot decurge din faptul că au întârziat să timeată banii Domnului său. „*Mă tem ca să nu vă aducă ruina sau altă supărare. scrie el, căci va cădea asupra voastră toată indignarea lui. Căutați de-l mulțumiți, căci după Dumnezeu, numai în el puteți avea toată încrederea și protecția*”. Rareș le-a redus datoria la 1000 de florini în aur. Nici pe aceasta nu s'au grăbit să o plătească. «*Credeți oare că nu mai aveți nevoie de mine?*” le scria Rareș la 21 Ianuarie 1544, somându-i să-i plătească „*ca să rămânem prieteni buni*”.

Înlesneau îndeplinirea sarcinilor grele față de Soliman, căruia trebuia să-i trimită pe lângă tributul anual, o mulțime de daruri, «destinate să-l îmblânzească»¹⁾.

Relațiile cu Sultanul

Căci Marele Sultan a devenit, se pare, din ce în ce mai pretențios față de tributarul său din Moldova. Mai ales de când Soliman a ocupat Buda și a instalat în fosta capitală a regelui Mateias un pașă, el a devenit din ce în ce mai exigent față de Rareș, cu atât mai mult că acesta era cu desăvârșire izolat.

Moldova ajunsese să fie strânsă de Turci ca în clește. Ungaria era prefăcută în pašalâc și devenise astfel un perete, care despărțea Moldova de statele creștine din apus. Polonia era în relații de prietenie cu Turcia, iar din spre răsărit și sud, Moldova era înconjurată de țări, cari erau în clientela turcească Țara lui Rareș era în acel timp ca o insulă în o mare turcească, iar Domnul era în realitate prizonier al Marelui Sultan al Turcilor. Orice încercare de revoltă contra Turcilor era de acum încolo imposibilă, căci Rareș nu mai putea găsi nici un vecin pe al cărui ajutor să se poată răzima.

Conștient de acest fapt Sultanul a căutat să stoarcă cât mai mult pe tributarul său din Suceava. Chiar tributul se pare că a fost mărit. Căci un isvor de pe la jumătatea veacului al XVI-lea ne spune că Moldova plătea tribut anual Turcilor 16.000 ducați, iar Muntenia 12.000 și Transilvania 10.000¹⁾.

1) În 1545 a trimis la Principele Sigismund August al Litvaniei pe boerii Cosma Șeptelici și Nicolae Burlă ca să ceară salvconduct pentru a trece la Moscova ca să cumpere „blăni samuri, dinți de pește, destinate ca să îmblânzească prin daruri pe Sultanul turcesc”. Arhiva istorică I. 34).

2) Hurmuzaki-Jorga XI p. 40. La începutul domniei a doua Rareș plătea tribut 12 000 ducați.

Afară de tribut Domnul trebuia să dea o mare sumă de bani sub formă de dar. Nici cu aceasta nu se mulțumeau Turcii, ci trebuia să mai dea 500 cai, 300 șoimi, piei scumpe și o mulțime de alte obiecte prețioase și rare. Pe lângă acestea a apăsas asupra lui Rareș obligația de a trimite pe tiul său chizaș la Poartă și *de a se duce tot la trei ani în persoană ca să asigure pe Sultan de credință.*

Toate aceste obligațiuni au trebuit să amărăscă inima de erou a lui Rareș, veșnic aprinsă pentru idealul creștinătății. Un moment a licărit flacăra speranței de mântuire în vremea când creștinii din apus au pus la cale expediția pentru recucerirea Budei din mâinile Turcilor (1542). Rareș n'a întârziat atunci să se alieze în secret cu aceștia. Visul însă a fost de scurtă durată, căci expediția lui Ioachim de Brandenburg a dat un fiasco complet. Acest fapt a contribuit ca creștinii să devină și mai descurajați în lupta contra Turcilor, iar Sultanul să ajungă din contră și mai puternic.

În 1543 Soliman a întreprins expediția, care avea de scop ocuparea cetăților din apropierea fostei capitale ungurești prefăcută în pașalâc. Cu această ocazie Rareș a fost nevoit să trimită Marelui Sultan un contingent de 5.000 Moldoveni, foarte bine echipați și luxos îmbrăcați. Cu toate acestea se pare că Sultanul n'a privit cu ochi buni pe Rareș. E posibil ca el să fi aflat secretul alianței acestuia cu Ioachim de Brandenburg.

Când Sultanul i-a cerut să meargă la Constantinopole ca să-i facă vizita umiltoare, Rareș a fost pus într'o grea cumpănă.

Dacă ar fi dat ascultare poruncii Sultanului, acesta ar fi putut să se răsbune, să-l arunce în închisoare, sau în Bosfor, iar dacă s'ar fi opus, și-ar fi riscat tronul și ar fi dat Turcilor prilejul ca să prefacă Moldova în pașalâc, cum făcuseră cu Ungaria. **«El nu vrea** — scria la 18 April 1544 Tarnowski, învin-

gătorul dela Obertyn — Dar ce să facă? Dacă n'are în noi (Poloni) nici o nădejde nici un adăpost la noi 1)...»

Abia acum s'a convins Tarnowski, care învinse pe Rareș în 1531 și a refuzat să-i dea ajutor în 1538 contra Turcilor, că ar fi «un mare rău» pentru Polonia alungarea lui Rareș și prefacerea Moldovei în pașalâc!

Nu putem să știm dacă Rareș a dat ascultare poruncii Sultanului. Cunoscând mândria și spiritul lui de independență, suntem mai curând înclinați să bănuim că a găsit în arsenalul bogat al cunoscutei sale abilități alte mijloace pentru îmblânzirea Sultanului. Intre aceste mijloace au putut să fie și «blănilile și dinții de pește», cari aveau, după mărturisirea lui Rareș în 1545, tocmai destinația «ca să îmblânzească» pe Sultan 2).

Pe lângă aceasta mai există un indiciu care ne face să bănuim că Rareș nu s'a dus la Canossa.

Acest indiciu este fortificarea cetății Soroca, care avea menirea să servească, în caz de nevoie, ca apărare contra cetății Tighina, care n'a fost restituită Moldovei, cu toată promisiunea, pe care Rareș afirmă că i-a făcut-o Sultanul.

Faptul că această importantă cetate, nu i-a fost restituită, a trebuit să contribuie foarte mult la hotărârea lui Rareș de a încerca o nouă revoluție contra Sultanului, îndată ce s'ar fi ivit împrejurări favorabile. După nesuccesul cruciadei lui Ioachim însă, orice speranță de a scutura jugul păgân cu ajutorul creștinilor, s'a stins. Rareș s'a plecat fără voie și desigur cu multă durere față de loviturile sortii. Cu toate acestea nu s'a lăsat fără apărare și cu desăvârșire la discreția Turcilor. Tighina îi stătea ca un ghimpe și de aceia a luat măsuri pentru clădirea unei cetăți, care avea să-i servească ca bază pentru apărare contra unui eventual atac turcesc.

1) Iorța „Relațiile Moldovei cu Polonia” (Convorbiri Literare anul 1901)

2) Vezi mai sus pagina 86.

El a tăcut însă toate sforțările ca să evite un nou conflict. De aceea a căutat prin toate mijloacele posibile să îmblânzească pe atot puternicul Sultan, cu care, după cât se pare, n'a mai avut către sfârșitul vieții nici un conflict.

Relațiile cu Polonia

Cu toate silințele sale de a face din vechiul său inamic, regele Sigismund al Poloniei, un prieten, Rareș n'a putut să schimbe sentimentele acestuia față de el. Îndată ce și-a reluat tronul, el a căutat să încheie raporturi amicale cu acela, care fusese unul din autorii principali ai căderii sale.

El s'a grăbit să pună la încercare sentimentele regelui cerându-i să-l împrumute cu câte-va mii de florini, pentru cari i-ar fi dat în schimb bol, ceară, pește și alte produse. *«Mi-ar fi făcut mare bucurie — se exprimă Rareș — dacă aș fi primit această probă de prietenie din partea sa în situația mea dificilă actuală și față de sărăcia tesaorului meu, pe care l'am epuizat dând Turcilor și Pașilor și trebuind încă să mai dau pentru ca să pot fi Domn în țara mea, din care am fost alungat din cauza Majestății sale regale».*

I-a mai cerut Regelui să dea liberă trecere solilor săi pentru a merge la Moscova, dar a fost refuzat. Deasemenea a fost refuzată cererea de împrumut.

Dar ceiace a atins mai mult susceptibilitatea mândrului Domn al Moldovei a fost faptul că regele nu s'a grăbit să trimită la el nici un sol, ca răspuns la oferta de prietenie și de bună vecinătate.

«Văd de asemenea că ce când am ieșit din închisoare—se exprimă Rareș în Ianuar 1542—Majestatea sa nu mi-a făcut încă onoarea să trimită la mine un sol. Dacă Majestatea Sa mi-ar fi trimis un om de rând, ori un țaran, sau chiar dacă ar fi legat o scrisoare de gâtul unui câine... eu aș fi

primit-o cu recunoștință ; eu însă văd o complectă disgrăție a Majestății Sale față de mine...

Cu toate acestea Majestatea Sa Regele n'ar trebui să desprețuiască serviciile mele, căci eu aș putea fi util Majestății Sale și coroanei sale.

Abia la începutul luni Februarie 1542 regele Poloniei a dat instrucțiile solului, care avea să meargă la Rareș ca să scuze faptul că n'a răspuns mai curând la soliile sale și să-l felicite pentru reluarea tronului exprimându-și speranța că tratatele vor fi respectate și se vor păstra raporturi de bună vecinătate.

Deși regele Poloniei nu i-a satisfăcut cererile și n'a dat nici o probă că a uitat vechile sentimente dușmănoase, totuși Rareș s'a arătat gata să-i facă servicii de informații cu privire la Turci.

Unui sol polon¹⁾ Rareș i-a mărturisit sentimentele sale intime creștine și i-a pus în vedere să sfătuiască pe rege să nu creadă în Turci și prietenia lor.

Relații reci cu Polonia

Cu toate acestea regele polon a continuat a păstra răceala față de domnul Moldovei, în care n'avea încredere. De aceia relațiile între Moldova și Polonia n'au mai putut deveni cordiale cât a trăit Rareș. Din contră ele au ajuns către sfârșitul vieții acestuia în oarecare măsură încordate. Căci vedem pe rege în Ianuarie 1546 plângându-se că negustorii poloni nu mai au siguranța comerțului în Moldova, că unii dintre ei au fost despoiați de mărturi, mulți au fost aruncați în închisoare, iar alții au fost omorâți din porunca Domnului. În același timp solul polon avea să roage pe Rareș să nu mai permită prădarea Galiției, de unde Moldovenii au adus turme întregi de vite și herghellii de cai.

Cu toate amenințările regelui, Rareș nuși-a schimbat

¹⁾ Scrisoarea acestuia e din 2 Iunie 1542. In Hurmuzaki II.1. p, 224 data e pusă greșit: 22 Mai)

atitudinea sa față de Polonia, ceiace se poate deduce din faptul că după puțin timp regele se plânse că comerțianții poloni sunt jefuiți, iar unii, cari aduceau cai turcești, au fost spânzurați.

Relațiile au rămas reci până la sfârșitul vieții. Dușmăniile vechi n'au putut fi uitate. Cu toate acestea pacea n'a fost ruptă și cei doi ani din urmă n'au fost turburați, după cât știm, de sgomotul armelor.

Pacea s'a coborât, în sfârșit, și pe pământul Moldovei.

Scurtă epocă de pace

Această scurtă epocă de pace cu toți vecinii, a folosit'o Rareș ca să consolideze țara și să construiască lăcașuri sfinte, mănăstiri și biserici. Documentele ne vorbesc de numeroși meșteri, pe cari i-a cerut din Ardeal ca să clădească lăcașurile sfinte. Spionii, trimiși de cetățile ardelenene în Moldova ca să afle gândurile Domnului, n'au putut raporta în vara anului 1546 altceva decât că «este pace și liniște în acea țară».

Moartea lui Rareș

Era liniștea din fața mormântului. Căci o boală grea¹⁾ a pus stăpânire pe corpul trudit al Domnului, veșnic în neastâmpăr.

La 3 Septemvire 1546 el a părăsit lumea aceasta, în care n'a văzut decât sbucium și suferință.

«Pe când punea la cale toate acestea — scrie cronica țării — cu mintea lui prea înțeleaptă îngrijia și de biserici, le zidea din nou, lucra în frica lui Dumnezeu și da învățături înțelepte celor din casa sa, căzu într'o boală rea, căci om era și el, și din aceasta îi se trase sfârșitul vieții, adică al ființei sale muritoare, deși puternice ca a unui erou, la Suceava în anul 7054 (1546) Septemvire 3 și fu îngropat cu

¹⁾ La 26 August Brașovenii au trimis sol în Moldova să vadă dacă «Petru nu s'a dus din lumea aceasta»

cinste în lăcașul domnesc al mănăstirei de la Pobrata.

«Fiind bătrân de zile — scrie cronicarul Ureche — căzând în boală grea, a plătit datoria sa ce-a fost dator lumii și s'au săvârșit în anii 7054, Septemvre 2, Vineri la miază noapte¹⁾ și cu cinste l'au îngropat în mănăstire la Pobrata ce-i făcută de dânsul, cu multă jale și plângere, ca după un părinte al său, carele n'au fost mai jos decât alții ce au lășit hotarul țării. Că pre Secui de multe ori i-au prădat și i-au ars și luându-le cetățile și orașele sub puterea sa i-a supus. Și atâta groază le dedese că la vremea norocului celui mai prost, ce era și pribeag la dânsii și să scăpase de domnie și după ce se dusesse la Turci, lăsându-și doamna și coconii și avuția în Ciceu, necum să se bage să-i jefuiască, ci încă i-a păzit.. până la venirea lui al doilea rând. Așișderea și cu Leșii de multe ori s'au bătut și Pocuția încă le-au fost luat. Mai apoi după atâta trudă a sa, creștinește în țară s'a săvârșit...»

Tatăl nostru s'a dus dintre cei vii — scria Iliș, fiul lui Rareș la 6 Septemvre 1546 — fie-i sufletul în sânul Domnului și memoria bine cuvântată...²⁾ Ostașii țării noastre însă trăesc și voim să păstrăm tot teritoriul moștenit dela tatăl nostru.»

1) Vinerea în anul 1546 cade în 3 Septembrie. Data exactă a morții este 3 Septembrie 1546, (Cronica lui Azarie „Septemvre 2 Vineri la miază noapte” trebuie înțeles în noaptea de Joi 2 Septemvre spre Vineri 3 Septemvre. După însemnarea de pe biserica Popăuți de lângă Botoșani Petru a încetat din viață la 3 Septembrie „la ceasul al doilea, ceiace trebuie înțeles noaptea de Vineri 3 Septemvre ora două. (v. Hurmuzachi-Iorga t. XV, p. 454).

2) Iliș a fost ales domn de boeri cu învoirea Sultanului. „Dumnezeu cel prea bun și boeril întregii noastre țări — scrie Iliș — ne-au ales Domn cu voința Impăratului” (Hurmuzaki Iorga XV. 1 p. 454).

CAP. IX

Colaboratorii lui Rareș

La începutul domniei și-a luat consilieri pe aceiași boeri, cari au servit pe nepotul său Ștefăniță, căruia i-a păstrat o amintire frumoasă, ceiace s'ar putea deduce din faptul că i-a întrumșetăt mormântul de la Putna. Cum acești boeri l'au ales domn, era firesc ca Rareș să-i mențină. Primul consiliu al lui Rareș a fost format din următorii boeri: Vornicul Hrană, boerii Negrlă, Grincovici, Talabă; Pârcălabii cetăței Neamțului: Cârje și Hurul.

Pârcălabii cetății Hotin: Vlad și Mihul;

Pârcălabii cetății Róman: Grozav și Danciul;

Portarul Sucevii Barbovski; Spătarul Drăgșan; Vistiernicul Toader; Postelnicul Liciu; Păharnicul Felea; Stolnicul Sbiera; Comisul Jon Gug și Logofătul Toader.

Afară de Spătarul Drăgșan, de Comisul Gug, de Mihul și Danciu', toți acești boeri au făcut parte și din consiliul lui Ștefăniță. Din acești boeri au jucat un rol istoric important, Grozav, Danciul, Barbovski, Mihul, Logofătul Toader, Hurul și Vlad.

Vlad, pârcălabul din Hotin, a încheiat împreună cu Toma Barnowski, pârcălabul de Cernăuți, tratatul de alianță între Moldova și Polonia din 1527. În toamna anului 1529 a fost trimes împreună cu Vistiernicul Dumșa să ocupe Bistrița.

Grozav a jucat cel mai frumos rol. În 1528 Rareș i-a dăruit o moșie, fiindcă «a slujit mai înainte sfânt răposaților... Bogdan Voevod, fratele domniei mele și nepotului domniei mele lui Ștefan Voevod cu dreptate și credință, iar acum slujește nouă cu dreptate și creștință». În 1529 l'a făcut vornic. Când oastea moldoveană a fost gata să invadeze în Ardeal, ca să aducă pe Sași și pe Unguri la supunere către Zapolya, la începutul lui Iunie 1529, Rareș, fiind împiedecat să ia comanda oștilor din cauza boalei soției sale Maria, care a trecut din lumea celor vii în 28 Iunie 1529, a dat această însărcinare vornicului Grozav. Acesta s'a achitat în chipul cel mai strălucit. Pătrunzând în Ardeal pe la Oituz a atacat la 22 Iunie 1529 pe Sași și pe Unguri lângă Feldioara și le-a zdrobit cu desăvârșire oastea luându-le toate tunurile¹⁾.

În anul următor Grozav nu mai figurează în consiliu ca vornic, ci ca pârcalab de Roman. De aci încolo îi se perde urma²⁾.

Barbovski, Portarul Sucevii împreună cu **Danciul**, pârcalab de Roman au fost trimiși să ocupe în Iunie 1529 Ciceul și partea Ardealului de nord-est. Pe când

1) Vezi mai sus pagina. 13—14.

Toți istoricii noștri, fără deosebire, au scris în cărțile lor, că bătălia dela Feldioara a fost câștigată de Rareș în persoană. În 1907 am arătat în articolul publicat în „Convorbiri Literare” (1907) No. 1 intitulat „Grozav Vornicul” că bătălia a fost câștigată de Vornicul Grozav. Am dovedit aceasta cu cronică lui Macarie, care a scris această cronică din ordinul lui Rareș, și cu cronică lui Ostermayer.

„Trimise Domnul Petru pe Grozav Marele Vornic” — scrie Macarie, — iar afirmația lui e confirmată de Ostermayer, care trăia în acea vreme în Brașov și care scrie că „Petru și-a trimis Vornicul cu 50.000 în Ardeal” vezi Ursu „Auswärtige Politik des Peter Rareș” Wien 1908 p. 50.

2) Găsim un Grozav pârcalab de Neamț sub Ștefan Lăcustă. E greu însă de admis că ar fi tot bătrânul vornic, care a bătut pe Sași la Feldioara în 1529. El era în vârstă înaintată, căci a servit și sub Bogdan și Ștefăniță, după propria mărturisire a lui Rareș, în documentul din 1528. În cazul că ar fi același, atunci n'am putea explica altcum faptul că nu mai figurează în consiliu dela 1531, decât că a fost disgrațiat de Rareș.

Grozav Vornicul sdrobea armata Sașilor la Feldioara, Barbovski și Danciul au ocupat Ciceul și partea de nord-est a Ardealului.

«*Ei... făcură nu mai puțină izbândă asupra dușmanilor — scrie Macarie — închinară și ei partea lor de pradă celui ce i-a trimes*».

Pe Danciul îl găsim încă multă vreme în consillu, pe când Barbovski dela 1530 încolo nu se mai găsește printre consilleri.

Mihul, la început pârcălab de Hotin, iar de la 1531, portar al Sucevii, a jucat un rol nefast, care a contribuit în cea mai bună parte la tragedia lui Rareș. Iată cum îl descrie Macarie. «*Era un oarecare Mihul, boer mare, Arbănaș de neam, om foarte viclean și, cum s'ar zice, sumuțând și răsvrătind pe toți. Pe față el se arăta că are iubire curată către domn, iar în taină punea la cale vicleșuguri și țesea sfaturi pline de clevetiri, în-prietenindu-și pe toți cei doritori de a pune mâna pe lucruri streine și a-și înmulți pe ale sale pe căi nedrepte*».

Acest levantin a trădat, după cât se pare, în toate ocaziile și a încurcat neconținut pe stăpânul său, a cărei încredere a știut să o dobândească și să o păstreze.

Astfel când Domnul său l'a trimes, în 1529, ca să ocupe Bistrița, el a condus operațiile în așa chip că cetatea a rămas necuprinsă, iar el intrând în tratative cu Bistrițenii a fost făcut prizonier și n'a fost eliberat, decât după intervenția energică a lui Rareș. Cu toată slăbiciunea, pe care a arătat-o la conducerea asediului Bistriței, el a știut totuși să câștige încrederea Domnului, care i-a încredințat pârcălabia cetății Suceava, cea mai de încredere funcțiune. Din un document din 1536 reese că era și conducătorul oștilor: «*supremus campiductor regni Moldaviae*». Cu toate acestea Mihul și-a continuat jocul său dublu față de stăpânul său.

În drama dela Obertyn a jucat un rol nefast. După cât se pare geniul său cel rău a făcut ca Rareș să piardă bătălia. Cei doi pârcălabi, Vlad și Barnovski

pe cari i-a trimis cu 6000 ostași ca să recuce-rească fortăreața Gwozdziec, n'au reușit să se achite de misiunea dată, ceia-ce a trezit în mintea lui Rareș bănuiala trădării.

Pe Vlad l'a trimis în țară, iar pe Barnovvski era să-l decapiteze, dacă nu interveneau boerii și mai ales Mihul, care avea comanda unei puternice armate. Ei au isbutit să obțină dela Rareș iertarea celor doi boeri. Mihul a fost, se pare, șeful complotului, organizat în înțelegere cu Polonii și cu Turcii, cu scopul ca să piardă pe Rareș. Gândul lor ascuns era ca să se scape de Rareș. Pentru acest scop ei au făcut ca să se piardă lupta. Scopul lor însă n'a fost ajuns. Căci Domnul, care era o mână de fier față de boeri, era în schimb foarte iubit de țărani, pe cari i-a apărat în contra împilării boerilor. El a găsit în țară destule energii ca să țină în frâu pe boeri și să se afirmă față de inamici.

Cu toate acestea Mihul a tors mai departe firul trădării așteptând ocazia favorabilă. El a știut să păstreze încrederea Domnului și să-l adoarmă astfel ca să nu bănuiască complotul urzit. Boerii și-au știut acoperi trădarea de pe câmpul dela Obertyn în așa chip, că Rareș le-a acordat și mai departe încrederea. În divanul din 1532 și anii următori sunt, cu mici deosebiri, aceiași boeri ca în 1531, când s'a încercat complotul.

Pe Mihul îl găsim în consiliu neconținut în funcția de portar al Sucevii până la 1538¹⁾, când s'a oferit ocazia favorabilă, de mult așteptată, ca să pună în practică complotul. Mihul a jucat rolul de frunte în această dramă. El a fost acela, care a urzit firul, el a fost de sigur acela, care a îndemnat pe boeri să ceară Sultanului înlocuirea lui Rareș.

După toate indiciile, el a pus la cale înțelegerea cu Sultanul și cu Polonii. După cât se pare complotul

1) Vezi „Uricarul“ t. 18 p. 491.

a fost organizat în așa chip ca boerii să prindă pe Rareș în momentul când ar fi trebuit să dea lupta contra Sultanului, iar Mihul cu oastea lui să treacă la Turci. Totuși boerii n'au isbutit să prindă pe Rareș, căci chelarul Hâra a pus pe Domn în cunoștință de intenția boerilor, încât a avut timpul să-și scape viața. *Mihul, care comanda oastea, a trecut însă cu toate forțele sale la inamicul țării și al creștinătății¹⁾.*

Intrigant din fire, Mihul a pus la cale un complot și contra lui Ștefan Lăcustă, urmașul lui Rareș. Cronicarul Ureche afirmă, de sigur după vr'o cronică necunoscută, că tot Mihul a urzit și acest complot.

«Incepător și ațățător acestuia lucru au fost Mihul hatmanul și Troțușanul logofătul, — scrie Ureche — de s'au vorovit într'o sară, ca niște lupi gata spre vânat, ca să înece oaia cea nezlobivă adecă pe Ștefan-Vodă...»

...Acei lei sălbatici și lupi încruntați.. anume Mihul hatmanul Troțușan logofătul... omorără pe Ștefan Vodă...»

În locul lui Lăcustă, Mihul a ridicat pe tron pe Alexandru Cornea, fiu natural al lui Bogdan. Ureche afirmă că acesta *«mai înainte fusese slugă la Mihul hatmanul»*.

Când Rareș s'a reîntors dela Poartă ca să-și recucerească tronul, Mihul n'a îndrăznit să plece cu ceilalți boeri la Brăila ca să roage pe fostul domn de iertare, ci a rămas lângă Alexandru Cornea. A împărțit însă soarta acestuia. Rareș l-a pedepsit pentru uneltirile cu inamicii țării și pentru trădarea din 1538 cu tăierea capului (1541). Aceiaș soartă a avut-o Troțușan logofătul. *«Multă pedeapsă au făcut lui Petru Vodă în domnia d'întâi»* — scrie cronicarul Ureche

1) Tot Mihul a pus la cale complotul contra lui Rareș în Ciceu îndemnând pe Anastase, episcopul Vadului, să-l prindă. Avem dovezi că Anastase era în legătură cu Mihul. „*Cartea ce ai trimes'o lui Mihul Pârcălabul, noi bine am înțeles-o*” scrie Lăcustă către episcopul Anastase (Nicolaescu p. 169).

despre ei. *Și-au primit însă pedeapsa meritată*¹⁾. Nici o faptă fără de răsplată.!

Trotușan a fost logofăt în timpul lui Ștefăniță, care l-a înlocuit cu logofătul Toader. Rareș l-a luat dela 1531 încoace în consiliu ca simplu boier. Ștefan Lăcustă l-a făcut din nou logofăt. Drept răsplată el a urzit cu Mihul complotul contra lui Lăcustă. A avut soarta lui Mihul.

Logofătul Toader, care a înlocuit pe Trotușan sub Ștefăniță, a fost însărcinat și de Rareș cu această demnitate. În 1534 Rareș i-a dat o misiune delicată. Incredințându-i o mică armată, i-a dat ordin să iasă în Muntenia în drumul lui Gritti, trimes de Sultan în calitate de comisar în Ungaria. Gritti avea să treacă prin Muntenia în Transilvania. Logofătul Toader avea instrucțiuni să joace un rol dublu. Pe față să se arate prieten cu Gritti, gata să-i dea ajutor cu oastea, pe care o comanda. În secret însă trebuia să se înțeleagă cu Ardelenii ca să-i pregătească lui Gritti o cursă și să-l piardă. De aceea el a avut ordinul să urmeze pe Gritti în Transilvania.

După ce Gritti a fost asediat în Mediaș, el a cerut după cum îi se promisese, ajutorul logofătului Toader, a cărui tabără era la distanță de 4 kilometri. Acesta însă, conform instrucțiilor secrete date de Domnul său, a sprijinit din contră pe inamicii lui Gritti, cari au urzit complotul sub inspirația lui Rareș. Acesta a trimis o nouă oaste de 6000 comandată de Vornicul Efrim Hurul. După sosirea acestuia la Mediaș s'a dat asaltul și nefericitul Gritti s'a predat Moldovenilor. Aceștia l-au predat Ardelenilor, cari l'au decapitat. Capul lui Gritti și copiii acestuia au fost trimiși lui Rareș.

Efrim Hurul. Părcălab de Neamț în divanul dela 1527, a fost făcut vornic în 1531, funcție, pe care a

1) Cf. „*Chilia și Cetatea Albă*” p. 348. Au fost decapitați în Martie 1541.

ocupat-o de aci în colo aproape tot timpul domniei lui Rareș. S'a bucurat de încrederea stăpânului său, care i-a încredințat în 1534 misiunea delicată de a prinde pe Gritti. A rămas vornic și sub Lăcustă, ceiace ne arată că și el a fost târât de curentul trădării în 1538. Rareș însă l'a iertat și i-a făcut cinstea, la reînțoarcere, să ia masa în casa lui din Bârlad. „*Când au sosit la Bârlad* — scrie Ureche — *acolo mare ospăț și cinste i-au făcut credincios și cinstit boeritul său Huru Vornicul*». În divanul din 1546 (Martie) îl găsim tot ca Vornic¹).

Vistiernicul Mateiaș. Il găsim în această demnitate dela 1535 până la 1538²). A fost utilizat pentru diferite misiuni în Ardeal. În 1536 a fost trimis la Zapolya în Oradia Mare ca să obțină dela el castelul Ungurașul, pe care oamenii lui Zapolya l'au cucerit prin surprindere. Acolo a avut întâlniri secrete cu vestitul episcop de Lund, bărbatul politic de încredere al Impăratului Carol V. Iată ce scrie episcopul Impăratului despre vistiernicul lui Rareș: *«Se află aici vistiernicul Domnului Moldovei, fără îndoială principe foarte puternic. Acest vistiernic mă întâlnește foarte des în secret și mă roagă să nu închei pace cu acest Voevod Jon (Zapolya), căci domnul său, la orice cerere a mea, este gata să vină cu 30 sau 40.000 ostași aleși și va da Transilvania în mâinile regelui Romanilor (Ferdinand).... Am încheiat cu omul acesta mare prietenie și am dispus ca să ne putem scrie unul altuia. În adevăr e un om foarte modest, foarte bun și pe lângă acestea, prudent și destul de cumpănit în afacerile sale, așa că n'aș putea*

1) Ghibănescu „Isvoade” t. I. 184, 210, 241, 262. La pagina 376 e numele întreg Efrim Hurul. Dela el avem două scrisori către Bistrițeni, cărora le-a încredințat soția și copiii în 1538 când au năvălit Turcii (Nicolaescu p. 178—181).

2) În 1538 în inscripția dela biserica din Horodniceni, zidită de dânsul, e arătat tot ca Vistiernic. Inscripția e datată din timpul domniei lui Ștefan Lăcustă (1538 (7047) Nov. 8, (Iorga „Inscripții” 64).

găsi un altul ca el în acest regat». (ita ut sibi similem în hoc regno non invenerim) ¹⁾.

În 1538 se pare că s'a lăsat și el târât de curentul ostil contra lui Rareș și s'a alăturat lui Lăcustă ²⁾, care îl făcù pârcălab de Roman.

În a doua domnie Rareș l'a făcut logofăt în locul lui Troțușan, decapitat în Martie 1541. Cu ocazia asediului lui Majlath în Făgăraș, Mateiaș a fost trimis în cetate ca chezaș. Majlath a fost atras în cursă. În 1545 și 1546 îl găsim din nou logofăt ³⁾.

Pârcălabul Toader. Vistiernic în 1527, stolnic în 1529, din nou vistiernic în 1530, e făcut în 1531 pârcălab de Hotin, în care demnitate a rămas până în vremurile furtunoase din 1538. Când Polonii au atacat în 1538 Hotinul, cetatea a fost apărată de Pârcălabul Toader. La venirea Turcilor s'a refugiat în Polonia. Sultanul a cerut însă dela regele Sigismund extradarea lui. Dorința Sultanului a fost împlinită. Pârcălabul a fost extradat ⁴⁾.

Postelnicul Albotă. Il găsim în această demnitate dela 1531 neconținut până la 1537. În acest an a fost însărcinat să ridice dela Bistrițeni suma de 2000 florini, pentru care sumă a dat următoarea chitanță :

1) Mon. Hung. Hist. Dipl. I 368.

2) Aceasta s'ar putea deduce și din scrisoarea lui către Primarul Bistriței, pe care-l roagă să nu dea pe soția și copiii lui „nici lui Joanis (Zapolya) nici lui Petru Voevod” (Nicolaeescu 177). Documentul, după toate probabilitățile, e din 1538, Sept. 29.

3) Găsim în documentele din 1545 și 1546 pe Mateiaș logofăt (Ghibănescu I 377, 382, 254 etc.).

cf. Jorga „Chilia și Cetatea Albă” p. 348. Mateiaș a clădit biserica din Horodniceni. (Vezi „Uricariul” VIII p. 16).

4) Nu putem preciza data la care a fost extrădat. E sigur însă că a fost predat Turcilor. În un document din 1545 se afirmă următoarele: „...în tocmai precum mai înainte însuși fratele lui Avram (Banilowski), Toader pârcălabul Hotinului... fusese extradat Șultanului turcesc. (Archiva istorică I 1 35).

În scrisoarea către Sigismund Sultanul afirmă că pârcălabul Toader e fratele lui Rareș. (Hurmuzaki-Bogdan supl. II. v. I. p. III.) În documentul citat din 1545 (Arch. Ist.) se afirmă că e fratele lui Avram Banilowski, gramatic. Rămâne ca alte documente să aducă în viitor lumină în această chestiune.

«Recunosc că am primit dela judele și jurații din Bistrița drept plată a censului ordinar al sfântului Martin două mii florini în moneda veche a regelui Mateiaș al Ungariei bună și probată, ca să-i prezânt prea grațiosului Domn al Moldovei»¹⁾. Dela această dată îi se perde urma.

Petre Varticovici adică Petru, fiul lui Vartic, a fost făcut portar al Sucevei și hatman în locul lui Mihul, decapitat în Martie 1541, în care funcțiune a rămas tot timpul cât a trăit Rareș, fiind principalul său consilier în calitate de conducător al oștilor. Iliș, urmașul lui Rareș, l-a menținut în aceiaș funcțiune. În 1548 însă i-a tăiat capul.

În fruntea Consiliului era logofătul. În tratatul lui Rareș cu Ferdinand din 1535, logofătul Toader este în fruntea boerilor. De asemenea Verancics afirmă că un sol turc punând boerilor întrebarea: «*care din ei ocupă după Domn locul cel mai de frunte?*» a răspuns *Logofătul Toader că el este acela*» (1538).

Acest consiliu e o instituție fără multă putere. Căci Domnul concentrase în mâinile sale toată puterea și boerii din consiliu trebuiau să se plece voinții sale. Din izvoarele timpului rezultă că Rareș a fost foarte autoritar. Dar nu aceasta a fost, după cât se pare, cauza fundamentală a nemulțumirilor boerilor.

Desigur că purtarea autoritară a Domnului n'a avut darul să evite nemulțumirile. Acest fel de purtare era însă în spiritul timpului și al locului și intrase în obiceiul pământului. Căci după concepția de atunci țara era considerată ca moșia Domnului și acesta avea puteri nelimitate asupra supușilor și averilor lor.

Ceiace a contribuit în măsură mai mare la nemulțumirile boerilor a trebuit să fie faptul că Rareș a luat apărarea țăranilor și a claselor de jos contra împilării și lăcomiei boerilor. Mulți dintre țăranii liberi

1) Hurmuzaki-Iorga XV p. 375. Dat în Bistrița 10 Ianuarie 1537.

și-au pierdut pământurile, cari au trecut la boeri. Aceștia au ajuns stăpâni pe mari întinderi de pământ. Instinctul lor de întindere teritorială nu mai putea fi dominat. Lăcomia de pământ, avere și putere, nu mai putea fi înfrânată. Boerii amenințau să rupă echilibrul în proprietate și să reducă la servie marea masă a țărănilor. Rareș a căutat să pună frâu acestei lăcomii și tendințe de asuprire a țăranilor, ajutând clasele de jos contra boerilor.

El a urmărit menținerea echilibrului social. Un raport polon confirmă acest fapt. „*Îi apăra mai înainte pe ei — pe cei de jos — contra nedreptății boerilor*” se scrie în acel raport. „*Poporul moldovenesc este foarte mulțumit de reîntoarcerea lui Petru, căci îi apăra de nedreptățile boerilor și ale stăpânilor lor*” se afirmă în alt loc. Acelaș lucru îl afirmă și contimporanul Giovio, care scrie că poporul simpatiza cu Rareș, pe când boerimea îi era inamică. În afară de aceste izvoare însuși cronica episcopului Macarie ne dă să înțelegem că neînțelegerea dintre Rareș și boerii era provocată de lăcomia boerilor. „*Pe față el (Mihul) se prefăcea că are iubire curată cătră Petru, în taină însă țesea viclenii și sfaturi pline de clevetiri și își împrietenia pe toți cei doritori de a pune mâna pe lucruri streine, iar pe ale sale a și-le întoarce pe căi nedrepte*”. Pe lângă faptul că a tost ținută în frâu și împiedecată dela exploatarea poporului, boerimea a fost nemulțumită din cauza războaelor dese, la cari trebuia să ia parte. Ajungând stăpâni pe mari întinderi de pământ, boerii preferau să fie lăsați să se bucure în liniște de averile lor. În general marii proprietari evită ostenele războiului. Ei preferă viața liniștită și comodă. Războiul devine pentru ei o sarcină neplăcută.

Cum Rareș a avut aproape în fiecare an câte un

1) Hurmuzaki II 4, p. 27, vezi mai sus p.

răsboiu sau expediție, era firesc ca boerii să nu-l aibă la inimă.

Ei ar fi preferat, desigur, un Domn, care să-i lase liniștiți la vetre. Rareș le cerea continue sacrificii, și ascultare necondiționată. Faptul acesta a contribuit în largă măsură la nemulțumirile boerilor, nemulțumiri, cari au fost exploatate în chip metodic și sistematic de levantinul Mihul, în sufletul căruia, nu pare să fi ars candela iubirii de țară. El s'a pus în legături secrete cu Turcii și Polonii și a urzit firul trădării săpând o prăpastie între Domn și boeri.

Trădarea a fost pusă la cale și practică cu mulți ani înainte de căderea lui Rareș din 1538. Faptul e confirmat de Episcopul Verancics. *«Mai înainte cu mulți ani — scrie el — au pus boerii în secret pe Sultan în cunoștință de toate ce se petreceau zilnic, chiar de cele mai mici amănunte».*

Inceputul acestor legături secrete datează, după toate probabilitățile din 1531, din momentul, în care Sultanul a luat poziție în contra lui Rareș în chestia Pocuției.

Sultanul a dat în acest an ordinul lui Rareș să evacueze Pocuția. În cazul contrar l'a amenințat, că va da poruncă boerilor să-l ucidă *«și să-i aducă capul»*. Rareș nu a ținut samă de dorința Sultanului. Conflictul între el și Sultan își trage începutul dela această dată. Acesta a fost momentul când s'a aruncat sămânța, din care avea să răsară nenorocirea din 1538. Actul întâi al dramei, începe cu acest conflict. Firul trădării a fost tors cu dibăcie în decurs de mai mulți ani. Consilierii Domnului s'au pus în legătură cu Sultanul, care a fost pus în curent cu toate planurile secrete ale Domnului lor. Verancics afirmă că boerii au raportat Sultanului că Rareș strânge zilnic oaste contra Turcilor. În acelaș timp ei și-au oferit serviciile Sultanului, în cazul că acesta ar veni în persoană ca să-i elibereze de «tiran».

Catastrofa din 1538, deslipirea unei părți din Moldova și alipirea ei la Turcia, experiența cu Lăcustă, au avut de sigur darul să facă pe boeri să-și dea sama de crima pe care au comis'o. De aceea au alergat întru întâmpinarea lui Rareș la Brăila și s'au rugat de iertare. După decapitarea lui Mihul și Troțușan, cari au organizat complotul, nu mai avem știri de conspirații contra Domnului. Boerii s'au arătat în decursul domniei a doua credincioși, deși Domnul lor pare să se fi purtat mult mai aspru și mai despotic ca în decursul domniei d'întâi.

CAP. X.

Oastea

Puterea și prestigiul lui Rareș s'au bazat pe oaste. Reicherstorffer, care a vizitat Moldova, în timpul lui Rareș, ca sol al lui Ferdinand, ne spune că Domnul ținea pentru splendoarea curții oaste permanentă de 3000 călărași plătiți cu leafă. Acești călărași erau totdeauna sub arme, gata să urmeze pe Domn la orice poruncă.

Afară de această gardă permanentă, oastea era formată din toți locuitorii țării capabili să poarte armele. Oastea se confunda cu poporul și acesta cu oastea. Fiecare bărbat trebuia să aibă arc și ghioagă. Mulți aveau suliță și cal. La sunarea buciului de război toți erau datori să alerge la oaste pentru apărarea țării sau la expediție în afară. Moldovenii știau să țintească cu arcul, pe care și-l făceau singuri. De asemenea măciuca (ghioaga) și-o făceau singuri. Ei lăsau plugul și luau arcul, ghioaga sau sulița și calul și alergau sub steag. Cronicarul polon Bielski, care a luat parte la lupta dela Obertyn, afirmă că Moldovenii erau foarte iscusiți în lupta cu sulița, *«deși sunt niște țărani proști luați dela plug»*. *«Afară de curteni»* — scrie el — *«mai toți sunt țărani cu șele neacoperite și cu scări de ștejar, dar voinici în atac cu sulița»*. Bielski spune că sulița Moldovenilor avea două vârfuri: unul drept și ascuțit ca un stilet, celălalt strâmb ca o coasă. Cu vârful ascuțit străpungea, iar cu cel strâmb trăgeau pe inamic jos de pe cal.

Hrana și-o lua fiecare de acasă. «Hrana o poartă pe oblâncul șelei — scrie Bielski — anume brânză de burduf și pâne albă, precum văzusem eu însumi (Bielski) în bătălia dela Obertyn».

Fiecare bărbat capabil de oaste își avea astfel armele și hrana proprie. În acest chip Domnul își putea strânge în orice moment până la 60.000 călărași și pedestrii. «În caz că necesitatea războiului ar fi cerut-o — scrie Reicherstorffer — Domnul ar fi putut să recruteze în țara lui, fără multă greutate și osteneală, până la 60.000 călărași și pedestrii».

Pedestrașii erau înarmați cu arcuri și ghioagă. Mulți dintre ei aveau coasă cu care tăiau picioarele cailor. Călărașii aveau suliți, săbii și caii proprii. «Fiecare român, ori cât de sărac — scrie Giovio — are câte un cal pentru pradă și război». Cavaleria moldoveană era foarte bună.

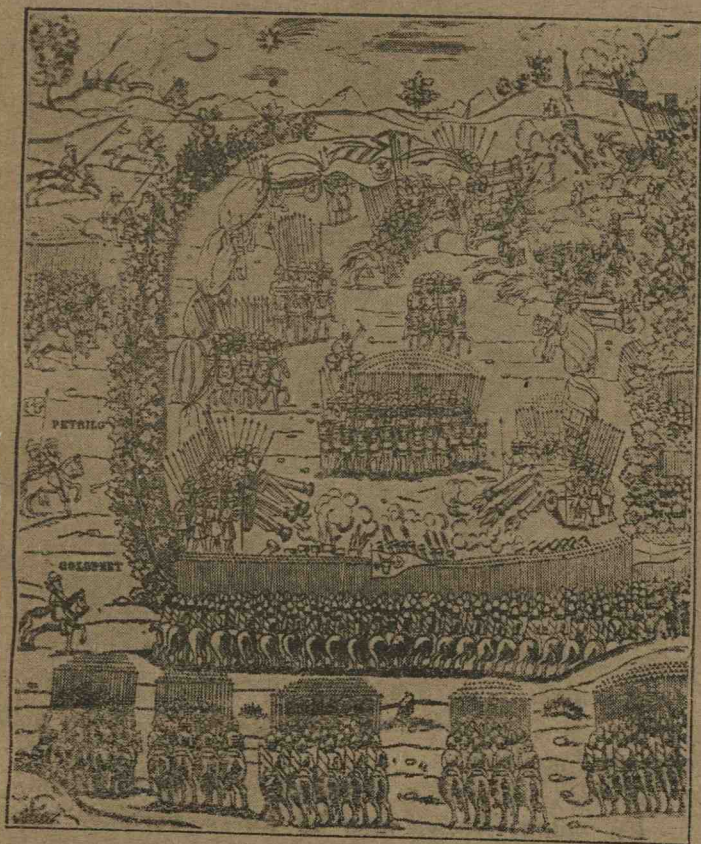
«Caii lor sunt peptoși și robuști — scrie Giovio, și se disting nu atâta prin iuțeală, cât prin putere și răbdare. Se obișnuște să le despice nările, ca să nu să obosească din cauza respirației neîndestulătoare, încât calul cel mai slab suportă câte trei zile oboseala războiului chiar în căldurile verii».

Cu excepția celor din garda permanentă, ostașii nu primeau nici o soldă. Își aveau armele și caii lor proprii și făceau războiul pe cheltuiala lor. Hrana și-o procurau singuri.

În afară de infanterie și de călărași, Rareș a avut și puternică artilerie. Avea două feluri de tunuri. Unele mari și grele, — în număr de 50, — cari au fost capturate în bătălia dela Feldioara de Grozav Vornicul. Au fost utilizate în bătălia dela Obertyn, dar au fost luate de Poloni.

Celelalte erau tunuri mici de fer. «Acestea erau câte șase sau câte opt la un loc — scrie Bielski — pe două roticele ușoare, pentru infanterie, care le duc după sine oriunde merge, le întoarce cum vrea

și inconjurându-se cu ele în marș, nu se teme nici de un atac de cavalerie. Tuburile sunt astfel, încât se aprind repede unul delaltul, succesiv. Incărcarea e grabnică.

Bătălia dela Obertyn, desemnată de cronicarul polon Bielsky, care a luat parte la luptă în tabăra polonă

Cartușele sunt învelite în hârtie. Lungimea tuburilor este ceva peste un cot. Gloanțele sunt ordinare, fie de fer, fie de plumb». «Acele tunuri mici de fer, de fabrică proastă — scrie Giovio — au fost luate dela navigatorii, cari se apropiiau de litorarul maritim al Moldovei sau cumpărate estin».

Ca instrumente de apărare aveau scutul, pe care îl mânuiau cu iscusință. Cămașă de zafe și coif aveau numai cei bogați.

«În loc de armătură — scrie Verancics — fiecare îmbracă o manta de în, umplută cu bumbac în grosime de trei-patru degete, mai ales în partea umerilor și până la coate, prin care nu poate străbate nici o sabie».

Toți scriitorii străini din vremea lui Rareș laudă vitejia ostașilor moldoveni și spiritul lor războinic. «Sunt foarte dibaci și foarte ageri în arta războiului. Sunt foarte deprinși în trebile militare și ale războiului» — scrie Reicherstorffer. «Sunt bravi — scrie Bielski — meșteri în mâniarea suiței și scutului...»

«Sunt foarte puternici în cavalerie — scrie Giovio —, căci cel mai sărac dintre ei are un cal pentru război și pradă».

„Au cavalerie atât de numeroasă, în cât te pun în mirare — scrie Verancics — și acei țărani sunt atât de neobosiți și iscușiți în arta de a ataca pe inamic, încât cel care n'a văzut, cu greu ar putea să creadă. Ei (țărani) poartă îmbrăcăminte de stofă proastă, închisă și foarte păroasă, acoperiți cu căciulă în formă conică... și încălțați cu opinci... armați numai cu sulii și coase, aleargă cu o agilitate de necrezut prin munți și păduri și atacă deodată avantgarda, mijlocul și ariergarda inamicului.

Moldovenii sunt mai războinici decât Muntenii...»

Un polon, din vremea lui Rareș, vorbind despre lupta dela Obertyn afirmă că la Moldoveni «era obiceiul ca toți acei cari tug de pe câmpul de luptă să fie pedepsiți cu moarte mai cumplită, decât dacă ar fi căzut pe câmpul de război».

CAP. XI

ȚARA

Bogățiile Moldovei

Din ferlcire ni s'a păstrat o descriere a Moldovei din timpul lui Petru Rareș, făcută de Sasul George Reicherstorffer, care a vizitat Moldova în mai multe rânduri ca sol al Regelui Ferdinand la Rareș. El însuși declară în prefața cărții, apărută la Viena în 1541, că a vizitat toată Moldova în suita Domnului și și-a luat note din ordinul Regelui Ferdinand, ca să poată da o descriere adevărată a acestei țări «*atât de întărită dela natură și atât de bogată în toate*».

«*În această țară nu lipsește nimic din ceea ce e necesar pentru trebuința omului*» — scrie Reicherstorffer. Pământul e atât de roditor, încât produce struguri și grâu în abundență fără de multă trudă. E bogată în mine de aur, argint și sare; de asemenea e cea mai avută dintre toate în câmpuri pentru semănat, în vii, vite, lacuri cu tot solul de pești aleși, în așa măsură că peste tot e belșug de tot felul de bogății.

Între aceste bogății toți scriitorii remarcă numărul mare de cai și calitatea rasei acestora. Din ordinul Domnului însă nu se puteau exporta. Numai solii și ambasadorii aveau libertatea să ducă din țară cai românești și turcești.

Clima țării e foarte dulce. «*Traiul e ușor și chiar orânduirea e nobilă și excelentă*».

Cetăți, orașe și sate.

Moldova n'are orașe înconjurate cu ziduri, cum erau în Transilvania, — scrie contimporanul Verancics. Ea nu posedă decât trei cetăți de piatră: Suceava, unde-și are Domnul reședința, Hotinul, la granița Poloniei și Neamțul, pentru a cărui reparare Rareș a cerut în 1529 un meșter dela Bistrițeni.

Pe lângă acestea mai erau cetăți importante: Romanul-Nou, Cetatea Iași-Bahlui¹⁾, Vaslui, Soroca²⁾ și Orhei. Reicherstorffer mai citează ca localități importante: Hușii, Troțuș, Bârlad, Târgul-Roman, în afară de care exista «un mare număr de orașe și castele».

Satele, formate din colibe țărănești, sunt risipite — scrie Verancics — iar orașele nu sunt întărite cu îngrădituri. Țăranii locuiesc în case puțin ridicate dela pământ și construite din lemn de pădure, lipite cu lut și acoperite cu pae sau trestie.

Naționalitățile din Moldova

În afară de Români, locuiau în Moldova multe alte popoare cu religii diferite. Reicherstorffer a remarcat, pe lângă Români, pe Ruteni, Poloni, Sârbi, Armeni, Bulgari și Tătari. De Evrei nu face nici o amintire. Nu uită însă să accentueze că se aflau mulți Sași din Transilvania. Toate aceste naționalități — scrie Reicherstorffer — trăiau în armonie, bucurându-se de libertatea cultului și a dogmelor.

1) În text este *Bahloijazvar*, ceiace înseamnă cetatea Iași de pe Bahlui. Aceasta ne-ar da îndemnul să presupunem că „*Balovia*“ din documentele latinești ale Domnilor Moldovei n'ar fi Hârlăul, ci Iașul. *Balovia-Bahloijazvar-Iași*.

2) Din Soroca Rareș a voit să facă un fort de apărare în contra Turcilor, întărit în cetatea Tighina. Pentru acest scop a rugat, prin o scrisoare, cu data 23 April 1543, pe un meșter din Bistrița, să lucreze la cetatea Soroca.

Lipsa de poduri fixe

Ceva caracteristic în Moldova pe aceste vremuri, era lipsa de poduri fixe peste râuri. Nu existau decât poduri plutitoare, formate din bârne și scânduri. Lipsa acestor poduri fixe o explică Reicherstorffer prin trica de invaziuni fără de veste ale inamicilor.

Obiceiuri

Altă caracteristică a vremii era faptul că toți fiii Domnului aveau dreptul la tron, indiferent dacă erau legitimi sau nelegitimi. Indată ce se năștea un fiu de Domn, era însemnat pe corp prin fierul roșu cu un semn din care să se poată constata că e fiu de Domn și că are dreptul la tron.

Bătător la ochi pentru scriitorii streini din acest timp a fost faptul că boerii aveau pe lângă soția legitimă și alte femei, iar Domnul putea să aibă, după obiceiul țării, pe lângă soția legitimă, care se bucura de toate onorurile, atâtea femei, câte voia. Chiar de soția legitimă se putea despărți, după plăcere, prin o procedură foarte simplă, care consista, după Verancics, din darea unei cărți de despărțire și a unei sume de bani ca semn de desfacere a căsătoriei.

Copiii nelegitimi erau tot atât de iubiți de Domn ca și cei legitimi. După obiceiul pământului toți aveau dreptul la tron. Căci țara era considerată, după concepția de atunci, ca moșia Domnului, la a cărei moștenire aveau dreptul toți, cari puteau să dovedească că au în vinele lor sânge domnesc. Din aceasta concepție au izvorât luptele nenorocite pentru tron, cari au frământat și slăbit țara.

Un obicei curios la țărani, remarcat de Verancics, era răpirea miresei. Obiceiul era ca tânărul țăran să fure mireasa crezându-se că în chipul acesta căsătoria, bazată pe dragoste, va fi mai temeinică. Părinții sfârșiau, în cele mai multe cazuri, prin a consacra faptul împlinit.

O însușire caracteristică a Moldovenilor era puterea excepțională de muncă și ușurința cu care suportau ostenele și toate lipsurile. Toți scriitorii contimporani, cari s'au ocupat de Moldova, îi arată ca ostași neîntrecuți. Ca revers, sunt arătați lacomi de bani și predispuși spre vărsare de sânge. Nu respectau cu severitate dreptul de proprietate al altuia, ceiace avea ca urmare că furturile erau foarte obișnuite.

Pe lângă aceasta boerii erau foarte intriganți și veșnic preocupați de a-și trăda și schimba Domnul. Din aceasta cauză acesta era silit să se poarte foarte aspru cu supușii.

«*Trebue aduse multe laude acestei țări — scrie Reicherstorffer — mai ales pentru că Principele pedepsește cu cea mai mare severitate pe făcătorii de rele cu pedepse diferite, după natura crimelor, — chiar și delictele cele mai ușoare, pentru ca cu atât mai ușor să facă mai docile spiritele îndărătnice.*»

Se pedepsea pentru cea mai mică vină cu pedepsele cele mai mari, cari se executau în public. «*De aceea provine — scrie Reicherstorffer — ascultarea și supunerea cea mare a supușilor către Domn.*»

Intre pedepsele cele mai obișnuite era scoaterea ochilor, tăierea nasului și a urechilor. Reicherstorffer a fost impresionat de marele număr de orbi și mutilați, cari veneau și cereau milă și pâne la curtea Domnului. Cu toate că au fost pedepsiți pentru crimele comise, totuși Domnul îi primea la curte și îi ajuta «*Chiar și pe străinii, cari au comis crime și adultere — scrie Reicherstorffer — chiar și oamenii fără căpătâi și de nimic, cari se refugiau la el, (la Domn) găseau cel mai sigur azil.*» Această generozitate a fost totdeauna caracteristica sufletului românesc.

«*Țară puternică prin armată și bogății, și mândră în război*» — exclamă Reicherstorffer, solul regelui Ferdinand, care a cules astfel cele mai bune impresii din mândra țară a lui Răeș.

Se explică astfel durerea, care i-a produs-o căderea acestei bogate și frumoase țări sub călcăiul Turci-

lor păgâni, în 1538. «*Se poate spune de Moldova — scrie Reicherstorffer către episcopul Gerendy, care fusese învins de Vornicul Grozav în 1529 la Feldioara, — că n'a fost cunoscută până acuma decât din nume. Căci dacă scriitorii ar fi dat amănunte în scrierile lor asupra situației și tăriei acestei țări, care este întocmai ca un fort al creștinătății, ar fi adus cel mai mare folos principilor creștini și poate că ea (Moldova) n'ar fi căzut acum de curând pradă inamicilor celor mai necurați ai credinței noastre, spre paguba, — ca să nu zic spre rușinea, — principilor creștini*».

«*Am crezut că trebuie să ofer și să dedic această lucrare Majestății Voastre — scrie Reicherstorffer către regele Ferdinand, — ca să aduc aminte Majestății Voastre că trebuie să-și pună toate puterile și să facă toate eforturile ca să elibereze Moldova, smulsă de curând prin înșelăciune de tiranul crud și viclean dela trupul întregii creștinătăți și al regatului*».

1) „*Terra armis opibusque potens, belloque superba*”.

CAP. XII.

C u l t u r a

Cronici

Petru Rareș n'a fost numai un rășboinic viteaz, ci și un mare sprijinitor al culturii. Luptător înfocat pentru idealul eliberării țării sale de tributul rușinos, — ceiace coincidea cu idealul creștinătății, — el a sprijinit toate operele, cari puteau contribui la înălțarea țării sale. Cuceritor al unor părți din Ardealul, pe care l'a cunoscut din expedițiile sale, el a devenit un adorator al culturii și al operelor de artă. Victorios față de Secui, Sași și chiar față de Poloni, el a ținut ca aceste strălucite fapte de arme să nu rămână date uitării. De aceia a dispus ca învățatul Macarie să scrie cronica faptelor sale și a predecesorilor săi Bogdan și Ștefăniță.

«Pentru ca faptele întâmplare în vremurile și domniile trecute să nu rămână învăluite în mormântul uitării», — Rareș, a ordonat lui Macarie să continue cronica Moldovei dela moartea lui Ștefan cel Mare (1504) până în vremurile sale.

Călugări anonimi au însemnat faptele importante ale domnilor Moldovei până la anul 1526. Domniile lui Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, și Ștefăniță, erau însă foarte sumăr expuse în analele cunoscute. De aceia Rareș și logofătul Toader au dispus ca faptele acestora din urmă să fie povestite mai pe larg și să scrie în acelaș timp cronica faptelor vitejești din vremea lor.

Macarie însuși amintește că și-a scris cronica din ordinul domnului și al logofătului Toader. *«Să ne silim dar și noi, după putințele noastre, — scrie el, — a duce*

mai departe șirul povestirii și a-l aduce până la domniile vremurilor noastre, nu ca să ne fâlim cu umflături retoricesti, ci ca să împlinim domneștile porunci ale strălucitului și pentru dușmanii săi înfricoșatului Petru Voevod, precum și a marelui logofăt Kir Teodor».

Ajuns episcop de Roman în 1531, Macarie a rămas în grațiile lui Rareș până la moartea acestuia. A fost unul din oamenii de încredere ai Domnului, ceiace se poate deduce din însărcinarea, pe care i-a dat-o în 1542 ca să conducă lucrările pentru clădirea bisericii episcopiei din Roman cu banii visteriei domnești.

Episcopul Macarie a învățat carte dela bătrânul «dascăl al Moldovei», mitropolitul Teoctist, care a dat binecuvântarea lui Rareș când a urcat scaunul domniei. În 1528 însă învățatul mitropolit a închis ochii pe vecie, — și Macarie înregistrând în cronica sa acest fapt, nu uită să amintească că a fost ucenicul aceuia. «Cu cuvintele lui suflatești m'am hrănit ca cu lapte, — scrie Macarie, — și cu iubire părintească am fost crescut de dânsul».

Deși a trăit până în anul 1558, păstorind, cu o mică întrerupere, în scaunul său din Roman până la această dată, totuși cronica lui nu merge decât până la anul 1542, iar în o altă redacțiune până la 1550.

Scriind din ordinul și după instrucțiile lui Rareș, Macarie a descris faptele și caracterul acestuia în chipul cel mai măgulitor. Cronica lui e în realitate un fel de panegyric. Protectorul său e arătat în culorile cele mai frumoase.

Deși mare învățat pentru timpul său, totuși Macarie nu e original. La fiecare pas se observă influența cronicei bizantinului Constantinos Manasses, pe care a cunoscut-o în traducere bulgărească. Din această cronică și-a împrumutat terminii lingvistici și chiar fraze întregi, pe cari le-a adaptat la faptele lui Rareș. Căci ca și modelul său bizantin, Macarie are stil bombastic, care contrastează cu expunerea precisă și clară a analiștilor, cari au scris înainte de el. Cronica lui e o pa-

lidă imitație a modelului său bizantin, trecut prin filieră bulgară. Prin el se reflectează în Moldova o rază de cultură bizantină, trecută prin prismă bulgărească.

Cu toate acestea, făcând abstracție de floricelele stilistice și de oarecari exagerări când a trebuit să arăte unele victorii ale lui Rareș, faptele expuse în cronică poartă pecetia adevărului. Fondul expunerii este adevărat și datele sunt confirmate prin documente.

Cronica lui Macarie e cel mai prețios izvor pentru cunoașterea și înțelegerea domniei lui Rareș. De aceia să pare exagerată afirmația că «Macarie are pentru noi mai mult un interes literar, decât istoriografic» (Bogdan «Cronicile moldovenești înainte de Ureche» 75).

Așa cum a fost scrisă această cronică, ea a servit ca model ucenicilor lui Macarie, Episcopul Eftimie și Călugărul Azarie.

Căci nu trebuie uitat că Macarie a fost învățatul vremii sale, care și-a avut elevii distinși, continuatori ai operei sale. În adevăr Eftimie continuă cronică lui Macarie, povestind faptele din domnia a doua a lui Petru Rareș, dela anul 1542 încoace, iar Azarie continuă pe Macarie în acea redacție a cronicii sale, care povestește evenimentele Domnilor Moldovei dela 1504 până la 1550.

Această nouă redacțiune a cronicii lui Macarie a fost intercalată de Azarie în letopisetul său. Partea originală scrisă de Azarie începe cu anul 1550, când se slârșește cronică lui Macarie. «*Până aci au mers alcătuirile retoricești ale părintelui Macarie — scrie Azarie — să încep dar și eu, fostul și nemernicul său ucenic, Azarie.*»

La înflorirea acestei școli de cărturari moldoveni a contribuit în mare măsură Petru Rareș prin protecția, îndemnul și sprijinul, pe care l'a dat lui Macarie și tuturor cărturarilor. Căci nu mai încapе îndoială că au existat și alți cărturari, necunoscuți, cari au fost încurajați de el și cari au scris cronică faptelor sale. Din analiza cronicilor moldovenești reese că a mai existat,

pe lângă cronică lui Macarie o altă cronică oficială¹⁾ asupra domniei lui Petru Rareș, scrisă desigur tot din porunca acestuia.

Astfel Marele Domn, care a rămas reprezentantul cel mai tipic al luptei pentru idealul desrobirii Moldovei de jugul rușinos al tributului turcesc, ideal, pentru care a pătimit și s'a jertfit, a fost un mare sprijinitor al culturii.

Căci prin porunca, pe care a dat-o lui Macarie ca să scrie faptele domniilor trecute ca «*să nu rămână învăluite în mormântul uitării*», Rareș a făcut să se scrie cea dintâi cronică moldovenească și să se dea naștere unei școli de cronicari, cari formează gloria gândirii românești din secolul al XVI-lea și XVII-lea.

Arta. Mănăstiri și biserici

Precum a fost un mare sprijinitor și îndrumător al cărturarilor, tot așa Marele Domn a fost un zelos întemeietor de mănăstiri și biserici și călduros sprijinitor al operelor de artă. Căci cu toate că a trebuit să stea aproape tot timpul cât a domnit cu sabia în mână, totuși viteazul Domn a găsit, ca și marele său tată, timpul necesar pentru construirea așezămintelor necesare recreării sufletului său sbuciumat și pentru încurajarea operelor de artă.

Scurtă vreme după terminarea războiului din Ardeal — început în 1529 și terminat în Iulie 1530, când s'a supus Bistrița, — Rareș a găsit momentul oportun ca să pună temelii mănăstirii Probota, care avea să-i servească ca locaș pentru odihna de veci a trupului său. «*Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului — se citește pe inscripția slavonă pusă aproape de ușă —, și cu săvârșirea sfântului Duh, iată cu robul stăpânului meu Isus Hristos, Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voevod cel*

¹⁾ I. Bogdan „Letopisețul lui Azarie” Buc. 1909, pag. 59. (A. C. R.).

Bătrân, a binevoit Domnia mea cu buna mea voie, în al patrulea an al stăpânirii (mele) împărătești, a zidi acest hram întru numele arhierarbului și făcătorului de minuni Nicolae, fiind egumen Chir Grigore în anul 7038 Octombrie» (1530.¹)

Mănăstirea e înconjurată cu ziduri mari de piatră cu turnuri înalte, cari aveau destinația să apere pe cei adăpostiți în ele de un atac al dușmanilor. În mijloc este biserica, o clădire impunătoare și puternică, ale cărei ziduri sunt sprijinite de contraforturi de piatră cioplită. - Cu aceasta se pune baza unui nou tip de biserică cu patru despărțituri: pridvorul, pronaosul, partea rezervată mormintelor și naosul cu altarul.

Probota e cea dintâi biserică cu patru despărțituri. La multe din bisericile anterioare, cari n'aveau decât două despărțituri, s'a adăugat pridvorul, caracteristic clădirilor din timpul acestui mare Domn, la cari se constată o mai mare influență gotică în zidărie și bogate picturi cu caracter bizantin.

Probota a devenit locul de înmormântare al Domnului și al familiei sale, așa cum fusese Putna pentru Ștefan cel Mare. Pietrile de mormânt pentru el și pentru soția sa Elena au fost pregătite încă fiind în viață, din care cauză lipsește data morții²).

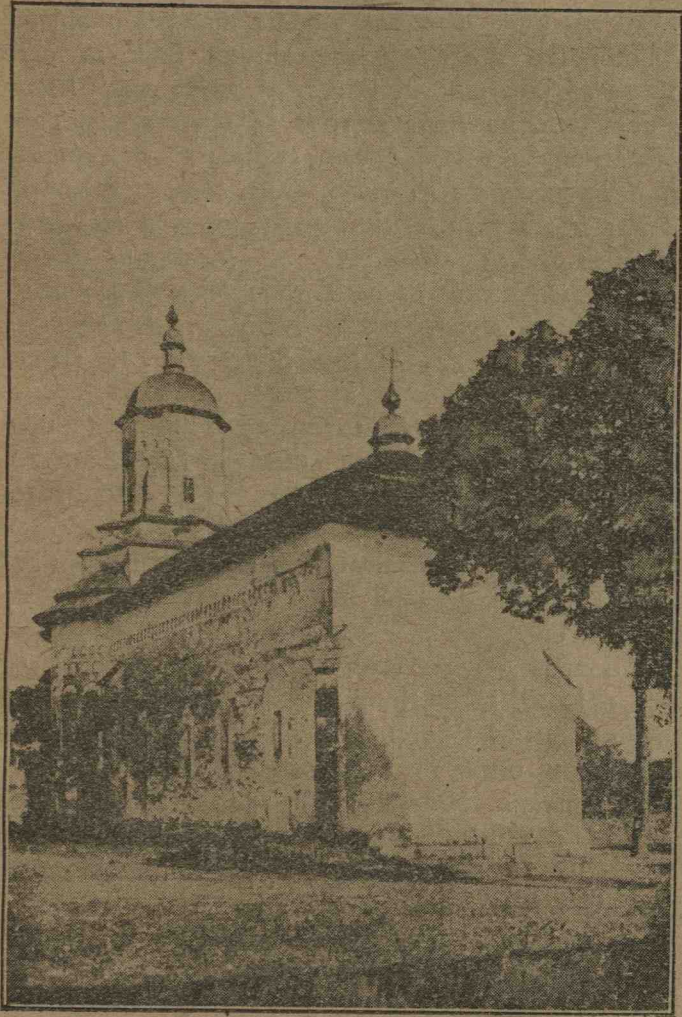
1) După Iurca „Inscripții din bisericile României“ t. I.

2) Iată inscripția de pe mormântul lui Rareș :

«Această groapă e a iubitului de Hristos robul lui Dumnezeu Io Petru Voevod, fiul bătrânului Ștefan Voevod, care s'a strămutat la aceste lăcașuri și la veșnicile lăcașuri: Veșnica pomenire».

Inscripția de pe mormântul soției sale Elena: «Această groapă e a roabei lui Dumnezeu Elina Doamna lui Petru Voevod, fiica lui Despot Țarul, care s'a strămutat la aceste lăcașuri și la veșnicile lăcașuri. Veșnica ei pomenire 70...»

Tot la Probota e înmormântat credinciosul cămăraș Hăra, care a destăinuit lui Rareș complotul boierilor din 1538. Drept răsplătă Rareș l'a făcut în a doua domnie părcălab de Hotin și a dispus ca să fie înmormântat în necropola domnească. Iată inscripția de pe mormântul lui: «Aici este groapa lui Hăra părcălabul de Hotin care s'a strămutat la veșnicile lăcașuri în anul 7053 (1545)».

MĂNĂSTIREA PROBOTA

Fiind destinată pentru lăcaș de veci pentru el și familia sa, era firesc ca această măreață fundațiune domnească să fie înzestrată cu moșii bogate, odăjdii scumpe, cărți și tot felul de odoare prețioase.

Doi ani după ce-a pus temelia măreței mănăstiri a Probotei, Rareș a clădit biserica dela Baia, în care se păstrează portretul lui Rareș, al soției sale Elena și al unei fete. Inscripția slavonă se păstrează și are următorul cuprins: *«Cu vrerea tatălui și cu ajutorul fiului și cu săvârșirea sfântului Duh binecredinciosul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul bătrânului Ștefan Voevod, au zidit și săvârșit acest hram întru numele adorării Precistei și stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu Maria în anul 7040 (1532) luna Septembrie 12, iar al domniei lui al cincilea și pe al șaselea curgător»* 1).

Tot în 1532 a reclădit mănăstirea Moldovița, care păstrează chipul lui Rareș ca ctitor, iar câți-va ani mai târziu biserica Sf. Dumitru din Suceava, în care de asemenea s'a conservat portretul lui Rareș.

În acelaș timp a înfrumșetat și terminat mănăstirea Dobrovăț, fondată de tatăl său, al cărei portret se păstrează acolo.

În domnia a doua Rareș a început reconstruirea bisericii episcopiei din Roman, însărcinând pe Macarie să conducă lucrările cu mijloacele visteriei. N'a totuși terminată decât în 1550 sub fiul său Ilie.

Deasemenea a reedificat în 1542 mănăstirea Bistrița, care i-a servit ca azil în momentele grele din 1538, când a făcut promisiuni că va renoi biserica, dacă se va reîntoarce biruitor 2).

Exemplul Domnului în clădiri de biserici a fost atât de puternic, încât a fost urmat de unii din stăpânirii săi. Astfel logofătul Toader a clădit mănăstirea Humor, în care se păstrează chipul lui Rareș, iar vistiernicul Mateiaș biserica din Horodniceni.

1) Alex. Lăpedatu „Antichitățile dela Baia“ (Bul. Mon. ist. e Il No. 2).

2) Vezi mai sus pagina 51.

De asemeni Episcopul Macarie a zidit mănăstirea Râșca, în care se păstrează portretul lui Rareș cu lanț de aur la gât.

Soția sa Elena a clădit două biserici în Botoșani, terminate după moartea soțului ei : biserica St. Gheorghe în 1551 și Ospenia în 1552.

Toate aceste mănăstiri au fost înzestrate cu diferite odoare scumpe.

Cusături prețioase au fost lucrate de însăși soția lui Rareș, dela care s'a păstrat un acoperemânt de mătase dăruit mănăstirii Putna ¹⁾.

Numeroasele picturi murale, în cari se recunoaște influența bizantină și noul sistem de clădire a mănăstirilor ne dovedesc că în timpul lui Rareș, Moldova a făcut progrese mari pe terenul artelor.

Dacă adăugăm pe lângă acestea sculpturile artistice în lemn, din cari ni s'au păstrat jețul lui Rareș, masa și tetrapodul din biserica Probota, cari sunt sângurele resturi cu privire la sculptura în lemn din veacul al XVI, ce ni s'au păstrat, putem să considerăm epoca lui Rareș ca una din cele mai importante din istoria veche a Moldovei pe terenul artistic și cultural.

1) «Acest acoperemânt l'a făcut Elena Doamna lui Petru-Voevod, fiilea Despotului. în 1536». (Dan „Mănăstirea Putna”).

CAP. XIII

Personalitatea lui Petru Rareș

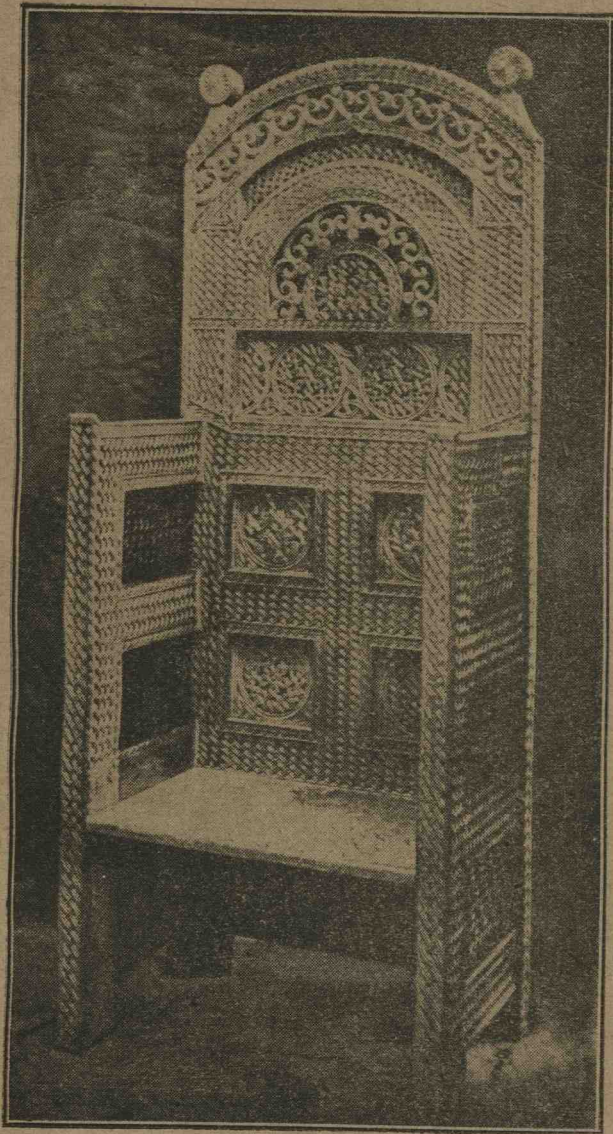
Din nefericire ni s'au păstrat foarte puține izvoare, cari se referă la personalitatea lui Petru Rareș. Nu se cunosc decât câteva descrieri de ale contemporanilor. Aceștia au fost însă, cei mai mulți, streini, cari l'au cunoscut prin prismă dușmană, văzând în el pe cuceritorul inamic, care le-a prădat țara. Din această cauză datele lor sunt în contrast cu descrierile cronicilor noastre.

Astfel pe când streinii îl arată în culorile cele mai negre, cronicile noastre ni-l prezintă, din contră, în lumina cea mai frumoasă.

Dintre scriitorii streini contemporani, acela, care s'a ocupat pe larg de personalitatea lui Rareș, a fost episcopul Verancics din Ardeal, care l'a cunoscut prin prisma numeroșilor dușmani ai acestuia din Ardeal și din Polonia. El însuși își exprimă în o scrisoare părerea de rău că Rareș n'a fost sfâșiat de fiarele sălbatice pe când rătăcea prin munți. 1) Nu e deci de mirare că ni-l arată în culori nesimpatice.

Ca trăsătură caracteristică Verancics scoate în relief lipsa de statornicie și de sinceritate. „*Era așa de schimbăcios și de mobil*” — afirmă episcopul — încât îi se putea aplica foarte ușor vorbele: avea o părere când ședea și alta când stătea în picioare. Era lipsit de sentimentul dreptății chiar și față de amicii săi ;

1) Vezi mai sus pagina 61.

JEȚUL LUI PETRU RAREȘ
(Copia)

nu urma linia dreaptă, ci calea duplicității. Nu-și ținea cuvântul, nici chiar jurământul, astfel că nimeni din vecini nu se mai încredea în vorbele lui.

Ca exemplu de duplicitate Verancics citează atitudinea față de cei doi rivali, cari se luptau între ei : Zapolya și Ferdinand. Când norocul surîdea lui Zapolya, Rareș promitea ajutor și sprijin acestuia ; când succesul îl avea Ferdinand, își întorcea fața spre acesta. Intreținea legături cu amândoi și n'a ezitat să facă tot felul de promisiuni și unuia și celuilalt.

Alt exemplu de duplicitate și lipsă de sinceritate este pentru Verancics felul cum s'a purtat cu nefericitul Gritti. În un moment de strâmtorare Gritti a cerut ajutorul lui Rareș. Acesta l'a asigurat că-l va ajuta în persoană. În realitate însă i-a întins cursă.

Ca completare a portretului lui Rareș, Verancics ni-l arată *«plin de îndrăzneală și de aroganță»*, desprețuind pe toți vecinii și chiar pe Sultanul Soliman. Pe lângă aceasta îl arată *crud și foarte arbitrar*. Mobilul războaelor sale n'a fost necesitatea, ci *aroganța și pofta de câștig*. Cu boerii s'a purtat foarte aspru și arbitrar omorând pe mulți fără de nici o vină, îndemnat numai de *«fîrea lui cea rea»*. Era nedrept față de toți supușii, indiferent dacă erau boieri, ori țărani. Chiar și fraților săi le-a întins curse, și nu s'a sfiit să dea poruncă ca un frate al său să fie ucis.

Aceleași însușiri sufletești le scoate în relief celebrul istoric din vremea lui Rareș, Paulo Giovio, care s'a ocupat pe larg de faptele Domnului Moldovei. Giovio îl descrie ca pe un bărbat cu suțlet de ostaș, dar foarte turbulent, crud și perfid.

Războaiele cu vecinii le făcea — adaugă Giovio — după cum îi se părea momentul și după profitul pe care îl putea trage. Era violent și nu se putea înfrâna, iar dreptatea și-o făcea cu armele în mână.

Tot în acelaș chip îl descrie un contemporan din Polonia: *bărbat neliniștit, totdeauna gata să facă nedreptăți și războaie Polonilor, fără să aibă scrupule, dacă își calcă jurământul.*

Contemporanul Ferdi, biograful Sultanului Soliman îl numește «*păgân fără de minte*».

Acestea sunt singurele izvoare contemporane străine, cari se ocupă de personalitatea lui Rareș.

Istoricii din Ungaria de mai târziu, Isthvanffi, Brutus și Simigianus, și-au luat informațiile din scrierile lui Verancics și Jovius. Ei îl descriu în aceleași culori.

Astfel Isthvanffi afirmă că era un «*om fără de nici o credință sau statornicie*» și «*sangvinar*».

Brutus îl arată cu suflet crud și turbulent.

Simigianus copiază pe Giovio. Și el îl descrie ca bărbat cu suflet de ostaș, dar foarte turbulent, crud și perfid, făcând războaiele «*după ocazia zilei*» și pentru foloasele ce le putea trage din ele.

Prin contrast cu izvoarele străine, cronicile noastre îl descriu, din contră, în culorile cele mai simpatice.

Trebue însă amintit că cronica lui Macarie a fost scrisă din ordinul lui Rareș și al logofătului Toader. Este prin urmare firesc ca Macarie să-l descrie pe Domnul său în culorile cele mai frumoase.

Macarie afirmă că era «*bărbat mare de suflet și cu inima îndrăzneată, mare în vitejii și furios ca un leu în luptă... erou cu mintea prea înțeleaptă... care îngrijea și de biserici, le zidia din nou, lucra în frica lui Dumnezeu și da învățături înțelepte celor din casa sa*».

Există însă un cronicar de mai târziu, Grigore Ureche, care descrie pe Rareș în aceleași culori simpatice. Ceiace scrie el despre Rareș are deosebită valoare, căci ne arată amintirea, ce s'a păstrat despre Rareș în Moldova și chipul cum a fost judecată domnia lui de generațiile, cari i-au urmat. Ureche îl arată ca

«un păstor bun ce străjuește turma sa, așa că în toate părțile străjuia și priveghia și se nevoia să lățească ce au apucat, că nemica după ce s'au așezat la domnie n'au zăbovit, ce de războaie s'au apucat și la toate îi mergea cu noroc...

Și cu adevărat era fecior lui Ștefan Vodă, că întru tot sămăna tătăneseu, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot au izbândit și multe lucruri bune și dumnezeiești apucase de făcea. Țara și moșia ca un părinte o socotea. Judecata cu dreptate o făcea. Eară la stat era om cuvios și la toate lucrurile îndrăsneț și la cuvânt gata a dare răspuns de-l cunoșteau toți că-i harnic să domniască țara».

Istoricii din vremurile noastre n'au căzut de acord asupra însușirilor sufletești ale lui Petru Rareș. Unii din ei s'au lăsat influențați de Verancics și ni-l prezintă în culori nesimpatice. Astfel A. D. Xenopol, (în ediția doua) se exprimă despre el în următorul chip : «Petru Rareș este fără îndoială o puternică odraslă a lui Ștefan cel Mare, acela dintre urmașii lui, care moștenește mai mult firea tatălui său. Pe când însă tatăl său știuse meșteșugul de a înșira pe acești dușmani unul după altul și a-i bate pe rând, Petru mai puțin dibaciu, îi slărnă deodată pe toți împotriva lui și căzu sub povara înmulțitei lor urgii. Pe lângă că el să arată mai puțin politic, îl aflăm și mai slab general, încât fără îndoială că planurile sale erau mai mari decât mijloacele sale personale. Dacă însă îi lipseau însușirile cele mari ale tatălui său, — înfloriau în sufletul lui cu o splendoare neauzită, cruzimea, călcarea cuvântului, ipocrizia și înșelarea. El aplică adeseori în viața lui metodele piezișe pentru a ajunge scopurile sale și trădarea tu pentru el adeseori preferabilă unei lupte fățișe».

Dr. Iorga («Istoria Românilor», Văleni, 1919), se exprimă în chipul următor : «a fost un om, care fără să aibă judecata limpede și sigură a lui Ștefan cel Mare, istețimea lui în alcătuirea planurilor mari, — moștenise dela acesta vitejia și mai mult decât dânsa, îndrăzneala de a

Începe lucruri grele, legate cu multe primejdii, dar putând aduce mari toloase. D. Onciul («Din istoria României») ni-l prezintă ca «un vrednic continuator al dinastiei».

Pentru ca să putem avea o icoană adevărată a personalității lui Rareș, trebuie să avem în vedere faptele sale și mai ales împrejurările grele, în cari a domnit. În special când e vorba de asemănarea cu tatăl său, trebuie în totdeauna ținut socoteală de împrejurările, în cari a domnit fiecare.

Pe când în timpul lui Ștefan cel Mare era încă în floare regatul Ungariei, condus de un rege animat de dorința de a lupta contra Turcilor, în care Ștefan a putut găsi un aliat, în timpul lui Rareș acest regat era căzut sub influența Turcilor, iar Moldova era înconjurată din toate părțile de state sub influența sau prietenia Turcilor. În același timp Turcia ajunsese, în timpul lui Rareș, la cea mai mare putere și era condusă de cel mai mare sultan, pe care l'a avut.

Pe când în timpul lui Ștefan cel Mare exista în Europa un echilibru între state, pe vremea lui Petru Rareș, echilibru fusese rupt de casa de Habsburg, care sub Carol V. a ajuns stăpână pe Germania, Țările de jos, Spania, Ungaria și o parte din Italia, iar în răsărit de Turcia, care a distrus vechiul regat al Ungariei și a stabilit raporturi de prietenie cu Polonia. Echilibrul Europei în vremea lui Rareș era cu desăvârșire nestabil și împrejurările erau extrem de nefavorabile. Ori cât de mari ar fi fost personalitățile în acest timp, ele ar fi fost târâte de împrejurările grele, provocate de desechilibrul, în care căzuse Europa.

Împrejurările erau de așa natură că nu puteau fi dominate de oameni, ori cât de geniali și de puternici ar fi fost. Aproape tot timpul cât a domnit Rareș, mai toate țerile din Europa au fost grupate în două ligi, cari au fost aproape tot timpul în război. În fruntea unei grupări a fost Carol V., împăratul Germaniei,

care afirma că luptă pentru creștinătate în contra Turcilor și aliatului acestora Francisc I.

În cealaltă tabără era Sultanul Soliman, Francisc I, Zapolya și regele Sigismund al Poloniei.

Aceste două tabere au fost în război mai tot timpul cât a domnit Rareș, care s'a văzut în unele rânduri târât de valurile puternice dintr'o tabără în alta. Nici o altă personalitate n'ar fi putut rezista acestor valuri, dacă ar fi urmărit în chip statornic ca Rareș idealul de a scăpa țara de influența Turcilor.

Judecând astfel lucrurile și ținând cont de factorul puternic al împrejurărilor nefavorabile, provocate de echilibrul nestabil al Europei, putem să ne facem o idee mai exactă asupra personalității lui Rareș.

Afirmările scriitorilor streini contemporani trebuie cernute prin sita deasă a criticei. Verancics a fost unul din dușmanii lui Rareș, pe care l'a cunoscut prin prisma nobililor unguri, cari urau în așa măsură pe acest «nelegiuit Valah», încât s'au gândit în o vreme «să-i dea otravă ca să-i grăbească moartea». Insuși Verancics se temea ca Rareș să «nu devină și mai supărător» pentru Unguri și Poloni, și și-a exprimat regretul că n'a fost sfâșiat de fiarele sălbatice când a rătăcit prin munți¹⁾.

Afirmările lui Verancics asupra caracterului lui Rareș trebuie interpretate deci cu multă precauțiune. Ele provin dela un inamic, care n'a putut avea obiectivitatea cerută. Jovius a trebuit să fie informat tot de vr'un nobil sau cleric din Ardeal sau din Polonia.

Amândoi arată ca trăsătură caracteristică a lui Rareș *lipsa de statornicie și duplicitate*.

Aceste însușiri erau însă cerute de împrejurări, cari se schimbau neconten't. Ele erau armeie obișnuite ale tuturor oamenilor politici din vremea aceea.

O trăsătură caracteristică fundamentală a lui Rareș a fost tocmai *idealismul*, iar nestatornicia, duplicitatea,

1) Vezi mai sus pag. 61.

lipsa de cuvânt, n'au fost decât mijloace puse în scopul realizării idealului său. Căci Rareș a urmărit din primul moment idealul ca să scape de tributul Turcilor și numai împrejurările l'au forțat să treacă în tabăra acestora, din care a ieșit îndată ce s'au ivit condiții prielnice.

Deși a știut că Sultanul se pregătește cu oaste contra lui, totuși el a rămas credincios idealului și alianței cu Ferdinand și a preterat să cadă cu sabia în mână, decât să rupă cu creștinii. Nu este aici un exemplu frumos de statornicie? E adevărat că mai târziu a trecut iarăși pe partea Turcilor. A făcut-o însă sub torța împrejurărilor, când s'a văzut trădat de ai săi și părăsit de creștini. Cu toate acestea, după ce și-a recâștigat tronul prin grația Sultanului, el nu s'a sfiit să declare în mod hotărât că e gata să rupă cătușele, ce l legau de Poartă, îndată ce se va ivi un prinț creștin, pe care s'ar putea sprijini.

«Puțin îmi pasă că fiul meu (Ilie) e dus peste Dunăre (chezas la Turci) — zise el —, căci din aceea și eu îl consider ca mort.... Cu toate acestea eu am hotărârea fermă să țin cu creștinii până la peirea capului meu». Că acestea n'au fost vorbe goale, am constatat din alianța plină de riscuri cu Ioachim de Brandenburg și sacrificiile ce le-a făcut ca expediția acestuia să fie încununată de succes.

Nereușita acestei expediții și pierderea oricărei speranțe în ivirea unui prinț creștin cu care să se alieze ca să scuture vasalitatea turcească, care apăsa Moldova după drama din 1538, l'au silit să plece în silă capul și să se resemneze la situația de supus al Turcilor. Nu dovedesc aceste fapte însușiri idealiste? Căci dacă trebuie să socotim pe cineva idealist dacă puterea lui de sacrificiu, atunci Rareș a întrunit aceste condițiuni cu prisosință. El a pătimit și s'a sacrificat pentru ideal — și i-a rămas credincios, chiar după sguđuitoarea dramă a sufletului său din vremea pribegiei.

Caracterul său să poate constata din declarația hotărâtă că e gata să ajute pe creștini, *fără să se gândiască că fiul său este chezaș la Turci și fără să țină cont că creștinii l'au părăsit pe el în 1538 când a trebuit să lupte sângur cu Turcii și aliații acestora*¹⁾.

În ce privește *vitejia* în războaie, el n'a fost mai prejos de marele său tată. Această însușire a sufletului său i-a fost recunoscută și de scriitorii streini. Nu se poate nega nici priceperea în conducerea războiului. Înfrângerile dela Obertyn și refugierea din 1538 n'au fost datorite incapacității lui, ci trădării boerilor. În toate celelalte numeroase lupte a fost victorios.

De asemenea în ce privește *abilitatea și priceperea politică* poate să stea alături de tatăl său. Împrejurările însă au fost cu mult mai nefavorabile din cauza echilibrului nestabil din Europa și din cauza dezechilibrului, care a început a se pronunța în țară. Căci nu trebuie uitat că pe când în timpul lui Ștefan boerimea nu devenise încă atât de puternică, pe vremea lui Rareș rupsese echilibrul în paguba țăranilor. Abilitatea lui n'a fost întrecută de nici un Domn. Grație acestei însușiri a săpat cu bine în situațiile cele mai desperate, cum a fost la Ciceu (1538) și la Constantinople.

Puterea de muncă și spiritul de sacrificiu le-a posedat, de asemenea, ca și tatăl său, în cel mai mare grad. Ca și acesta a fost neconținut cu sabia în mână și gata de orice sacrificiu pentru lărgirea hotarelor țării sale și pentru mântuirea țării de tributul turcesc.

„*Cât timp noi vom domni și soarele va străluci* — se exprimă el în 1532 — *nu se va întâmpla ca un păgân să ajungă Domn al țării noastre*

1) Vezi mai sus pagina 70.

creștine“. Frământat de gândul mântuirii țării sale, el n'a evitat nici un sacrificiu și a fost în continuă activitate.

Iubirea sa de țară e caracteristică și poate servi ca model generațiilor viitoare ca și idealismul său.

Mândria și demnitatea transpiră, ca și la tatăl său, din toate scrisorile și din toate faptele sale. El s'a considerat prea mândru, ca să se rezemneze la situația de tributar față de Turci

Giovio scrie că lui Rareș ii era rușine de situația sa de tributar, pe care o considera nedemnă de un principe, căci declarase că prin vitejia din război și-a câștigat dreptul de a nu mai plăti tributul ¹⁾.

«*Atâta vreme cât trăim — scrie Rareș regelui polon — nu vom suferi ca să fim tratați cu dispreț*» ²⁾. Cu altă ocazie se exprimă pe acelaș ton: «*Acuma se laudă Regele că va porni cu armată contra noastră, dar și oastea noastră stă gata de luptă contra dușmanilor noștri...*» ³⁾.

Sentimentul religios l'a avut în cel mai mare grad, ceea ce se constată din numeroasele clădiri de lăcașuri sfinte. În nenorocirea dela 1538 s'a refugiat în mănăstirea Bistriții și s'a rugat lui Dumnezeu făcându-i promisiunea că va reînoui biserică, dacă îi va ajuta să se reîntoarcă cu biruință. Și-a ținut cuvântul.

Cu ocazia discuțiilor pentru Pocuția a jurat înaintea icoanei sfintei învieri răsbunare până la moarte, «*chiar dacă s'ar prăbuși toată lumea asupra mea*» ⁴⁾. Nici de data-aceasta nu și-a călcat jurământul.

1) „*Cuius officii nomen adeo arroganter contemnebat, ut quum nulla ambiguae libertatis signa forti regulo praeferenda predicaret se bellica virtute immunem factum profiteretur*“.

2) Vezi mai sus p. 30.

3) Vezi mai sus p. 41.

4) Vezi mai sus pag. 31.

Voința de fier, caracteristică tuturor oamenilor mari, a posedat-o de asemenea în cel mai mare grad.

Înainte de voința lui au trebuit să se plece boerii lui cei mândri. Voința lui nu cunoștea obstacole.

Cunoașterea oamenilor, însușire fundamentală pentru bărbații politici, se pare că n'a posedat-o în grad suficient. Căci nu putem explica altcum faptul că n'a înțeles pe vicleanul și trădătorul Mihul, și i-a încredințat funcția plină de încredere de hatman și portar al Sucevei, dându-i astfel ocazia ca să-și pună în aplicare complotul urzit în decurs de mai mulți ani.

E adevărat că s'a purtat foarte aspru cu boerii. Reicherstorffer laudă însă această calitate, deoarece în chipul acesta Domnul era ascultat și ordinea domnea în țară. Asprimea aceasta avea la bază interesul de stat. Ea nu era produsul unui instinct de cruzime. Din contră Reicherstorffer ni-l arată plin de generozitate primind la curte pe orbi și pe toți aceia, cari au fost pedepsiți pentru tot felul de crime.

Boerii Mihul, Troțușan, Crasneș și Cosma au fost condamnați la moarte pentru trădare, iar Gonțea Vornicul pentru că a uneltit să-i ia tronul. Tot din motive politice au fost uciși copiii lui Gritti.

Din contră, deși era violent și câteodată arbitrar, era foarte generos și iertător, ceea ce se constată și din cazul boierilor Vlad și Barnovski, cari au fost iertați în urma rugămintelor boierilor și în special a lui Mihul ¹⁾).

Ca fizic era, după cum se vede din portretul reprodus, foarte simpatic. Avea chip pronunțat românesc, ochii mari, frumoși, și trăsături distinse. Întreaga lui figură arată hotărâre și energie ²⁾).

1) Vezi mai sus pagina 25.

2) În momentul când a urcat tronul Rareș era căsătorit. Soția lui se chema Maria, care a închis ochii pe vecie la 28 lunje 1529. Petru a dispus să fie înmormântată la Putna. În inscripția de pe mormânt se citește: „...Io Petru Voevod, Domnul Terii Moldovei, a înfrumusețat acest mormânt Doamnei sale Maria, care s'a și mutat la veșnicile locașuri... în anul 7039 (1529), luna Junie a 28-a zi”.

Judecând după faptul, că deși pasionat pentru război, totuși din cauza boalei soției sale, s'a privat de plăcerea de a conduce oștile și a însărcinat cu conducerea lor pe boierul său, Grozav Vor-

☐ PETRU RAREȘ

petrus Wonnida
marinis pp. *[Signature]*

Judecând după chipul cum a suportat oboseala cu ocazia refugierii în Ardeal, deși era în vârstă înaintată, a trebuit să aibă o sănătate de fier, care i-a permis să suporte cu ușurință toate oboselile războiului. După cât se pare a fost călăreț neîntrecut. Așa se explică că dușmanii săi nu l'au ajuns — în timpul fugei din 1538 — deși a trebuit să alerge câteva zile.

Se pare că a fost un bun soț și tată de familie. În pribegia sa din Constantinopole gândul i-a fost necentenit la soție și copii, ceea ce se constată din scrisorile către Zapolya și Waldorffer, pe care i-a rugat să vină în ajutorul familiei sale din Ciceu.

Prin puterea de sacrificiu, pe care a arătat-o luptând pentru mântuirea țării sale de tributul turcesc, prin suferințele și patimile îndurate pentru acest ideal, prin iubirea sa nemărginită pentru Moldova, prin luptele pentru lărgirea hotarelor țării, prin sprijinul dat culturii și artei, prin renumele la care a ridicat Moldova și rolul deosebit pe care l'a jucat în istoria universală, Rareș rămâne alături de Ștefan și Mihai, una din cele mai mărețe figuri ale istoriei noastre.

nicul, Barbovski și Danciul, Rareș a trebuit să-și iubească mult această soție. Cu ea a avut un copil, Bogdan, care dela 1534 încoace e citat în documente, și o fată, care a fost măritată după Vlad Domnul Munteniei. Câtva timp după moartea primei sale soții, care i-a fost tovarășa zilelor negre din tinerețe, Rareș a luat în căsătorie pe fata Țarului Ioan Despot al Serbiei. În inscripții e numită Elena. În scrisoare se iscălește Ecaterina („Katharina Despoth“). Ea a fost tovarășa credincioasă și isteată din zilele grele, când a fost asediat în Ciceu. Urechile afirmă că ea ar fi scris în sârbeste celebra scrisoare, pe care Rareș i-a trimis-o Sultanului.

După plecarea soțului ei la Constantinopol, ea a rămas în Ciceu cu copiii ducând grija bărbatului ei. „Soția Domnului Petru mă roagă — scrie castelanul Ciceului la 12 Februarie 1549 — să-i dau vești despre el (Rareș) căci mult se întristează“.

Abia la 25 Mai 1541 și-a revăzut soțul, care își reocupase scaunul din Suceava.

A sorbit și ea din paharul adânc al amărăciunilor pământești. Soarta a făcut ca să vadă, ea, care era o pioasă întemeietoare de biserică, pe fiul ei Ilie că s'a făcut turc, iar pe cel mai mic, Ștefan, omorât de boeri. Cea mai mare din fete, Chiajna, a fost căsătorită cu Mircea Ciobanul, Domnul Munteniei, iar cea mai mică, Ruxanda, cu Alexandru Lăpușneanu, Domnul Moldovei. O cronică (Cron. Moldopolonă) afirmă că a fost ucisă în 1552 din ordinul ginerelei ei Alexandru Lăpușneanu. Documentele citează ca al treilea copil al lui Rareș și al Elenei pe Constantin, care a dispărut de pe scenă înainte de maturitate. Izvoarele ne vorbesc și de un fiu natural: lăncu Sasul, care a ajuns mai târziu Domnul Moldovei.

CAP. XIV.

Bibliografie

I. Documente

- Acta Tomiciana*, t. 1, 8, 9, 10, 11, 12.
- Amtascher Albert*, „Urkundenbuch für Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos“, Sibiu.
- Aretin*, „Beiträge zur Geschichte und Literatur“, München, 1806, t. VI, VII.
- „*Archiva istorică a României*“ București 1865 t. I. II.
- Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, t. IV. N. F. Heft 3 Documente publicate de H. Willstock.
- Behrner*, W. F. A., „Soleimans des Gesetzgebers Tagebuch auf seinem Feldzuge nach Wien“, Viena.
- Bogdan I.*, „Documente din arhivul Brașovului“ („Convorbiri Literare“, anul 1905).
- Buchholz*, „Geschichte der Regierung Ferdinands I“, t. 9, Urkundenband.
- Charrière*, „Negociations de la France dans le Levant“, t. I, Paris, 1848
- Codrescu*, „Uricariul“ t. III, XIV, XVIII, etc.
- Contarini*, *Scrisori*. (Történelmi Tár. t. III) Buc. 1874.
- Firnhaber*, „Urkunden zur Geschichte des Anrechtes des Hauses Habsburg auf Ungarn“ in „Archiv für Kunde össterreichischer Geschichtsquellen“ anul 1860 t. 24.
- Fraknoi W.*, „Monumenta Comitialia regni Hungariae“, Budapesta 1874, t. 1 („Monumenta Hungariae Historica“ III).
- Gachard et Piot*, „Collections des voyages des Souverains des Pays Bas“, Bruxelles, 1881. III.
- Gairdner*, „Letters and papers“, V, London 1830.
- Gevay Anton*, „Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Verhältnisses zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte“, Viena 1840, t. I, II, II₂.
- Ghibănescu*, „Surele și izvoade“.
- Hosii Stanislai*, „Epistolae“ („Acta Historica res gestas Poloniae illustrantia“), t. IV, Cracovia, 1879.
- Hurmuzaki*, „Documente privitoare la istoria Românilor“, t. II₁, II₂, II₃
- Hurmuzaki-Bogdan*, „Documente etc.“, supl. II t. I.
- Hurmuzaki-Iorga*, „Documente etc.“ t. XI.
- Hurmuzaki-Iorga*, „Documente etc.“ t. XV.
- Jablonowski Alex.*, „Akta i Lisly“ in „Zrodla Dziejowe“ t. X. Varsovia 1878.
- Ipoly*, „N. Olahi Codex Epistolaris“, Budapesta, 1876.
- Iorga*, „Studii și documente“. I, III.
- Iorga*, „Inscripții din bisericile României“ Buc. 1905, 1908 t. I și II.
- Iorga N.* „Acte și Fragmente t. I. Buc 1896.
- Károlyy Arp.* „A nagyváradi béke okmányai“ („Történelmi Tár.“, anul 1878).
- Károlyy Arp.* „Fratr György levelezése (Scrisorile călugărului George)“ („Történelmi Tár.“ anul 1878).
- Ketrzinsky*, „Stanislav Gorski conciones“ („Scriptores rerum Polonicarum“, Cracovia 1868, t. IV).

- Keméni Layos*, „János Király számadása művelődése“, Történeti adatok. (Történelmi Tár., anul 1883).
- Lamanski Wald.*, „Secrets d'état de Venise“. Petersburg. 1884.
- Lanz*, „Korrespondenz Kaiser Karls V.“ t. II, Leipzig, 1845.
- Melhisedec*, „Notițe istorice și arheologice“ Buc. 1885.
- Monumenta Hungariae Historica* t. I Diplomataria t. I, 6, 16.
- Maróthi Rezsó*, „Nadásdy Tamáshoz írt levélek, 1504—1532“, (Történelmi Tár., 1902).
- Muffat*, Quellen und Erörterungen zur bayrischen und deutschen Geschichte“, München, 1857, t. IV,
- Nicolaescu*. „Documente slavo-române“, Buc. 1905.
- Noradounghian*. (Gabriel Effendi) „Recueil et actes internationaux de l'empire otoman“ Paris 1801 t. I.
- „*Nuntiatuerichte* aus Deutschland, ed. Friedensburg“, Abt. I, t. 1, 2, 3, 4.
- Ocieski la Iorga* in Revista „Literatură și artă, română anul 1899.
- Ováry*, A magyar tud. Akademia történelmi Bizottságának oklevél másolatai“, Budapesta, 1894. t. II.
- Pray G.* „Epistolae procerum regni Hungariae“, Viena 1805, t. II, 2.
- „*Papiers d'état du Cardinal de Granvelle*“ ed. Weiss, t. II, Paris, 1841.
- „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* t. II.
- Sanuto Marino*, „Diarii“ t. 54, 55, 56.
- Sbornik*, t. LIX, Petersburg, 1887.
- Schepper* (7 lunie 1533) la *Kreischmayr*, „Adalékok Szapolyai János Király Történetéhez“, (Történelmi Tár. 1903).
- Schuller Fr.*, „Urkundliche Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens von der Schlacht bei Mohács bis zum Frieden von Grosswardein“ in „Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde“ t. 26, 28, 29.
- Schuller I, K.*, „Das k. k. Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien als Quelle Siebenbürgischer Fürstengeschichte“, Sibiu, 1859.
- Szabó Károly*, „Székely Oklevéltár“, Cluj, 1890, t. II, III.
- Szimonyi Ernő* „M. Történelmi Okmánytár“, Peste, 1859 („Monumenta Hungariae Historica“ t. I. Diplomataria, V).
- Soliman*. Ziar cu privire la expediția din 1538 la Hammer, „Geschichte des osmanischen Reiches, t. III.
- State papers King Henry VIII*, t. VI, P. V, 1849.
- Theiner*, *Vetera Monumenta Poloniae**, I, Roma, 1861.
- Theiner* „*Monumenta Slavorum Meridionalium*“ t. I.
- Verancli* „*Epistolae*“ in „*Monumenta Hungariae Historica*“, t. II, *Scriptores* t. II.
- Veress Endre*. „*Acta et epistolae relationum Transylvaniae cum Moldavia et Valachia*, t. I, Budapesta 1914.
- Wickenhauser*, „Geschichte der Kloster Humor, Sl. Onofri, Horodnik, Cernăuți 1881.
- Wickenhauser*. „Die Urkunden des Klosters Moldaviza“ Cernăuți 1912.

II. Cronici

- Barabás*. „A székely kronika“ (Történelmi Tár., 1880).
- Bogdan I.* *Vechile Cronici Moldovenesti înainte de Ureche*, Buc. 1895.
- Bogdan I.* „*Letopisețul lui Azarie*“ Buc. 1909.
- Breve Chronicon Daciae* („*Quellen der Stadt Brassó*“ t. IV).

- Benckner Paul*, „Diarium“ („Quellen der Stadt Brassó“ t. IV).
Bethlen, „Historia de rebus Transylvaniae“, ed. II 1.
Bruti Michaelis, „Ungaricarum rebus libri“, in „Mon. Hung. Hist. Script. t. III.
Constantin Căpitanul Filipescu, „Istoriile Domnilor Țării Românești“ ed. Iorga București 1902.
Chronica civitatis Schaesburgensis la *Kemény Josef*, „Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens“. Cluj. 1839.
Chronicon Fuchsio-Lupino-Olterdium c. Josephus Trausch. Brașov 1847.
Della Valle da Padua, „Una breve narrazione della grandezza, virtù, valore et della infelice morte dell'illustrissimo Signor Conte Allouise Gritti“ („Magyar Történelmi Tár.“, Pesta, 1857, III
Eder, „Scriptores rerum Transilvanicarum t. II.
Felmer, „Historia Transylvaniae“, Sibiu 1780.
Forgács M., „Kalenderaufzeichnungen“ („Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó).
Jovii Paul, „Historia sui temporis“. Paris 1553.
Istuanffy, „Panonici regni Hungariae historia“. Coloniae Agrippinae 1685.
Kantemir, „Geschichte des osmanischen Reiches“. Hamburg, 1785.
Kronika a Mohácsi veszedelemről etc. Pesta 1805.
Leunclavius, „Annales Sultanorum othomanidarum“, Frankfurt, 1596
Macarie la Bogdan, „Vechile Cronici, etc.“
Massa Simons, „Chronik“ („Quellen zur Gesch. der Stadt Brassó“, t. IV).
Müller Fr, „Gleichzeitige Aufzeichnungen von Th. Wal. Johann Mild und einem Hellauer aus den Jahren 1513–1532“ in „Archiv des Vereins für Sieb. Landeskunde“, t. 15.
Museum, („Történelmi Tár.“, III).
Nacker Liborius in „Scriptores rerum Prussicarum“, V.
Nösner Simon, „Res actae etc.“ („Quellen der Stadt Brassó, IV).
Ostermayer Hieronymus, „Historien“ („Quellen etc.“, IV).
„Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó“, IV.
Reicherstorffer, „Chorographia“ la *Papiu*, „Tessuru de monumente istorice“ III Buc. 1864.
Sachariae Stanislaus, „Italicus etc.“ „Descriptio Duorum caesaminum quae Serenissimi et Illustrissimi Sigismundi Regis Poloniae milites cum Petro Jon Palalino Moldaviae etc. (1531)“. Nepaginată in *Bibl. Jagelonă din Cracovia*
Sarnicii, „Annales sive de origine et rebus gestis Poloniae et Lituorum“.
Sigleri M., „Chronologiae rerum Hungaricarum, Transilvanicarum et vicinarum regionum libri duo“ („Adversus ad historiam Hungariae“, ed. Mathias Bel., Posonii, 1735).
Simiglianus Ambrosius, „Scriptores rerum Trans.“ Sibiu 1800 la *Eder* „Hist. rer. Trans.“.
Szerémi György, „Epistola de perdicione regni Hungarorum, („Monumenta Hungariae Historica“, II, Script. I, Pesta, 1857).
Sutoris, „Cronica“ („Quellen der Stadt Brassó“, IV).
Schuller I K, „Handschriftliche Vermerkungen aus Kalendern des 16. und 17. Jahrhunderts“ in „Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde“, II.
Timon Samuel, „Ephitome chronologica rerum hungaricarum et Transilvanicarum“, Claudiop. 1764.

- Tranquilli Andronici* „Dalmati Traguriensis de rebus in Hungaria gestis ab illustrissimo et magnifico Ludovico Grilli“ la Kretschmayr, „Adalékok Szapolyai János Király történetéhez“ („Tört. Tár.“, 1903).
- Thury J.* „Török Történel irok“ in „Török Magyarokori történelm. Emlékek“, II Irok, Budapest, 1893, II.
- Ureche*, „Domnii Tării Moldovenești și viaja lor“ la Cogălniceanu „Cronicile României“, 1872 și ed. Popovici, București, 1911
- Ursinus Velius*, „De Bello Pannonico“, ed. Kollar, Viena, 1762.
- Verancics*, în „Monumenta Hungariae Historica“, II, Scriptores t. II.
- Vapovii* (Wapowski) Bernardi, „Chronica“ (Scriptores rerum Polonicarum“, t. II, Cracovia, 1874).
- Ziegler Martin*, „Calendarium historicum“ („Quellen der Stadt. Brasso, IV).
- Zermegh*, „Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem“ la Schwandtner, „Script. rerum Hung.“ t. II, Viena, 1786.

III. Autori

- Ancillion*, „Histoire de la vie de Soliman II“ Rotterdam, 1706.
- Bachmann*, „Geschichte Böhmens“ („Geschichte der europäischen Staaten“), Gotha, 1905. Bd. II).
- Bechet*, „Histoire du ministère du Cardinal Martinusius“, Paris 1715.
- Buchholz*, „Geschichte der Regierung Ferdinands I“ t. III, IV, Wien, 1833.
- Coriolan* „Petru Rareș înainte de urcarea sa pe tron și Petru Pribeagul“ Buc. 1909.
- Constantinescu N. A.* „Inceputurile și stabilirea suzeranității turcești în Moldova“, Buc. 1913.
- Engel Chr. Joh.*, „Geschichte der Moldau“, Halle 1804.
- Fessler-Klein*, „Geschichte von Ungarn“ Leipzig, 1874, t. III.
- Han Paul* „Pannonia“, Nürnberg 1686.
- Haner Georg*, „Das Königliche Siebenbürgen“ Erlangen 1663.
- Ghica Budești și Bals* „Mănăstirea Probota“, Buc. 1909.
- Huber Alfons*, „Geschichte Oesterreichs“ „Geschichte der Europäischen Staaten“, Gotha, 1888, III, IV.
- Jakob Elek. und Szádeczky*, „Udvarhely vármegye története“, Budapest, 1901.
- Iorga N.*, „Documente din Archiva Bistriții“, Buc. 1899.
- Iorga N.*, „Relațiunile cu Polonia“, în „Convorbiri Lit.“ 1901.
- Iorga N.*, „Indreptări și întregiri la istoria Românilor“ în „Analele Academiei Române“, Șeria II, t. 26, Buc. 1905.
- Iorga N.* „Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul“ Buc. 1900.
- Iorga N.* „Istoria Românilor în chipuri și licoane“, ed. Ramuri, Craiova.
- Iorga N.*, „Studii istorice asupra Chilei și Cetății Albe“, București, 1899.
- Iorga* „Studii de istorie și de istorie literară“ în Revista „Literatură și artă română“ anul IV, 1899.
- Iorga*, „Geschichte des rumänischen Volkes“ („Geschichte der europäischen Staaten“ Gotha, 1905. I.
- Iorga*, „Geschichte des Osmanischen Reiches“, t. III.
- Iorga*, „Istoria armatei românești“, Vălenii de Munte 1910.
- Hammer*, „Geschichte des osmanischen Reiches“, II, Aufl. 2, III.

- Karamsin*, „Geschichte des russischen Volkes“, Riga, 1825, t. 7.
Katona, „Historia Critica“, Klausenburg, 1794.
Kretschmayr, H. „Ludovico Grilli“ („Archiv für österr. Gesch.“ t. 83.
Lapedatu Ioan „Ludaru lui Petru Rareș (Bulet. mon. Ist. a V. f. 18).
Melchisedek, „Cronica Românilui“.
Nistor „Die Moldauischen Ansprüche auf Pokulien“ Viena, 1910.
Nistor, „Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau“, Gotha 1911.
Onciul, „Bukowina“ („Oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“, Wien, 1898).
Ortelius Hieronymus, „Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungern auch Siebenbürgen mit den Türken“, Nürnberg 1690.
Prochaska Anton, „Rokosz lwowski w. r. 1537“ in revista polonă „Kwartalnik Historyczny“, Bd.
Ranke L. „Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation“, IV. Aufl., Leipzig, 1867, Bd. II.
Smolka St., „Ferdinands I Bemühungen um die Krone von Ungarn“ („Archiv für österr. Gesch.“ 1879, t. 57).
Schuller I. K. „Ludwig Grillis Ende“ („Archiv für sieb. Landeskunde“ t. II N F).
Schuller I. K., „Reichersdörffer und seine Zeit“ („Archiv für österr. Geschichtsquellen“, anul 1859, t. XXI).
Schuller R., „Andreas Beuchel“ („Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde“ t. 13).
Stübel, „Hungaria“ Francf. 1690.
Szilágyi Sandor, „Nadásdy első követsége Erdélyben“, Budapest 1876.
Teutsch „Geschichte der Siebenbürger Sachsen“, ed. 3, Sibiu 1899.
Traut H. „Kurlürst Joachim v. Brandenburg“, Gummersbach 1892.
Trauschenfels Eugen, „Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens“ N. F. B aşov, 1860).
Uebersberger Hans, „Oesterreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts“ t. I. Viena 1906.
Ursu I. „Grozav Vornicul“ in „Convorbiri Literare“ 1907, t. 1.
Ursu I., „Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau“ Viena, 1908.
Ursu I. „La politique orientale de François I, Paris, 1908.
Ursu I., „Bătăliile dela Gwozdziec și Obertyn“ (Analele Academiei Române, 1913).
Ursu I. Din influențele politice europene asupra istoriei noastre Moise Vodă. (Analele Academiei Române, 1911).
Veress E. „Izabella Királyné“.
Wickenhäuser, „Geschichte der Klöster Woronetz, und Putna“ Cernăuți 1896.
Wittstock H., „Die Stellung von Bistritz im Thronstreite zwischen Ferdinand I und Ioan Zapolya und sein Verhältnis zu Peter Fürst der Moldau“ (Programm des ev. Gimnasiums zu Bistritz)
Wittstock H. „Nösner Zustände unter Wladislaw II und Ludwig II“, („Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde“, anul 1800, t. IV fasc. 3).
Xenopol „Istoria Românilor“, t. II. Buc. 1914.
Zinkeisen „Geschichte des osmanischen Reiches (Geschichte der europäischen Staaten“, Gotha 1854, t. II).

Indice de persoane și localități

- Alba Iulia** 61.
Alba Regală 85.
Albotă, postelnic, 100.
Anastase, Vlădica de Vad, 55, 56, 97.
Avram Banilowski, gramatic, 100.
Azarie, călugăr, 116.
- Bank Paul**, protecutul castelului Ungurașul 52, 84.
Barbovski, portarul Sucevii, 13 15, 93, 94.
Bârlad 98.
Barnowski Toma, 24, 25, 29, 93, 95, 96.
Bârsa (Țara), 10, 11, 17, 18, 20, 35, 72, 81.
Bârsa, râu, 14.
Belin, 18.
Besineu 82.
Bistrița (Ardeal) Bistrițeni, 12, 15, 16, 17, 19, 37, 61, 62, 71, 81, 82, 83, 85, 93.
Bistrița, mănăstirea, 51, 120, 134.
Bogdan, fiul lui Rares, 136.
Bogdan III, Domnul Moldovei, 5, 21, 66, 94.
Botoșani, 121.
Brăila, 66, 97, 104.
Brașov, Victoria dela Brașov, 17, 18, 72, 73, 75, 81.
Brețc, 18.
- Buda**. 7, 73, 74, 85, 86, 87.
Burlă Nicolae, boer, 66, 86.
- Câmpulung (Bucovina)**, 82.
Caransebeș, 61.
Carol V, Impăratul Germaniei, 7, 32, 40, 43, 73.
Cârje, pârcălab de Neamț, 93.
Cernăuți, 25.
Cetatea Albă, 30, 65.
Cetatea de Baltă, 7, 11, 12, 20, 37, 57, 82, 75.
Chiajna, fica lui Rares, 134.
Chilia, 65.
Ciceu, 7, 11, 12, 13, 15, 16, 20, 37, 53, 54, 57, 61, 62, 83—85, 95.
Codlea, 73, 81.
Cohalm, 13.
Constantin, tiul lui Rares, 134.
Constantinopol, 23, 38, 45, 60—70, 72—75, 87.
Cornea Alexandru, Domn al Moldovei, 66, 67, 97.
Cluj, 83.
Cracovia, 44.
Czibak Emeric, Voevod al Ardealului, 35.
- Danciul**, pârcălab de Roman, 13, 15, 93, 94.
Draeșin, pârcălab de Ciceu, 16, 55, 56.
Drăgășan, spătar, 93.

- Dumșa vistiernic, 93.
Dobrovăț; mănăstire, 123.
- Elena** (Ecaterina) Despot, soția lui Rareș, 118, 121, 134.
Eftimie, episcop, 116.
- Fabri** George, diac. 85.
Făgăraș, 52, 72; Țara F. 20.
Feldioara, Victoria dela Feldioara, 13, 14, 28, 94, 95.
Felea, paharnic, 93.
Ferdinand, regele Ung. passim.
Fischer, sol moldovean, 77, 78
- Galați**, 67.
Galiția, 21, 22, 44, 90.
Gerendy, episcop, 13.
Ghimbaș, 81.
Gonțea, vornicul, 135.
Gritti Ludovic, comisar turc, 23, 33—40, 46, 65, 98, 99.
Grozav, vornicul, 13, 14, 28, 93, 94, 107, 113, 132.
Gwozdziec, lupta dela G. 24, 25, 96.
Grincovici, boer, 93.
Gug Ion, comis. 93.
- Hâra Cămărașul**, 50, 97, 112.
Halici, 21.
Hârlău. 5.
Hoghilag, 81.
Horodniceni, 100, 120.
Hotin, 48, 51, 100.
Hrană, vornic, 93.
Huedin, 82.
Humor, mănăstirea, 120.
Hurul, vornicul, 35, 93, 98-99.
- Iași**, 4.
Ibisdorf (Ighisdorf), 81.
Ilie, Domn al Moldovei, 82, 92, 129.
Ioachim II, Elector de Brandenburg, 74, 79, 83, 85.
- Izabella**, regina Ungariei, 74, 79, 83, 85.
- Katzianer**, șeful armatei austriace, 14,
- Lasky Hieronim**. sol al regelui Ferdinand, 69.
Liclu, postelnic, 93.
Ludovic, rege al Ungariei, 6,
Lippa, 9, 12, 15.
Luttibey, 65.
- Macarie**, episcop, 56, 60, 94, 95, 114-118, 121.
Mahomet II, Sultân, 49.
Majlath Stefan, Voevod al Ardealului, 35-39, 52, 71-72, 100
Maria, mama lui Rareș, 5.
Maria, soția lui Rareș, 14, 132.
Martinuzzi George, episcop, 52, 54-57, 79-85.
Massari, Lonardo, 6.
Mateiaș Vistiernicul, 19, 41, 72, 99, 120.
Măeruș, 13.
Mediaș 35, 36, 81, 98.
Mihai Viteazul 53.
Mihul, portarul Sucevii, 23, 26, 45, 51, 55, 93, 95-98, 102, 104, 105.
Mircea Ciobanul, Domnul Munteniei, 134.
Mohács, bătălia dela, 6.
Moldova, râu, 71.
Munteni, Muntenia 47, 86.
- Obertyn**, bătălia dela, 25-30, 105-107.
Oituz 10, 18, 72, 81,
Olt 18.
Oradea Mare, Pacea dela, 44.
- Pera** 65.
Persia, Perși, 33, 37-39.

- Pesta 77.
Pocuția 21-31, 38, 39, 48, 103.
Popăuți 92.
Popescul, paharnic, 27-19.
Probota, mănăstire, 92, 118-120
Putna 121.
- Radu Paisie**, Domnul Munteniei, 72.
Reteag 137.
Rodna, 12, 37, 84.
Ruși, Moscova, 41, 47, 68, 98.
Ruteni, 21.
- Săcele** (Șapte sate), 13, 17.
Sbiera, stolnic, 93.
Secui. Țara Secuilor, 10, 11, 20, 52, 72.
Septilici Cosma, boer, 86.
Sibiu, Sibieni, 16, 34.
Sighișoara, 12, 13, 16, 18, 81.
Sigismund, Regele Poloniei, passim,
Sinan Pașa 49.
Silistra 52.
Siret, Victoria dela Siret, 43, 44
Soliman II, pașim.
Soroca 88.
Spira, dieta dela Spira, 74.
Stefan cel Mare, 3, 6, 47.
Stefan Lăcustă 51 60, 62-70.
Stefan, fiu al lui Rareș, 46, 84
Stefănești, victoria dela Ștefănești, 48.
Ștefăniță, Domn al Moldovei, 5, 6, 93, 94.
Suceava 51, 77, 91.
- Talabă, boer, 93.
Tărăsauți, victoria dela T. 30.
- Târgul Mureș, dieta dela T. M. 80.
Târnavele 20.
Tarnowski Ion, general polon, 23, 30, 48, 87, 88.
Tatari 42, 43, 47, 48.
Teoctist, Mtiropolitul Moldovei 6, 115, 116.
Tighina 62 69, 88.
Toader, logofăt, 28, 34, 35, 36, 93, 98, 101, 114, 115, 120.
Toader, pârcălab de Hotin, 48, 93, 100.
Tokay 7.
Toma, pârcălab de Ciceu, 12.
Török Valentin, 12, 13.
Trotuș 81.
Trotușan, logotăt, 97, 98, 104.
Tulgheș 10.
Turda 13, 61, 83.
- Ungurașul**, castel, 15, 19, 37, 52, 83, 99.
- Văcz 33.
Varticovici Petre, hatman, 101.
Vaslui 49.
Veneția 9.
Verancics, cronicar ungur, 22, 48, 49, 50, 56, 60, 61, 104-108
Verișan, vameș, 28.
Viena 77.
Vlad, Domnul Munteniei, 29.
Vlad, pârcălab de Hotin, 24, 25, 26, 29, 93, 95, 96.
- Waldorfer Toma, sas din Bistrița, 52, 61, 66.
- Zapolya Ion, rege al Ungariei, passim.

ERATA

- Pag. 5 (motto): «Creștine» în loc de «cre tine»,
- » 11 rândul penultim din text: «serviciu» în loc de «serviciu».
 - » 11 nota 1: «vr'o tulburare» în loc de «și-o tulburare».
 - » 12 rândul 5 din nota 1: «1529» în loc de «1524».
 - » 12 » 12 » » 1: i-a dăruit pe «ei» în loc de pe «el».
 - » 14 rândul 4 de jos: aveau foarte multe arme cărora le zic...
 - » 15 rândul 2 de jos: «vă primim» în loc de «vă primesc».
 - » 16 » 4 » sus: «Chică» în loc de «chica».
 - » 20 » 4 » » : «această» în loc de «acnastă».
 - » 21 » 2 » » : «ci» » » » «și».
 - » 22 » 6 » » : «nouă» în loc de «nona».
 - » 23 » 9 » jos: «Mihul» în loc de «Mikul».
 - » 29 » 6 » sus: «mai» în loc de «maf».
 - » 37 » 16 » » : «vom» în loc de «va».
 - » 40 nota 1: «Posgay» în loc de «Posgag».
 - » 46 rândul ultim din text: «fiind-că» în loc de «jîind-că».
 - » 48 » 12 de sus: «Tatarilor» în loc de «Tatorilor».
 - » 53 » 13 » » : «care» în loc de «cate».

La punctul 16 de pe copertă a fost trecută din greșeală și lucrarea de față.

Jețul lui Rareș și Mănăstirea Probota au fost reproduse din Ghica Budești și Balș «Mănăstirea Probota».

Cuprinsul

	Pag.
CAP. I. <i>Oscilare între Habsburgi și Zapolya . . .</i>	6
» II. <i>Expedițiile Moldovenilor în Ardeal . . .</i>	10
» III. <i>Rasboiul cu Polonia</i>	21
» IV. <i>Alianța cu Ferdinand</i>	32
» V. <i>Căderea lui Rareș</i>	43
» VI. <i>Schimbarea politicei. Impăcarea lui Rareș cu Turcii</i>	58
» VII. <i>Ștefan Lacustă</i>	63
» VIII. <i>Petru Rareș în domnia a doua</i>	68
» IX. <i>Colaboratorii lui Rareș</i>	95
» X. <i>Oastea</i>	105
» XI. <i>Țara</i>	109
» XII. <i>Cultura</i>	114
» XIII. <i>Personalitatea lui Rareș</i>	122
» XIV. <i>Bibliografie</i>	135
